

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IANUARIE
2020

BIBLIOTHECA
ACADEMIEI
ROMANE

MICHAEL APAFFI. II.

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IANUARIE
2020

SUMAR

ianuarie

2020

4 Răsturnat
de faptele-i cele mari
Alexandru I. Cuza
C. C. GIURESCU

5 Ambrozia
și nectarul cunoașterii
Alma Mater Napocensis
la Centenar
I.-A. POP

EXCLUSIVITATE

10 Catifelata
revoluție
a studenților praghezi
L. VALENTOVA

33 Destin
de vivandieră
**E. SEBBEL,
D. BURCEA**

30 DE ANI DUPĂ

15 Comunismul
pe masa de disecție
A. POP

20 Măine va fi istorie
*Cum s-a schimbat lumea
în care trăim*
ȘT. CIOCHINARU

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

25 Șah
cu Evgheni Primakov
I. TALPEȘ

EVENIMENT

30 Aurul purificator
al împăratului Wanli
la București
Colecția „Dong Bo Zhai“
C. TĂTARU

61 O conferință
în... conferință
P. OTU

37 Tito cel neștiut
I.G. ANDREI

42 Vraji și farmece
în Transilvania
Ș. SOLCAN

47 Ai carte, ai parte...
în Dacia Romană
T. VARGA

magazin istoric

Anul LIII – serie nouă – nr. 1 (634)
ianuarie 2020

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 Vizitatorii care vor trece pragul Muzeului Național de Istorie vor putea admira până la 22 martie și aceste splendide artefacte din perioada împăratului Wanli (1573 – 1620), ce fac parte din colecția „Dong Bo Zhai”, a cărei poveste o puteți citi în acest număr al revistei

2 Mihai Apafi al II-lea a fost fiul lui Mihai Apafi I și al Anci Bornemisza, cea implicată în scandaluri cu vrăjitoare. A avut un destin trist. Pe când tatăl lui încă trăia a fost ales de Dietă asociat la domnie și succesor al tatălui ca principe al Transilvaniei. După moartea tatălui, s-a refugiat în Austria, de unde a revenit cu oștile imperiale în 1692, pentru ca după patru ani să renunțe la titlu în favoarea împăratului. A murit la vârsta de 36 de ani

3 Victorios contra francezilor lui Napoléon la Bailen, la 22 iulie 1808, generalul spaniol Francisco Javier Castaños y Arago, primul duce de Bailen, avea să sufere, peste numai câteva luni, la 23 noiembrie 1808, o înfrângere zdrobitoare la Tudela. În 1834 a fost primul președinte al Senatului Spaniei. A murit la Madrid, în 1852

4 Liniștea acestor interioare splendide din Palatul Buckingham și rutina servitorilor au fost spulberate după urcarea pe tronul Marii Britanii a regelui Edward al VIII-lea, în 1936. Pasiunea lui pentru o americană divorțată, Wallis Simpson, a readus destul de rapid lucrurile pe făgașul tradiției britanice după ce a abdicat, în decembrie 1936

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEL**,
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Director economic
Doina Pascu

Corectura
Georgeta Apreotescei
Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghică Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1 – 3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III,
camerele 11–14, Sectorul 1, Oficiul poștal nr.
15, Căsuța poștală 15 – 702, Cod 010155,
Telefon: 021.315.09.91, 021.312.68.77

DOMNUL UNIRII

CONSTANTIN C. GIURESCU

Cuza se afla la Heidelberg, în Germania. Starea sănătății sale nu era de natură să lase a se prevedea un sfârșit apropiat. Se produse însă, brusc, o boală de inimă „ale cărei efecte – după mărturia Doamnei Elena, care, împreună cu cei doi copii adoptați, se afla lângă el – surprinseră pe medicii cei mai experimentați“. Toate îngrijirile fură zadarnice: la unu și jumătate noaptea, la 15 ale lunii mai stil nou [1873], inima sa, obosită, încetă să mai bată. Pierca astfel, de parte de țară, unul din cei mai mari fii ai ei, unul din cei care contribuiseră mai mult la înălțarea și întărirea patriei, la ridicarea și luminarea poporului. Trupul, îmbălsămat, al celui dispărut fu adus la Ruginoasa.

De-a lungul liniei ferate, de la intrarea în țară, se strânsesă zeci de mii de țărani, veniți unii, de la mari depărtări să mai vadă o dată pe cel care le dăduse pământ, făcându-i să se simtă oameni liberi și cetățeni. Când trenul mortuar se opri în gara Ruginoasa, o mulțime imensă era de față. Sicriul, de metal, fu coborât din vagon de șase țărani, care, așezându-l pe o năsalie neagră, îl purtară în biserică; aici, la cele patru colțuri ale catafalcului făcură de strajă doi țărani și doi ostași.

După slujba înmormântării, oficiată de un numeros sobor de preoți, rosti Mihail Kogălniceanu cuvântul de despărțire. Arătând că Alexandru Ioan Cuza a simbolizat „renașterea României“ și „conștiința națională“, că „și-a ținut întotdeauna cuvântul“, că „era gata a-și sacrifica tronul, persoana sa, numai să-și apere țara de orice pericol“, că numele lui e binecuvântat de „trei milioane de locuitori pe care i-a făcut cetățeni“, credinciosul său sfetnic a afirmat, cu deplină dreptate, că „nu greșalele lui l-au răsturnat“ pe Cuza, „ci faptele [lui] cele

mari“. Aceste fapte mari „sunt nepieritoare“; ele „opresc chiar moartea“. „Alexandru Ioan I nu poate să moară“; o dovedesc „lăcrimile unui popor întreg, lacrimi ce se varsă de oriunde se vorbește românește“... „Veșnica lui amintire... nu se va șterge din inimile noastre și ale fiilor noștri; și cât va avea țara aceasta o istorie, cea mai frumoasă pagină... va fi aceea a lui Alexandru Ioan I“. În vracul de jale al mulțimii, trupul fu coborât apoi în mormânt; după șapte ani, rămășițele pământești fură strămutate

în cavoul din interiorul bisericii; astăzi, ele odihnesc în biserica „Trei Ierarhi“ din Iași, unde au fost aduse în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, când linia frontului a trecut, câțiva vreme, chiar pe la Ruginoasa; desigur însă că amintirea recunoscătoare a poporului român va face ca după restaurarea palatului domnesc de aci, ruinat în timpul aceluiași război, locul de veșnică odihnă să fie tot la Ruginoasa, unde marele domn a avut singurele răstimpuri de liniște și destindere în cei șapte ani de încordare și de creație neconținută [...]

Timpul, acest judecător inexorabil și drept, care așază pe fiecare la locul ce i se cuvine, nu în raport cu pretențiile și larma pe care a stârmit-o, ci cu opera pe care a creat-o și cu iubirea și înțelegerea pe care a avut-o față de semenii săi, a dat dreptate lui Alexandru Ioan Cuza. În perspectiva istorică, slăbiciunile sale, omenești, se estompează; rămâne opera sa, de mari proporții, una dintre cele mai mari din întreaga istorie a poporului român.

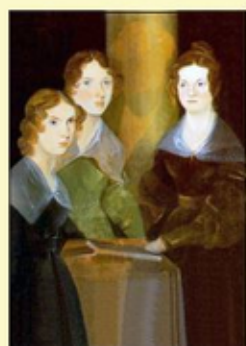
(Viața și opera lui Cuza Vodă,
Editura Științifică, București, 1966)

51 Reconstrucție sovietică cu sudoarea sașilor

Documente din arhivele ruse

I. SCHIPOR

56 Familia Brontë la răscruce de destine

A. DARIE

63 Trecut-au extratereștrii pe la Aiud?

A.-M. GRUIA,
I. GRUIȚĂ

65 Milenii, secole și o lună într-o pagină

66 Marile speranțe

Primul Parlament al României Mari la lucru

I. SCURTU

69 Pe vremuri oamenii își trimiteau scrisori

G. FILITTI

IUBIRI CELEBRE

73 Liszt, pianistul virtuoz, și contesa părăsită

F. DOLGHIN

78 George Văsâi, de la Rugul Aprins la spiritism

M. VASILEANU

AȘA VĂ PLACE ISTORIA?

82 Prozatorul bucătar

Alexandre Dumas

T. STĂNESCU-STANCIU

CITITORII ÎNTREABĂ, ISTORICI RĂSPUND

87 Balcic sau Mamaia?

ȘT. DINU,
M. HAGIU

HOOVER INSTITUTION

93 Povești din emigrație

RUBRICI

64 Pentru biblioteca dumneavoastră

88 Clio anunță

V. BUGA

89 În România, acum 100 de ani

81; 94; 95

Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

Miniatură dintr-un manuscris medieval reprezentând cele trei stări (de la stânga la dreapta): cei care se rugau (oratores), cei care luptau (bellatores) și cei care munceau (laboratores)

în Anglia, Germania, Spania, Portugalia, iar ulterior, după 1300, și spre marginile catolice ale continentului european, adică în Boemia, Polonia și Austria, concret la Praga (1348), la Cracovia (1364), respectiv, la Viena (1365).

Școli superioare vechi și de mare crudiție erau și în Răsărit, mai ales în Noua Romă (Constantinopol), acolo unde lumea piercea, iar savanții discutau – se spune ironic – despre esență și aparență, despre natura divină și natura umană, despre îngeri și demoni. Numai că modelul acesta greco-bizantin de academie nu a „roit” și nu a putut – din cauza împrejurărilor istorice vitrege ale sud-estului și estului european – să devină un prototip pentru popoarele europene și nici măcar pentru popoarele ortodoxe, supuse atâtor încercări grele.

Al doilea mare val de fondare a universităților (numite, în anumite circumstanțe, academii) s-a înregistrat în epoca Renașterii, a Reformei protestante, a Contrareformei și a Reformei catolice, când s-au creat colegii majore ieșite mai peste tot în Europa, inclusiv în regiunile care puteau fi recâștigate sau câștigate pentru catolicism, cum erau spațiile locuite prioritar de protestanți, respectiv de bizantini (ortodocși). Astfel de noi universități (*collegia maiores*) s-au creat atunci, în a doua parte a secolului al XVI-lea, în locuri-cheie

ale Europei Centrale, de la Vilnius la Graz și de la Zagreb la Cluj, cu precădere în zone de interferență, unde, alături de reformați (protestanți) – foști catolici –, trăiau (în imediata vecinătate) ortodocși, care ar fi putut fortifica (în viziunea catolică) vechea credință romană.

Universitatea din Cluj face parte din acest grup de universități moderne timpurii, dar în care moștenirea medievală era vie, privilegiind, datorită tendinței Renașterii de a imita cultura clasică greco-latină, limba lui Cicero și Caesar, studiile filosofice, cele juridice și cele teologice, toate puse sub egida Bisericii. Foarte puține universități vechi, din Evul Mediu sau de la începuturile Epocii Moderne, au putut funcționa continuu, fără nicio întrerupere. Aproape peste tot, provocările sorții – mai exact molimele, catastrofele naturale (cutremure, incendii, inundații), războaiele, disputele politice și toanele guvernanților – au oprit, pentru ani sau chiar decenii, funcționarea universităților.

Universitatea, în petiții și programul revoluției

Același lucru s-a întâmplat și la Cluj, orașul vechi, devenit municipiul *Napoca*, încă prin anii '20 ai secolului al II-lea d.H., adică în timpul împăratului roman Hadrianus (117 – 138), ruralizat între timp și refondat ca burg, la începutul mileniului al II-lea, cu numele

Miniatură din Grandes chroniques de France înfățișând studenți din Paris cu profesorul lor, secolul al XIV-lea

Universitatea „Babeș-Bolyai“

„DATORIA VIETII NOASTRE“, LA CENTENAR

Academician IOAN-AUREL POP,
Președintele Academiei Române

Universitățile sunt o „invenție“ neașteptată, genială și luminoasă a Evului Mediu „întunecat“, când omenirea civilizată a înțeles pentru prima oară ce reprezintă cunoașterea și educația întru știință și cultură, în folosul ființei umane (în special) și al comunității umane (în general). Pentru întâia oară în istorie, preluând moștenirea clasicismului greco-latin, perpetuată de Biserică și altoită pe fond iudeo-creștin, oamenii Evului Mediu au creat comunități sau corporații ale magiștrilor și discipolilor lor (universitates), uniți cu scopul învățaturii.

Universitățile prime au fost considerate „corporații“, deoarece ele funcționau ca un corp în care profesorii nu puteau exista fără studenți, precum capul nu are rost fără trunchi, cele două componente de bază armonizându-se într-o umanizare perpetuă a omului. Astfel, aceste forme de viață dăruită cunoașterii au devenit „comunități ale egalilor“ într-o lume inegală, gândită însă ca însăși ca un corp, în cadrul căruia cei care se rugau (*oratores*), împreună cu cei care luptau (*bellatores*) și cot

la cot cu cei care munceau (*laboratores*) se simțeau mențiți să interacționeze ca să ducă omenirea – creația imperfectă a ființei perfecte, Dumnezeu – spre împlinire, pe „șoseaua cea mare și fără început“ a vieții (Liviu Rebreanu).

Provocările sorții

Din Italia și Franța, țările moștenitoare directe ale acestei zestre antice, universitățile timpurii (din secolele XI – XII) s-au răspândit

Antonio Possevino

la 1848 – 1849, ea a devenit prevedere importantă în programul Revoluției Române, menită să-i conducă pe români la libertate națională.

Perioada de circa cinci decenii a dublei monarhii

austro-ungare (1867 – 1918) nu a fost favorabilă emancipării popoarelor asuprite și, prin urmare, nici promovării învățământului superior în limba română. Refondarea însă, la 1872, a universității (numite mai apoi „Franz Iosif”), cu limba de predare maghiară, organizată în patru facultăți, a însemnat, fără îndoială, alinierea școlii locale la unele dintre exigențele cele mai înalte ale modernității intelectuale europene.

Instituție de educație a lumii, în lume, dar autonomă în cadrul lumii

Abia în 1919, după Marea Unire, printr-o nouă refondare, s-a putut face loc limbii române în Universitatea Națională a Daciei Superioare, cum i-ar fi plăcut clasicistului Vasile Pârvan să sune numele noului așezământ. Între 1927 și 1948, instituția – mândră că făcea parte din Regatul României – s-a chemat „Regele Ferdinand I”, în cinstea și în amintirea suveranului întregitor și fondator.

De-atunci, regimul comunist (1945 – 1989) a făcut mai multe schimbări și scindări în școala superioară clujeană (între 1945 și 1959, au funcționat la Cluj două universități, una românească, chemată „Victor Babeș”, și alta maghiară, cu numele de „Bolyai János”), fără să poată dizolva însă seriozitatea studiului, amploarea impresionantă a cercetării și nici spiritul de comuniune și de colaborare, dincolo

de etnii și de confesiuni. Din 1959, universitatea noastră se numește „Babeș-Bolyai”, și tot de atunci, alături de limba română, s-a predat neîntrerupt și în limba maghiară. În 1995, liniilor de studiu

Jacobus Wujek

existente li s-a adăugat și una germană, instituția devenind multiculturală. În 2012, am sărbătorit împreună 140 de ani de învățământ superior modern în limba maghiară la Cluj, iar în 2015, două decenii de învățământ superior modern în limba germană. În 1981, Universitatea din Cluj împlinea patru secole de la prima fondare.

Azi, *Alma Mater Napocensis* este o adevărată „mamă” care ne nutrește” cu ambrozia și nectarul cunoașterii de cel mai înalt nivel, o „mamă” bună pentru toți „copiii” ei, liberi să învețe în toate limbile tradiționale ale Transilvaniei (română, maghiară, germană) și în limbile de circulație ale lumii (engleză, franceză) și să studieze în armonie toate confesiunile istorice ale regiunii (ortodoxă, greco-catolică, romano-catolică, protestantă). Cu cele 21 de facultăți, cu zecile de institute de cercetare și de creație, cu laboratoarele modern dotate, cu atelierele de creație – cu toată zestre de știință și conștiință a lumii civilizate – Universitatea „Babeș-Bolyai” (UBB) este astăzi cea mai veche, cea mai mare și printre cele mai prestigioase (ocupă locuri fruntașe în clasamentele internaționale) universități din această parte de lume. Cu acest statut, UBB se prezintă lumii drept o comunitate a egalilor, uniți sub semnul învățăturii și educației, prețuitori ai tradiției, dar și ai excelenței de azi și de mâine, hotărâți să cultive prosperitatea patriei, în rând cu toate celelalte patrii și în acord cu idealurile europene de pace, de dreptate și de democrație.

latinesc de Clus. În acest oraș abia ieșit din Evul Mediu și devenit, în nucleul său înconjurat cu ziduri (*intra muros*), protestant, părinții iezuiți au înfrunțat, în urmă cu aproape 450 de ani, un plan. Conform lui, primul așezământ dedicat educației superioare s-a edificat, în anii 1579 – 1581, mai întâi la abația de la Mănăstur și apoi în Cetate. Atunci, după intense pregătiri, prin actul de fondare din 12 mai 1581, emis la Vilnius sau Vilna (în Uniunea Polono-Lituaniană, al cărei rege era principele transilvănean Ștefan/István Báthori), se crea un Colegiu Major Iezuit cu rang de academie europeană, egală din toate punctele de vedere cu academiile (= universitățile) din Franța, Germania, Italia și Spania, cu două sau trei facultăți (teologică, filosofică și, probabil, juridică) și cu dreptul de a conferi toate gradele (titlurile) consacrate, adică *baccalaureus*, *magister artium* și *doctor*. Limba de predare era latina, părintele spiritual a fost diplomatul iezuit italian Antonio Possevino, primul rector a fost polonezul Jacobus Wujek, al doilea rector a fost italianul Ferrante Capecci, primii profesori au fost italieni, maghiari, germani, polonezi, iar între studenți era menit să fie și principele Nicolae Pătrașcu, fiul și moștenitorul marelui voievod Mihai Viteazul.

Evident, acești părinți iezuiți i-au cunoscut, în context transilvănean, și pe români. Rectorul Ferrante Capecci avea să scrie, într-o epistolă din 1584, că românii descindeau

Regele Uniunii Polono-Lituaniene
și principele transilvănean
Ștefan/István Báthori

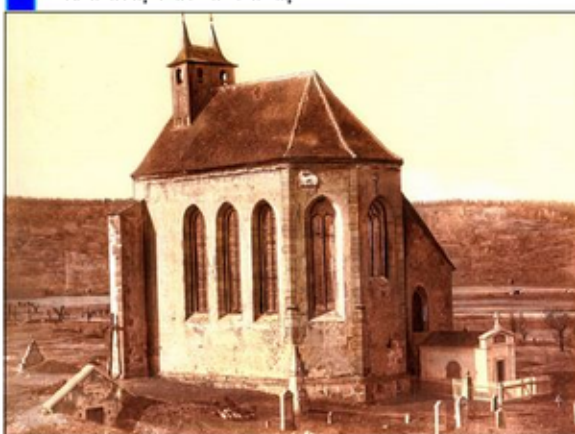
din italieni și longobarzi, că erau cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, că alcătuiau același popor cu românii din Țara Românească și Moldova, că aveau o limbă similară cu italiana și că se numeau pe sine romani (*romaneschi*).

În cei aproape 450 de ani trecuți de atunci, universitatea clujeană – devenită între timp Universitatea „Babeș-Bolyai” – a avut o viață frământată, cu lumini și umbre, așa cum este viața în general. Activitatea ei, obturată de câteva ori în istorie, în împrejurări grave, a fost reluată mereu de oameni inimoși și culti, susținuți de mecenai princieri, regali și imperiali, încât școala superioară a renăscut mereu la Cluj, precum pasărea Phoenix din propria cenușă. Instituția a fost revigorată

sub Habsburgi (după 1688), a fost reorganizată sub împăratul Iosif al II-lea (1780 – 1790), s-a refondat ca universitate modernă maghiară, în 1872 etc. Universitatea din secolul al XVI-lea a început, ca limbă de studiu, cu latina – după cum era atunci obiceiul –, a continuat cu latina multă vreme, introducând însă ulterior și limbile vernaculare locale, maghiara și germana.

Românii, cu credința lor răsăriteană (ortodoxă), iar ulterior (de la 1700 încoace) cu cele două confesiuni ale lor de rit bizantin, nu au avut învoirea să-și creeze o școală superioară de rang universitar oficializat. Cererea aceasta adresată autorităților figurează încă în unele dintre petițiile timpurii (*supplices*), iar,

Fosta abație de la Mănăstur

Exclusivitate

REVOLUȚIA „DE CATIFEA“, TRĂITĂ PRINTRE STUDENȚI

LIBUŠE VALENTOVÁ
(Praga)

Bucuria alungării comunismului, pe o stradă din Praga: „Gata! Cehii sunt liberi!“

Pe tot parcursul anului 2019, ne-am amintit că în urmă cu 30 de ani, în 1989, s-a schimbat substanțial situația din Europa postbelică, odată cu căderea Cortinei de Fier și cu prăbușirea regimurilor comuniste din blocul sovietic. Și noi, cetățenii din Cehoslovacia socialistă, intuiam, de pe la sfârșitul anilor '80, că o schimbare „plutește în aer“. În fruntea conducerii Uniunii Sovietice apăruse Mihail Gorbaciov, care proclama concepte nemaiauzite până atunci – „perestroika“ și „glasnost“, apoi inițiasă și negocieri cu președintele american Ronald Reagan. Din Polonia și din Ungaria aflam bineînțeles, nu din presa oficială despre evenimentele politice: înființarea sindicatelor independente, funcționarea firmelor private sau posibilitatea de a călători în Occident.

La noi, în Cehoslovacia, se făceau auzite voci de dezacord cu regimul neostalinist, instaurat după înfrângerea Primăverii de la Praga. Grupul Charta 77 protesta împotriva nerespectării drepturilor

omului (cu toate că și reprezentanții noștri semnaseră Actul Final al Conferinței de la Helsinki, în 1975) și împotriva detenției unor prizonieri politici, organizând, în același timp, și manifestații

pașnice, de exemplu, cu ocazia aniversării statului cehoslovac, la 28 octombrie 1988. Totodată, au izbucnit și demonstrații neorganizate, spontane, care au culminat pe la jumătatea lui ianuarie 1989,

La un secol de la înființarea universității românești și după sute de ani de funcționare în împrejurări variate, bune și rele, suntem datori să scrutăm trecutul, să ne cunoaștem tradiția și să extragem noi seve pentru performanțele pe care le dorim și le pregătim în viitor.

Universitatea există și se cuvine să rămână autonomă în societate. Viața liberă și neconstrânsă de factorul politic, de grupurile de presiune, de imixtiunile unor medii interesate a dirija spiritul academic, trebuie să fie suprema garanție pentru funcționarea Universității. Îndeplinirea misiunii principale de instruire, educație și de cercetare – dacă și numai dacă independența Universității rămâne o realitate constantă – se realizează prin cultivarea virtuților, a valorilor și a încrederii.

Prin virtuți, valori și încredere, Universitatea funcționează ca instituție de educație a lumii, în lume, dar autonomă în cadrul lumii. Spiritul de libertate academică ne conduce în acțiunile noastre. Libertatea neconstrânsă a spiritului ne ajută să obținem performanță, adică să fim cum se cuvine. Între modalitățile de cultivare a virtuților și valorilor, dialogul devine fundamental. Acest dialog colegial înseamnă și polemici cordiale, înseamnă dreptul la opinia liberă, la acel schimb de idei, benefic pentru comunitate. Universitatea este un empireu al muncii oneste, neconstrânse de nimic, libere și liniștite, un spațiu în care se intră cu încredere, speranță, confort moral și spiritual. Universitatea creează coeziune întru diferență, cu scopul cultivării virtuților, valorilor și încrederii în societatea noastră, în țara noastră, în viitorul nostru.

Depozitară a universalului și naționalului

Ce pot avea în comun virtuțile, valorile și încrederea cu națiunea în universitate? Dacă ar fi să ne luăm după unii formatori de

opinie, nimic! Universitățile sunt universale și generale, iar națiunile sunt locale și particulare. Universitățile s-au născut în Evul Mediu, în urma biruinței universalismului asupra localismului, sub patronajul Bisericii Catolice (catolic înseamnă universal) și al Imperiului Occidental, ambele aceste entități cultivând globalismul. Pe când națiunile s-au născut prin biruința regionalismului, bazat pe unitatea de limbă, de credință, de origine, de cultură, de coagulare monarhică și împotriva ideilor generalizante, împotriva ierarhiei supraorganizate și a forțelor înglobante. Popoarele au vrut, la un moment dat, să-și creeze propriile cadre de viață, în comunități bine precizate, inclusiv sub aspect politic. Universitățile, prin uzul limbii latine, au asigurat comunicarea universală, mobilitatea profesorilor și studenților, generând un fel de „republică a literelor europene”. Națiunile – după unii – ar fi stricat această armonie, introducând limbile naționale, culturile locale, valorile limitate la teritorii precise.

Demonizarea națiunilor este sau, mai exact, era la modă până de curând. Națiunile medievale, dar mai ales cele moderne ar fi frânt armonia universală, visată de unii oameni medievali, dar mai ales de renașcențiști și apoi de ilumiști cosmopoliți din Occident. Ilumiști francezi voiau să-i pregătească pe oameni să fie cetățeni ai Universului, dar, în vreme ce făceau asta, ridicau, cu știință sau nu, edificiul națiunii franceze moderne. Cosmopoliții apar în anumite descrieri drept generoși și altruști, pe când naționaliști (cu sensul de apărători ai națiunilor) drept închiși spre sine și egoiști. Cea mai gravă vină a națiunilor ar fi însă declanșarea marilor

conflicte care au frământat și periclitat lumea în ultimele secole și mai ales în secolul al XX-lea. Toate acestea, prezentate unilateral și bine garnisite cu vorbe frumoase, sunt destul de convingătoare și îi amăgesc pe mulți.

(Va urma)

Clădirea convinctului nobiliar

dească documente despre atacul brutal al poliției (mărturii și fotografii), să formuleze revendicări adresate atât Rectoratului, cât și conducerii politice a statului, să inițieze o strânsă cooperare cu celelalte instituții de învățământ superior din Praga. La Facultatea de Litere (și, în general, și la celelalte facultăți din cadrul Universității Caroline), greva a început în noaptea de 19 spre 20 noiembrie. Cu totul întâmplător eram plecată cu familia undeva la vreo 200 de km de Praga, de vineri până duminică seara, și din această cauză nu eram la curent cu ceea ce s-a întâmplat (televiziunea de stat a pomenit numai pe scurt – și încă într-un mod falsificat – despre cele întâmplate).

Luni dimineață însă, ajungând la Facultate, m-am edificat destul de repede. Clădirea din actuala Piața Jan Palach (pe atunci Piața Armatei Roșii) arăta cu totul altfel decât de obicei. Afară zidurile acoperite de afișe și pancarte cu lozinci; înăuntru sălile de curs, bibliotecile, culoarele schimbate în birouri cu mașini de scris, aparate de radio și televizoare, în dormitoare

Tabăra nemților din R.D.G. refugiați la Praga, pentru a ajunge mai repede în R.F.G.

cu saci de dormit, în bufete cu mâncare și răcoritoare.

Am descoperit cu uimire că mica sală a Românicilor, de la etajul trei, fusese transformată într-o capelă, unde puteai să te rogi sau să te reculegi în liniște. Peste tot roiau tinerii revoluționari, îmbrăcați cel mai des în pulovăr cu gulerul răsfrânt, pantaloni călduroși de iarnă și bocanci. Am observat atunci, întâi cu surpriză și apoi cu mândrie, cât de repede s-au maturizat acei tineri de 18 – 23 de ani, cât de bine știau să organizeze greva până în cele mai mici detalii și cât de ferm își păstrau pozițiile, negociind cu conducerea Universității și cu politicienii. (Astăzi ei sunt oameni în puterea vârstei, în jur de 50 de ani, care lucrează în diferite domenii, în calitate de cadre didactice, filologi, istorici, sociologi; unii au intrat și în politică.)

În ceea ce îi privește pe profesorii de atunci, o mare parte dintre ei s-au solidarizat cu greva studențescă, sprijinindu-i pe studenți în diferite feluri: aducând de mâncare, traducând în limbi de circulație informații pentru străinătate ș.a.m.d. Cum era de bănuț, unii profesori

au rămas deoparte, și anume cei care se compromiseseră prin anii '70 – '80 ca „normalizatori“, adică stalinisti convinși, în general nu foarte buni specialiști. Studenții refuzau să discute cu ei, propunând înlăturarea lor din Facultate (ceea ce s-a și întâmplat în cursul următoarelor luni).

Păstrez cu sfîntenie procesul verbal

Din prima zi a grevei, studenții au intrat în negocieri cu conducerea Facultății. Decanul de atunci era, bineînțeles, un activist aprobat de organele partidului comunist; țin minte însă că, spre deosebire de predecesorul său, se pronunțase în repetate rânduri în favoarea „perestroikăi“. Nu i-a plăcut prea mult ideea grevei, n-a fost însă de acord cu măsuri severe, cum ar fi fost

La 17 noiembrie 1989 studenții ies masiv în stradă cu revendicări scrise pe pancarte (ambele fotografii sunt trimise de autoare)

atunci când se împlineau 20 de ani de la autoimolarea lui Jan Palach (*Magazin istoric*, nr. 5/2015). Mai ales tinerii au venit în centrul metropolei, în piața Václavské, să-și amintească jertfa supremă a studentului de 21 de ani, care protestase în acest fel împotriva ocupației sovietice. Opoziția a formulat cererile sale privind modificări ale sistemului politic într-o petiție, intitulată *Câteva propoziții*; până în noiembrie, petiția a fost semnată de cca 40.000 de persoane.

1990. Eram deja în altă țară

Între iunie și septembrie '89, locuitorii Pragăi au asistat la un impunător exod al miilor de cetățeni din R.D.G. spre Germania de Vest, via tabăra improvizată în grădina Ambasadei R.F.G., aflată în cartierul Malá Strana din Praga. Familiile din Germania de Est își lăseau Trabanturile oriunde pe stradă, grăbindu-se să ajungă cât mai repede pe teritoriul vest-german. Dar cehii nu realizau în acel moment că până la revoluția care avea să schimbe totul și în țara lor nu mai era mult...

Într-o zi posomorâtă de toamnă târzie, vineri 17 noiembrie '89 după-masă, la Praga a avut loc o manifestație aprobată de autorități, organizată de comitete studențești de la câteva facultăți praghene, cu ocazia marcării a 50

28 octombrie 1988, aniversarea celor șapte decenii ale statului cehoslovac: demonstrația pașnică este întâmpinată de milițieni

de ani de la închiderea instituțiilor de învățământ superior de către ocupanții germani (în 1939). Spre seară, atunci când convoiul studenților s-a îndreptat spontan spre centru, spre piața Václavské, a fost brutal împrăștiat de poliția înarmată cu bastoane de cauciuc și de câini, iar sute de tineri, cu mâinile goale, au fost răniți.

În cursul zilelor următoare, evenimentele s-au succedat extraordinar de repede, unul după altul. La 18 – 19 noiembrie, studenții au ocupat facultățile lor; la 19 noiembrie, într-un mic teatru de avangardă din Praga, sub conducerea lui Václav Havel, a luat ființă Forumul Civic; la 24 noiembrie, conducerea Partidului Comunist din Cehoslovacia,

în frunte cu Miloš Jakeš, a demisionat; la 27 noiembrie, pe întreg teritoriul țării a avut loc o grevă generală, prin care cetățenii au revendicat sfârșitul puterii comuniste și alegeri libere; la 10 decembrie, înainte de a demisiona, președintele Gustáv Husák a numit un guvern „de înțelegere națională”, avându-l ca premier pe comunistul reformator Marián Šalva.

Acastă primă fază a revoluției cehoslovace s-a terminat la 29 decembrie, ziua în care deputații Adunării Federale (cei din perioada „de normalizare”, de după '68) l-au ales în unanimitate pe dramaturgul și scriitorul Václav Havel președinte al statului cehoslovac. La începutul anului 1990 ne-am trezit în altă țară decât cea în care trăisem până atunci. A urmat o lungă perioadă de tranziție, de schimbări, unele necesare, altele prea pripite, unele benefice, altele nefaste, cu consecințele negative pe care le resimțim până astăzi. Dar aceasta ar fi o altă poveste și probabil ar fi mai util să revin la mediul universitar, de care mă simt mai apropiată.

Ianuarie 1989, Piața Václavské, 20 de ani de la autoimolarea lui Jan Palach: aceeași intervenție punitivă

Românistea: o capelă

Primii care au intrat în grevă de ocupație au fost studenții de la Facultatea de Film a Academiei de Arte. Imediat după manifestația de la 17 noiembrie nu numai că au ocupat clădirea facultății lor, de lângă Teatrul Național, dar s-au apucat și să răspân-

Scritorul Ivan Klima (născut în 1931), un cunoscut opozant al regimului comunist...

Economică. Ne-a informat despre situația jalnică a economiei naționale a Cehoslovaciei, pledând pentru ceea ce exista de mult în Occident, adică pentru economia de piață care, spre deosebire de economia planificată a socialismului, decide totul de la sine. În legătură cu starea învățământului superior a afirmat că ne aflăm la nivelul țărilor din Africa Centrală și că prima grijă de după schimbarea regimului politic va fi să creăm condiții pentru un învățământ de calitate, cu profesori buni și remunerați corespunzător.

Drept să spun, asemenea condiții nu s-au creat nici pe departe mai târziu sub Klaus – ministru de Finanțe, sau Klaus premier, sau Klaus – președintele care i-a succedat lui Václav Havel. Abia în ultimii ani, societatea noastră își dă seama că are nevoie de cadre didactice cu un statut social mai solid și cu salarii ceva mai decente, chiar dacă nu la nivelul celor din sfera bancară.

Tot în același timp, studenții au trecut la înființarea unor grupe de lucru, la care am fost invitați și noi, profesorii lor. În aceste grupe s-a inițiat pregătirea unor noi programe de studii, a unui nou

statut al Facultății, a unei noi legi cu privire la învățământul superior. A fost vorba de o preocupare care a început atunci, cam prin decembrie 1989, dar nu s-a încheiat nici până astăzi, fiindcă tot nu ajungem la capăt cu reformele învățământului, ce par a fi eterne.

Dar azi?

În comparație cu ceea ce s-a întâmplat acum 30 de ani, cum se prezintă situația actuală de la Universitatea Carolină? Firește, studenții de azi sunt diferiți, dat fiind că ei s-au născut după schimbările profunde survenite în țara noastră. Scepticii zic că lor nu le pasă de starea societății, că sunt individualiști, interesați doar de propria lor carieră. Eu una n-aș fi atât de sceptică. Sigur, studenții sunt preocupați de pregătirea lor, de viitoarea lor profesie, dar și de finanțele necesare pentru a face față tuturor cheltuielilor din timpul studiilor (chiriile și subchiriile au crescut vertiginos, și nu numai în Capitală).

Pe de altă parte, nu e deloc neglijabil numărul studenților care se simt responsabili și ca cetățeni. În ultimii ani, mulți dintre ei au participat la fel de fel de manifestații civice, de exemplu în legătură cu o criză de la Televiziunea Cehă sau cu persoana prim-ministrului urmărit penal sau, chiar în ultimele săptămâni, în legătură cu necesitatea imperioasă de a lua măsuri pentru protecția mediului.

... și doi viitori președinți ai statului la o halbă de bere: Václav Havel (dreapta) și cel care i-a succedat, Václav Klaus

Cum aș putea să închei aceste amintiri fragmentare despre „revoluția de catifea”, care ne-a schimbat cursul vieții acum 30 de ani? Poate cu o statistică care arată cum ne simțim acum, în comparație cu situația „de atunci”. La aniversarea revoluției, pe la jumătatea lui noiembrie 2019, agenția STEM a publicat rezultatele unei anchete realizate pe un număr reprezentativ de persoane.

Din această anchetă reiese clar că practic toată lumea apreciază pozitiv atât schimbările în mai bine în domeniul puterii de cumpărare, serviciilor, învățământului, cât și posibilitatea de a călători sau de a exprima liber opinii politice. Aproximativ trei sferturi dintre cei întrebați aprobă economia de piață și intrarea capitalului străin, dar, pe de altă parte, două treimi nu sunt de acord cu diferențele mari între venituri și cu sistemul asigurării de boală și de bătrânețe. Rezultatul final: 72% dintre locuitorii Republicii Cehă sunt mulțumiți cu calitatea vieții, ceea ce este cu 9% mai mult decât acum zece ani, adică la cea de-a 20-a aniversare a „revoluției de catifea”. ■

excluderea liderilor acestora de la Universitate (ceea ce ar fi preferat unii reprezentanți ai conducerii), așa că negocierile au continuat, în așteptarea unei hotărâri din partea Decanatului. Dar era necesar ca și cadrele didactice „să ia atitudine“. Pe atunci eram cu toții, mai mult sau mai puțin obligatoriu, membri în sindicatele unite („ROH Revoluční odborové hnutí“), care aveau secții pe diferite ramuri, inclusiv învățământul. Eu de câțiva timp dețineam o mică funcție în comitetul sindicatelor de la Facultatea de Litere, ocupându-mă de „probleme sociale“, precum împrumuturi financiare sau concedii în casă de odihnă.

A doua zi de la începutul grevei, comitetul s-a întrunit în vederea pregătirii unei adunări generale, unde urma să se adopte o rezoluție. Adunarea sindicalistilor (cca 400 de persoane) a avut loc pe 23 noiembrie, în amfiteatrul cel mare al Facultății. Colegii mai în vârstă din comitet m-au rugat să conduc ședința, dat fiind că eram mai tânără și mai apropiată de studenți. E o amintire de neuitat: am moderat (cum s-ar zice astăzi) acea adunare de vreo trei ore, care după discuții destul de

Procesul verbal din 23 noiembrie 1989, cu formulările convenite în urma celor trei ore de aprinse discuții (din arhiva autoarei)

controversate a adoptat o rezoluție de opt puncte, începând cu declarația că susținem greva studenților și revendicările lor și terminând cu cererea unei noi Constituții, pe principii democratice. Procesul verbal de la memorabila adunare, bătut la mașină, îl păstrez cu sfințenie de 30 de ani.

În acele săptămâni fierbinți, studenții i-au invitat pe disidenți și opozanți ai regimului la dezbateri în marile amfiteatru al Facultății. Aceste discuții de fapt înlocuiau cursurile obișnuite, care nu s-au mai ținut până în

semestrul al II-lea. Din șirul lung al personalităților până atunci neagreutate de oficialități aș vrea să amintesc două: Ivan Klíma (n. 1931), în anii '60 prozator de mare succes, a fost pus la index la scurt timp după înfrângerea Primăverii de la Praga. Într-o zi de decembrie ne-a povestit (fără să se plângă) cum i s-au luat pașaportul și telefonul, cum nu a putut să găsească alt serviciu decât măturător de stradă. Totuși n-a încetat să scrie, publicând în samizdat proze de calitate excepțională, precum romanul autobiografic *Iubire și gunoi* (Láska a smetl) sau povestirile *Diminețile mele vesele* (Má veselé jitro). După căderea regimului comunist, Klíma a devenit primul președinte al PEN-clubului ceh și a publicat o serie de lucrări, pentru care e considerat cel mai important prozator din Cehia; atât publicul cititor, cât și critica literară apreciază în mod deosebit memoriile sale în două volume *Secolul meu nebun* (Moje šílené století), din 2009 – 2010.

Într-o altă zi, în amfiteatru s-a prezentat dl. Václav Klaus (n. 1941), pe atunci angajat al Institutului de Prognoză

Două imagini ale zilei de 17 noiembrie: studenți în genunchi cu lumânări aprinse...

...și oameni de vârste diferite își exprimă bucuria victoriei

În vremea lui Stalin, mulți credeau sincer că teroarea era prețul industrializării accelerate a țării

Începând încă din anii '50, în Uniunea Sovietică a avut loc un proces de îmburghezire graduală. Termenul de îmburghezire este utilizat aici în sensul că *nomenklatura* a început să vadă privatizarea economiei și cooperarea cu Occidentul ca fiind în interesul propriu. În timp, elita occidentalizantă a lui Petru cel Mare a fost întrucâtva recreată, rezultanta acestui proces fiind apariția unei clase mijlocii considerabile numeric, care avea valori foarte diferite de cele ale țăranilor și muncitorilor din ale căror familii provenea. Deși îmburghezirea nu implică în mod necesar și democratizarea societății, ea poate să o preceadă sau chiar să o însoțească. Departe de a fi fost inițiatorul îmburghezirii, Gorbaciov (care în anii '50 era el însuși un tânăr *nomenklaturist*) a dat impulsul decisiv procesului. Din acest punct de vedere, legea întreprinderilor de stat din 1987 și legea cooperativelor din 1988 au creat premisele necesare transformării graduale a fostelor întreprinderi sovietice socialiste în companii private mascate. După model sovietic, dar în grade diferite de la țară la țară, un proces similar de îmburghezire a avut loc și în societățile de tip sovietic din Europa de Est.

Începând de la jumătatea anilor '60 și, mai ales, în anii '70 - '80, nu numai clasa muncitoare a încetat să mai fie caracterizată prin omogenitate, ci chiar birocrația aparatului de partid. Dacă birocrații „de la centru” erau preocupați doar de acumularea mijloacelor de producție, fără a se sinchisi prea mult de productivitate, birocrații din administrația locală, „din teritoriu”, trebuia să ia în calcul și această variabilă crucială. Începând cu era Brejnev, blocajul birocrațic al activiștilor de partid „de la centru”, ce sufoca orice inițiativă, dublat de corupție și trafic de influență, au aruncat sistemul socialist pe panta degenerativă. Pe măsură ce activitatea centrului a început să amenințe capacitatea de a produce a unităților de nivel inferior, bunurile distribuite acestora, precum și posibilitatea acestora de a-și însuși surplusul, o presiune crescândă pentru modificarea priorităților s-a dezvoltat atât în sânul societății, cât și al birocrațiilor de partid. Din rândurile acelor membri ai aparatului de partid preocupați nu doar de acumulare, ci și de profitabilitate și piețe mai libere, se vor recruta ulterior membrii viitoarelor facțiuni reformiste dezvoltate în rândurile partidelor comuniste din Europa Centrală (Polonia, Ungaria) și Uniunea Sovietică. Momentul care a

încălinat hotărâtor balanța de putere în favoarea facțiunilor comuniste reformiste l-a constituit decizia băncilor occidentale din 1979 - 1980 de a sista împrumuturile către țările socialiste.

Reația birocrației reformiste est-europene a fost promovarea treptată (în Ungaria, începând din 1984, în Polonia, începând din 1987) a unei economii duală, în care o parte a acces-

Viața economică modernă a generat scăderea numerică semnificativă a muncitorimii industriale

tea urma să fie administrată ca și până atunci, de la centru, în vreme ce cealaltă parte urma să fie supusă unui proces de privatizare selectivă de către și în folosul birocrației de partid. Acești „capitaliști politici”, cum îi denumește sociologul polonez Jadwiga

Fostul yacht al lui Brejnev, un simbol al statutului nomenklaturii la vârf

Am văzut în primul episod care au fost principalele cauze economice ale falimentului sistemului comunist, consemnat în anul 1989.

Să urmărim în continuare analiza fenomenelor sociale care au contribuit la acest deznodământ.

CUM S-A PRĂBUȘIT COMUNISMUL

ADRIAN POP

Atâta timp cât a funcționat, modelul leninist-stalinist a garantat și raționalitatea postulatelor comunismului privitoare la clasa muncitoare (forță politică conducătoare a societății) și partidul comunist (avangardă a proletariatului). Revoluția tehnico-științifică a atras după sine însă invalidarea acestor postulate.

Diferențierea socio-profesională crescândă pe care o antrenează viața economică modernă a generat scăderea numerică semnificativă a muncitorimii industriale și creșterea exponențială a intelectualității, inclusiv în rândurile membrilor de partid. În Uniunea Sovietică, de pildă, în 1984

circa 18,5 milioane de persoane (7% din populație) aveau educație universitară și mai mult de cinci milioane de studenți erau înrolați în instituții de învățământ superior. În fapt, revoluția tehnico-științifică – în special cea asociată electronicii, informaticii și biotehnologiei – nu numai că a distrus în mod

practic noțiunea de clasă muncitoare ca unitate sociologică largă și compactă, dar a și anihilat pretențiile sale la statutul de forță productivă înaintată a societății și, pe cale de consecință, de forță politică conducătoare a acesteia prin intermediul partidelor comuniste.

„dușmanilor poporului” – categorie ce-i includea și pe mulți dintre foștii lideri bolșevici – era prețul industrializării accelerate a țării. Expansivismul sovietic din perioada anilor 1945 – 1947 și deoalarea crimelor staliniste au anulat însă o bună parte a legitimării externe a regimului – deși, în anumite cercuri intelectuale occidentale, fascinația față de modelul stalinist nu a dispărut cu totul.

Denumțarea oficială de către Hrușciiov a crimelor staliniste la cel de al XX-lea Congres al P.C.U.S. (februarie 1956) a dat una dintre cele mai serioase lovi-

Revoluția tehnico-științifică a făcut să dispară noțiunea de clasă muncitoare

turi legitimității regimului sovietic, conducând la revolte în „imperiul exterior” (Polonia, Ungaria), defecțiuni ale unor intelectuali membri sau simpatizanți ai unor partide comuniste din Occident și chiar la proteste în interiorul Uniunii Sovietice.

Muncitorii est-germani s-au revoltat împotriva sporirii normelor de lucru în industrie, ca parte a implementării accelerate a modelului sovietic de societate în R.D.G. În iunie 1953, oficial clasă conducătoare în societate, muncitorimea est-germană s-a ridicat împotriva partidului care repre-

Liderul comunist polonez Wladislaw Gomulka

zenta avangarda proletariatului est-german. Erodarea legitimității regimului comunist est-german în aceste circumstanțe a fost pregnant surprinsă de scriitorul Stefan Heym. După un periplu de câțiva ani în S.U.A., unde își căutase refugiul, confruntat fiind cu reprimarea intelectualității de stânga de către regimul nazist, în 1952 se reîntorsese în ceea ce între timp devenise Germania Răsăriteană, pentru a scăpa de „vânătoarea de vrăjitoare” declanșată de senatorul McCarthy. Avea să sufere, în scurt timp, un nou șoc. „Am început să mă gândesc că ceva serios era în neregulă. Până la urmă, cum se putea ca, într-un stat al muncitorilor, aceștia să fie în grevă și să se ridice împotriva guvernului muncitoresc? Cineva greșea, fie muncitorii, fie guvernul. Bertolt

Brecht a fost cel care a spus odată că în această situație ar fi mai bine pentru guvern să-și caute un alt popor. Ei [guvernul – n.a.] însă n-au putut să găsească un alt popor – poporul exista deja. Astfel încât probabil că guvernul ar fi trebuit să se schimbe – dar nu a făcut-o”. Intervenția tancurilor sovietice, care a restabilit „ordinea” în Berlinul Răsăritean și alte mari orașe industriale est-germane, a contribuit deopotrivă la delegitimarea U.R.S.S.

După R.D.G., în 1953, a venit rândul Poloniei și Ungariei, în 1956, să contribuie decisiv la erodarea în timp a legitimității societăților de tip sovietic în „imperiul exterior”.

„Octombrie polonez” a constituit un adevărat punct de cotitură pentru evoluția ulterioară a raporturilor dintre stat și societate în Polonia. Deși liderii comuniști conduși de Gomulka au deturnat curentul reformist către un naționalism cu tentă xenofobă, ei a trebuit totuși să facă unele concesii semnificative societății civile, care au erodat în timp subordonarea acestora față de autorități și au pregătit terenul crizelor ulterioare ce au zguduit societatea poloneză. Pierderea parțială

de către Partidul Muncitoresc Unit Polonez (P.M.U.P.), după 1956, a monopolului ideologic în favoarea Bisericii Catolice și ulterior a sindicatului liber Solidaritatea va conduce nu doar la epuizarea resurselor ideologice de implementare a modelului stalinist de societate în Polonia, ci și la

Doi intelectuali de marcă fascinați de modelul sovietic: Jean-Paul Sartre (al doilea din stânga) și Simone de Beauvoir (prima din dreapta)

Staniszkis, sau „întrepratcici“ (combinație între „întreprinzători“ și „aparaticci“), cum îi botează Katherine Verdery, sunt cei care nu numai că au realizat mai de timpuriu necesitatea reformării economiei socialiste prin mecanismele pieței, dar au și fost

**A apărut
o categorie nouă:
„întrepratcici“,
combinație între
„întreprinzători“
și „aparaticci“**

direct cointeressați să asigure succesul acestui proces de reformă.

În Uniunea Sovietică, mult timp, între 1956 și 1981, ideea de reformă a fost asociată cu Europa de Est. Fermentul intelectual și cel cultural vehiculate cu deosebire în Polonia, Cehoslovacia și Ungaria au servit ca sursă de inspirație pentru idei reformiste și substituit pentru „Occidentul real“. Înfrângerea Solidarității în Polonia a pus capăt preeminenței intelectuale a Europei de Est în mentalul elementelor reformiste din lumea academică și aparatul sovietic de partid și le-a împins către căutarea unor modele alternative dincolo de Europa de Est, în „Occidentul real“, inclusiv în S.U.A. Procesul a fost accelerat semnificativ după venirea lui Gorbaciov la putere. Liderul sovietic a acordat „inteligenței“ sovietice privilegiul, până atunci mult timp refuzat, al întâlnirilor cu străinii fără a cere permisiunea prealabilă a autorităților. Gorbaciov însuși și-a creat un anturaj de referință în rândurile politicianilor occidentali, de la „eurocomuniști“ și social-democrați europeni, până

la lideri ai mișcării de nealinieri și ai dreptei conservatoare. Dezvoltarea gândirii critice la nivelul eșalonului de vârf al partidului s-a reflectat prompt în documentele programatice ale

P.C.U.S., începând cu „tezele“ Conferinței a XIX-a a partidului din vara anului 1988 și terminând cu cele din anii 1990 – 1991, care, în opinia politologului britanic Archie Brown, reflectă înclinația politică către social-democrația de tip european. Întrucât schimbarea sistemică introdusă de Gorbaciov în sistemul politic sovietic începând din 1988 a accentuat fracturile deja existente la nivelul *establishmentului* sovietic, se poate afirma că în cazul Uniunii Sovietice reforma a produs criza, mai mult decât criza a forțat reforma.

In pofida unor revizuri majore survenite în timp, baza autolegitimării regimului sovietic, din 1917 până în 1991, a fost crezul economic egalitarist al revoluției bolșevice. Scurtul interludiu al liberalizării economice pe care a antrenat-o în anii '20 „noua politică economică“ (NEP) a condus la o efemeră pacificare a țărănimii și naționalităților ce compuneau așa-zisul „popor sovietic“ și, pe această cale, la un început de legitimare populară. La rândul său, consolidarea regimului sovietic în anii '20 a determinat marea majoritate a puterilor lumii, cu excepția S.U.A., să acorde recunoaștere diplomatică

Stefan Heym, în 1943, sergent în armata S.U.A.

noului stat sovietic, conferindu-i astfel o anume legitimare externă. Recent dobânditele legitimări populare și externă intrau însă în contradicție cu autolegitimarea bolșevicilor, ce se presupunea că izvorăște dintr-o opoziție ireconciliabilă față de mica burghezie din interiorul țării

**Denunțarea oficială
de către Hrușciov
a crimelor staliniste
(februarie 1956) a dat
una dintre cele
mai serioase lovituri
legitimității
regimului sovietic**

și „cercurile imperialiste“ din afara sa.

Sub conducerea lui Stalin, grandoarea statală a înlocuit utopia egalitaristă ca sursă de bază a autolegitimării regimului politic sovietic. Victoria în „Marele război pentru apărarea patriei“, coroborată cu patriotismul de tip național-bolșevic, pe care l-a atras după sine implementarea socialismului într-o singură țară, au fost elementele distinctive ale autolegitimării și, parțial, legitimării populare în vremea stalinismului. În acea perioadă, o parte considerabilă dintre cetățenii sovietici credeau sincer că teroarea instaurată ca urmare a epurării

**Cum s-a schimbat harta geopolitică după evenimentele din 1989?
Continuăm incursiunea începută în numărul anterior al revistei.**

*S-a recunoscut
masacrul de la Katîn
(președintele
Federației Ruse,
Vladimir Putin,
depune o coroană
de flori), ...*

*... s-au exprimat scuze
pentru intervenția sângeroasă
din Ungaria, în 1956, ...*

*... s-a recunoscut
eroarea zdrobirii
„Primăverii de la Praga“, ...*

*... s-au recunoscut crimele
comise sub „Zidul Berlinului“
(Mihail Gorbaciov
și Angela Merkel,
la aniversarea a 20 de ani
de la dărâmarea Zidului), ...*

*... doar în cazul României
nu s-a recunoscut
agresiunea din 1940*

ÎN CE LUME TRĂIM, DUPĂ PRĂBUȘIREA COMUNISMULUI

ȘTEFAN CIOCHINARU

La aproape trei decenii de la momentul 1989, cercetarea a pus în evidență trei direcții de dezvoltare a scenariului de liberalizare a Europei de Est, cu evoluții diferite față de ceea ce a intenționat echipa reformistă de la Kremlin condusă de Mihail Gorbaciov. Descifrarea acestora este extrem de instructivă pentru cazul României.

Una dintre direcții o constituie reprezentanții vechiului partid comunist, care adoptă o tactică a supraviețuirii, renunțând la doctrina marxist-leninistă în favoarea unei mai mari flexibilități sociale și economice, după modelul vest-european, dar

nu renunță la putere, folosind toate mijloacele statului pentru preservarea acesteia.

A existat apoi gruparea social-democrată, care dorește democratizarea accelerată a țării și trecerea la capitalism (dar sub supravegherea statului). Reprezenta aripa reformistă a

inaugurarea unui nou ciclu evolutiv în care forțele organizate ale societății au erodat încet, dar sigur, partidul-stat, în urma crizelor din 1970, 1976 și 1980 – 1981. Nu este întâmplător faptul că primele rezultate palpabile ale schimbărilor politice est-europene sistemice, prin constituirea unui guvern cu majoritate necomunistă într-o țară comunistă încă, în vara anului 1989, s-au înregistrat în Polonia, țară în care delegitimarea P.M.U.P. atinsese cote alarmante, atât din cauza crizei economice acute în care se zbătea aceasta, cât și a rigorilor proprii regimului

**Calitatea de membru
de partid
devine doar un element
necesar pentru
o carieră de succes**

legii marțiale și a modului cum fusese acesta introdus la 13 decembrie 1981, prin cedarea *de facto* de către partid a prerogativelor sale unui regim birocratic-militar.

Deși înfrântă în urma intervenției militare sovietice (4 noiembrie 1956), revoluția maghiară a plasat ferm pe agenda politică est-europeană două obiective fundamentale: redobândirea suveranității naționale și instaurarea socialismului democratic. Simbolic, nu este cătuși de puțin întâmplător faptul că procesul de destrucție efectivă a comunismului în Ungaria a debutat odată cu manifestările prieluate de comemora-

Solidaritatea a reușit să spargă monopolul ideologic al comunistilor în Polonia

rea a 30 de ani de la execuția lui Imre Nagy (iunie 1988), exhumarea rămășițelor pământești ale lui Imre Nagy și ale celorlalți patru lideri ai revoluției maghiare uciși împreună cu el (martie 1989) și reînhumarea lor într-un cadru festiv cvasi-oficial (iunie 1989).

Nomenklatura epocii Brejnev, în pofida originilor sale modeste, preponderent țărănești, a ajuns să se detașeze aproape complet de „poporul sovietic”. Preocupată mai mult de luxul personal decât de idealurile ideologice oficiale, ea a reușit să îngroape definitiv egalitarismul ca element de legitimare a regimului sovietic. În unele părți ale Uniunii Sovietice, mai ales în Transcaucasia, Asia Centrală, Ucraina și anumite regiuni ale Federației Ruse, inclusiv cele din jurul

Moscovei și Leningradului, mafii de partid locale au reușit să transfere, prin corupție endemică, privilegiile asociate statutului lor oficial în sfera antreprenoriatului ilegal. Cu cât prospera mai mult elita sovietică, iar apartenența la *nomenklatură* devenea o afacere tot mai profitabilă, cu atât bazele autolegi-

timării regimului, legate ombilical de promisiunea egalitară a revoluției bolșevice, deveneau mai fragile. Treptat, tânăra elită sovietică, educată și urbanizată, a încetat să se mai regăsească în preceptele ideologice oficiale. O parte semnificativă a conducerii politice superioare și a birocrăției de partid și de stat a început să privească ideologia oficială ca pe un ritual exterior, străin de modul lor intim de a vedea lucrurile.

Elitele comuniste au fost incapabile să articuleze alternative ideologice viabile, fervoarea comunistă fiind înlocuită treptat de negativism față de dogmele marxist-leniniste oficiale, orientarea către trecutul pre-comunist și/sau admirația secretă față de beneficiile apartenenței la lumea occidentală (consumerism, călătorii turistice etc.). Marca majoritate a membrilor elitelor profesionale și a populației sovietice și est-europene considera apartenența la partidele comuniste și muncitorști doar un element necesar pentru un parcurs profesional cât de cât semnificativ și o componentă *sine qua non* pentru o carieră de succes.

(Va urma)

Nostalgie

Mondial, nici martirajul din perioada comunistă și nici măcar medierea unor conflicte internaționale postbelice, în Asia și Orientul Mijlociu. Acest lucru s-a datorat în principal închistării regimului de la București, cramponării de putere cu orice preț a lui Nicolae Ceaușescu, gravelor greșeli de politică externă comise de acesta în ultimii ani și care s-au soldat cu un veritabil război rece cu Moscova, dar și cu sfidarea Americii, care a atins apogeul odată cu renunțarea, unilateral, la clauza națiunii celei mai favorizate, în 1988, probabil cea mai mare și gravă dintre erorile în domeniul politicii externe comise de Nicolae Ceaușescu.

Nu poate fi omisă nici atitudinea sa arogantă, grosolană chiar, din timpul vizitei vicepreședintelui american George Bush la București, din 18 – 19 septembrie 1983, căruia i-a spus: „Vii aici să pui condiții?”. Bush senior nu va uita acest episod. În ianuarie 1989, cel jignit atât de inutil la București devenea președinte al S.U.A. La începutul lui decembrie, același an, se întâlnea cu Gorbaciov în Malta, la bordul unei nave militare. Istoria apocrifă afirmă că în seara zilei de 3 decembrie, un agent străin al Direcției de Informații Externe, „sursă directă și sigură”, ar fi transmis la București că, la Malta, Bush și Gorbaciov au decis înlăturarea lui Ceaușescu și a regimului socialist din România, simultan cu cea a lui Noriega din Panama. Unii martori povestesc că, la aflarea informației, Ceaușescu, trist și apatic, ar fi avut un singur comentariu: „M-au condamnat!”. După revoluția din decembrie 1989, în timpul procesului său, generalul Iulian Vlad, fostul șef al Departamentului Securității Statului, declara: „Procesul lui

Ceaușescu a fost judecat la București, în noaptea de 7 spre 8 iulie [1989, care a urmat Consfăturii politice a țărilor membre ale Tratatului de

la Varșovia – n.n.], sentința s-a dat la Moscova, în 4 decembrie [la întrunirea conducătorilor țărilor membre în Tratatul de la Varșovia, convocată ca urmare a întâlnirii dintre Gorbaciov și Bush, din 2 – 3 decembrie 1989, în Malta – n.n.], iar executarea sentinței a avut loc la Târgoviște, în 25 decembrie”.

Tot atunci, la începutul lui decembrie 1989, președintele Franței, François Mitterrand, s-a deplasat la Kiev pentru a-i face lui Gorbaciov o ofertă politică menită să contrabalanseze discuțiile separate ale Moscovei cu S.U.A. și Germania. Președintele francez îl asigura cu acel prilej pe Gorbaciov că „C.S.C.E., singurul loc în care toți europenii, împreună cu Canada și S.U.A., își pot vorbi, se bazează pe definițiile de la Helsinki privind inviolabilitatea frontierelor, ceea ce înseamnă că nu se poate aduce atingere acestora”.

Mitterrand trata direct cu Moscova, peste capul țărilor din lagărul comunist, între care și România, oferind garanții cu privire la inviolabilitatea frontierelor U.R.S.S. Imediat după schimbările politice revoluționare din 1989 – 1990, a dispărut frontiera, declarată inviolabilă la Helsinki, dintre Germania Federală și cea Democrată, s-a pulverizat Iugoslavia și

Renunțarea la clauza națiunii celei mai favorizate, în 1988, probabil cea mai mare și gravă dintre erorile în domeniul politicii externe comise de Nicolae Ceaușescu

Contrazicând anunțul făcut de Televiziunea Română, potrivit căruia se ceruse ajutor militar la Moscova, generalul Ștefan Gușă, șeful Marelui Stat Major, ...

**Abandonarea preocupării
pentru trecut
avea ca miză
renunțarea la orice formă
de resentiment
față de U.R.S.S.**

dera că „reformarea societății nu se poate face fără participarea comunistilor”. Pe de altă parte, noii social-democrați respingeau cooperarea cu partidul comunist atât pentru a nu se compromite ideologic, cât și pentru a accentua diferența doctrinară față de acesta.

Opoziția democratică era formată din personalități provenite din rândurile societății civile, foști deținuți politici, opozanți și disidenți ai regimului comunist, naționaliști (antisovietici), tineri prooccidentali, colaboratori ai serviciilor de informații naționale sau străine infiltrați în noile structuri politice. În general, opoziția s-a constituit dintr-o multitudine de grupări ce s-au concentrat în jurul câtorui lider carismatic, în jurul unor idei sau al unor fonduri financiare provenite de la diferite fundații occidentale.

In afara acestor trei direcții principale, în opinia cercetătorului Alex Mihai Stoenescu, sub influența Vaticanului s-a dezvoltat o a patra mișcare, de factură religioasă și clerical militantă. Astfel, episcopiile catolice au devenit extrem de active atât în plan social, cât și politic, influența lor, în special în țările Europei Centrale, devenind foarte importantă.

Aceste tipuri de evoluții au corespuns, în opinia analiștilor, voinței centrelor de putere mondială care se implicaseră în procesul de liberalizare din Europa Centrală și de Est: U.R.S.S. (pentru social-democrați), S.U.A.

vechiului partid comunist, expresie locală a echipei gorbacioviste de la Moscova, care consi-

(pentru opoziția democratică) și Vaticanul (pentru grupările clericale și creștin-democrate).

Important de semnalat este faptul că una dintre temele centrale ale liberalizării – transmise de la Moscova – a constatat în *abandonarea preocupării pentru trecut*, această orientare având ca miză renunțarea la orice formă de resentiment față de U.R.S.S. și concentrarea atenției către viitor. În acest scop, Moscova a recunoscut formal greșelile istorice ale U.R.S.S. (fără a pune însă în discuție și consecințele acestora) în cadrul unei ample acțiuni de relații publice și imagine. În cazul Poloniei s-a recunoscut masacrul de la Katyn, s-a difuzat filmul necenzurat al acestuia, s-au ținut o serie de slujbe religioase. Pentru Cehoslovacia s-a recunoscut eroarea zdrobirii „Primăverii de la Praga”. În cazul R.D.G. s-au recunoscut crimele comise sub „zidul Berlinului”, care va fi și dăruit. S-au exprimat scuze la cel mai înalt nivel pentru intervenția sângeroasă din Ungaria, în 1956.

Singura fostă țară comunistă care nu a intrat în acest program al pacificării morale și istorice a fost România. Țării care s-a remarcat prin disidența față de centrul de la Moscova timp

de aproape 30 de ani nu i s-au recunoscut pierderile teritoriale istorice (Basarabia, nordul Bucovinei, Insula Șerpilor, un braț al Dunării), după cum nu s-au recunoscut nici agresiunea din 1940 (urmare a Pactului Ribbentrop – Molotov), nici demersurile diplomatice pentru ieșirea din Al Doilea Război

**Singura
fostă țară comunistă
care nu a intrat
în programul Moscovei
de pacificare morală
și istorică
a fost România**

*Președinții celor două superputeri
din momentul prăbușirii sistemului comunist:
Mihail Gorbaciov și George H.W. Bush*

tronate de C.S.C.E., în ceea ce s-a numit „coșul III” (*Magazin istoric*, nr. 11/1997; 1/1999), drepturile omului au fost catalizatorul care a făcut ca embrioanele de societate civilă din interiorul lagărului comunist să se activeze într-o măsură fără precedent, permițând în același timp ca lumea liberă să poată susține legal activități

care, într-un alt context, ar fi fost considerate drept „amestec în treburile interne ale altor state”.

Problema drepturilor omului, bulgărele de zăpadă transformat în avalanșă

deplini menirea și un întreg sistem politic s-a prăbușit ca un castel de nisip.

Dar efectul „bulgăreului de zăpadă” încă nu se încheiase. La 31 decembrie 1991, U.R.S.S. încetează să mai existe după ce, în urma puciului din august, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice fusese scos în afara legii. Mihail Sergheevici Gorbaciov, omul care încercase reformarea sistemului și, astfel, salvarea lui, este îndepărtat de la putere de reformatorul și naționalistul Boris Elțin. Între Federația Rusă și Europa apărea un nou stat, Ucraina, provocând mutații geopolitice nebănuite. Începuse o nouă etapă istorică atât pentru popoarele din fostul imperiu sovietic, cât

Președintele american Gerald Ford și liderul sovietic Leonid Brejnev, la Helsinki, în 1975

În 1989, „bulgărele de zăpadă” acumulasă suficientă forță pentru a-și îndeplini menirea și un întreg sistem politic s-a prăbușit ca un castel de nisip.

Naționalistul Boris Elțin l-a îndepărtat de la putere pe reformistul Gorbaciov

și pentru statele Europei Centrale scăpate, în sfârșit, de sub controlul exercitat de Kremlin vreme de peste 45 de ani. Mai bine de două decenii mai târziu, noul „țar” de la Moscova, Vladimir Putin, avea să numească acest moment drept „cea mai mare catastrofă geopolitică” a secolului XX. Desigur, o catastrofă pentru centrul imperial de la Mos-

cova, nu și pentru națiunile și popoarele Europei Centrale și de Răsărit.

Ioricum, odată cu dispariția U.R.S.S., locul și rolul Europei Centrale și de Est pe eșichierul mondial se modifică radical. Până la aceste transformări revoluționare, statele est-europene fuseseră conectate la politica internațională în calitatea lor de componente ale sistemului politico-militar construit de Moscova „din Europa și până la Pacific”. Pentru prima dată, prăbușirea regimurilor comuniste în Europa, dezintegrarea U.R.S.S. și restructurările pe care le-au provocat sistemului mondial au pus țările Europei Centrale în situația de a juca un rol de prim rang în crearea noilor realități mondiale. Realități în care noile criterii de ierarhizare globală – și anume, puterea economică și

financiară, accesul la noile tehnologii și ponderea comercială – le așezau inițial la periferia sistemului. Cu alte cuvinte, noile democrații europene moșteneau un rol doar potențial, foarte greu de actualizat, dar nu și imposibil, după cum se va dovedi ulterior.

(Va urma)

... a stopat „ajutorul” sovietic, determinându-i și pe francezi să renunțe la oferta făcută în cursul întrevederii de la Kiev

s-a rupt în două Cehoslovacia. Doar Basarabia, nordul Bucovinei, Insula Șerpilor și jumătate din fosta Polonie interbelică au rămas în continuare „sovietice” și în acord cu definițiile de la Helsinki.

La Kiev, în discuțiile purtate la 6 decembrie 1989, Gorbaciov și Mitterrand au convenit, de asemenea, îndepărtarea prin forță a lui Ceaușescu de la putere, în acest scop cele două țări urmând să coopereze informativ și militar. Mitterrand a oferit chiar grupuri de comando ale armatei franceze, astfel încât intrarea unor unități sovietice în România să nu poată fi interpretată ca o nouă intervenție a Tratatului de la Varșovia, de tipul celei din 1968, din Cehoslovacia. De altfel, aceasta este explicația ofertei Parisului din zilele fierbinți ale lui decembrie '89 de a-și trimite parașutiștii pentru a lupta împotriva „teroriștilor” din România, ofertă simultană cu cea venită de la Moscova. Opoziția categorică a generalului Ștefan Gușă a stopat „ajutorul” sovietic, determinându-i și pe francezi să nu mai reitereze oferta.

Franța ducea la vremea respectivă o veritabilă bătălie pentru a se înscrie în procesul de gestionare a schimbărilor politice, economice și strategice din Europa, proces aflat în pericol de a se limita la o înțelegere sovieto-americană. Considerată neoficial ca responsabilă pentru România, Franța va potența prin acțiunile ei la maximum această imagine. Mitterrand va merge chiar și mai departe, intervenind în relațiile româno-maghiare, din nou peste capul României, prin negocierea di-

rect cu Moscova a problemelor noastre, punctând astfel poziția sa de mare putere angajată în procesele europene. Prin Nota nr. 00288/12.12.1989, Securitatea informa conducerea că președintele Franței făcuse o declarație de extremă gravitate la încheierea Reuniunii C.E.E. de la Strasbourg: „Problema unor provincii, cum ar fi Silezia, Moravia, Prusia Orientală, trebuie să rămână intangibilă. În schimb, nu trebuie să se omită problema divergențelor între Ungaria și România în problema Transilvaniei sau problema Basarabiei... Franța și U.R.S.S. trebuie

să-și revină rolul de asigurare a echilibrului în Europa, așa cum au făcut-o de secole”. Ani grei aveau să urmeze pentru România și multe speranțe se vor prefăce în cenușă.

La sfârșitul lui 1989, o editură din New York publica lucrarea intitulată *Marele eșec – nașterea și moartea comunismului în secolul 20*. Revoluțiile acelui an măturaseră regimurile comuniste peste tot în fostele state „populare” din Europa. Și, cu toate acestea, la Moscova, încă mai flutura flamura roșie deasupra Kremlinului, iar Uniunea Sovietică părea mai mult decât oricând o supraputere globală, eternizată în istorie. Nimeni nu părea a băga în seamă cartea amintită, semnată de un „oarecare” Zbigniew Brzezinski. Echilibrul de putere internațional rămânea neschimbat, iar distanța dintre Est și Vest părea la fel de mare ca oricând în trecut. Dar Istoria își schimbase cursul, undeva, încă de la mijlocul anilor '70, atunci când strategii occidentali reinventaseră în tematica internațională „problema drepturilor omului”.

In limbajul analiștilor politici se folosește adesea un concept aparte: „efectul bulgăreului de zăpadă”. Forța sa de sugestie se bazează pe mesajul subliminal al imaginii micului bulgăre care, rostogolit prin zăpadă, devine din ce în ce mai mare și, cu cât el crește, cu atât se mărește forța și viteza de rostogolire, până când bulgărele devine un uriaș care amenință să măture totul în calea sa. La fel s-a întâmplat și cu problematica drepturilor omului. Incluse în înțelegerile Est – Vest de la Helsinki, din august 1975, pa-

încheiem cu voi un tratat similar cu acela semnat cu Polonia, asta pentru a vă oferi ocazia de a vedea dacă vă dorește cu adevărat occidentalii. Vreau să vă arătăm că noi, rușii, suntem gata – în pofida intereselor noastre strategice și a angajamentelor convenite la nivel internațional – să facem un gest ce va fi greu de înțeles chiar de occidentali, pentru a vă oferi șansa de a constata dacă aceștia vă doresc. Spuneți-mi doar când considerați că ar fi mai bine să vin la București pentru a parafa tratatul.”

În fața unei astfel de situații, i-am propus imediat, fără să-i mai las timp să se răzgândească, ca parafarea documentului să aibă loc cu prilejul întrunirii miniștrilor de Externe de la București, din luna iunie. Momentul va avea, astfel, o percepere internațională semnificativă, iar opiniile publice din cele două țări semnatare vor avea prilejul să sesizeze că relațiile dintre Federația Rusă și România au intrat, în sfârșit, într-o etapă normală, depășind faza neîncrederii și adversității.

După ce i-am comunicat zilele de desfășurare a conferinței, am ajuns într-un alt blocaj, pentru că, exact în zilele respective, Boris Elțin, însoțit de Evgheni Primakov, urma să se întâlnească la Shanghai cu președintele Chinei, întâlnire ce urma să se încheie cu semnarea unei declarații comune. Or, pentru Rusia, indiferent ce puteam gândi eu, era mai important evenimentul de la Shanghai decât parafarea tratatului de la București, iar ministrul de Externe nu putea să nu-l însoțească pe președintele Federației Ruse. Era evident că discuția nu putea continua fără a găsi o soluție de compromis sau,

mai bine zis, fără a fi prezentată lui Boris Elțin pentru a aproba o variantă în măsură să răspundă celor două situații. Mie mi-a mai rămas să-l rog pe distinsul meu interlocutor să-i evidențiez președintelui său semnificația parafării tratatului cu prilejul unei conferințe internaționale. În același timp, miniștrii prezenți la București vor avea prilejul să constate că ministrul de Externe rus a convenit să părăsească întrunirea de la Shanghai, cu acordul președintelui său, pentru a parafa tratatul cu România.

Adoua zi, aveam să aflu de la Primakov că Boris Elțin a aprobat ca acesta să părăsească, cu un avion special, întâlnirea de la Shanghai pentru a ajunge în timp util la București.

Ajuns la București, m-am dus în aceeași zi la Cotroceni pentru a prezenta președintelui Iliescu marea, incredibila reușită.

Se părea că, în sfârșit, era pe cale să se arate soarele și pe strada noastră sau, cum se spunea pe atunci, să ni se arate luminița de la capătul tunelului. Parțial, desigur, deoarece, conform criteriilor de aderare la NATO, trebuia semnat un tratat și cu Ucraina, prin care cele două țări își garantau frontierele, iar discuțiile noastre relativ la Insula Șerpilor și insulele din Delta ocupate prin forță în noiembrie 1940 de grănicerii sovietici – în afara prevederilor ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, un act condamnat la Kiev – nu

ajunseseră până la nivelul unei concluzii ce ar fi putut să dea o rezolvare conform Tratatului de Pace.

Oricum, vizita pe care am făcut-o la Kiev, chiar înaintea deschiderii întrunirii de la București, avea să-mi demonstreze faptul că moștenirea fostei Uniuni Sovietice, cel puțin în privința

Președintele Boris Elțin la reuniunea de la Shanghai, 1996

Înceiem aici prezentarea întâlnirilor dintre autor și Evgheni Primakov (Magazin istoric, nr.10 – 12/2019) cu povestea ratării semnării Tratatului cu Federația Rusă, din anul 1996, și implicita deschidere a negocierilor pentru intrarea României în NATO. Fragmentele publicate fac parte din volumul Exercițiul România. De la Războiul Rece la Dezinformarea Globală, apărut la Editura Militară.

ÎNTÂLNIRI CU EVGHENI PRIMAKOV

IOAN TALPEȘ

La sediul NATO din Bruxelles se înalță drapelul României

Făcând eforturi pentru a-mi păstra calmul, i-am spus că Rusia nu trebuie să facă ceva deosebit, ci să accepte să semneze cu România un tratat formulat în termeni similari cu acela încheiat cu Polonia. „Ar fi foarte important pentru noi și, sunt convins, util și pentru o percepere adecvată a schimbărilor democratice intervenite la Moscova.”

„**C**red că nu vă imaginați că ceea ce gândiți și îmi spuneți dumneavoastră – mi-a replicat direct interlocutorul – ar avea vreo înțelegere la nivelul responsabililor noștri din diplomatie, servicii sau apărare. Și nici nu pot măcar să-i acuz, pentru că așa a gândit, până acum, lumea. Eu sunt convins că așa va gândi și în viitor. Dar, pentru

că dumneavoastră ați făcut totul, până acum, să mă convingeți că noi, rușii, greșim de 300 de ani față de români, cred – și am să încerc să-l conving și pe Boris Elțin să vă ofere șansa să vă convingeți – că și Occidentul va greși față de români. Pe mine m-ați convins că aveți dreptul să cunoașteți și «greșelile» lor. Uite, am să-i propun lui Boris Elțin să aprobe să

foste socialiste și foste membre C.A.E.R., deși voi nu reprezentați vreun interes special pentru noi și chiar ne-ar conveni să rămâneți în ipostaza geostrategică în care vă aflați. Mai mult, m-ați convins să-i prezint lui Boris Elțin că semnarea tratatului și prezența mea la București ar fi de bun augur pentru programul de politică externă, inclusiv cu privire la viziunea noastră față de evoluția confruntărilor din Iugoslavia. Or, ce ați făcut? Nu numai că ați amânat ceea ce ne acuzați că refuzăm să facem, adică să vă recunoaștem același statut internațional cu fostele țări socialiste europene, dar ne-ați și pus în condiția celor veniți să primească ceva, fiind tratați ca niște milogi. Nu mai vorbesc de poziția în care m-ai pus pe mine chiar dumneata, domnule Talpeș, după ce mi-am convins colegii de guvern, inclusiv pe președintele Elțin, că un asemenea tratat ar fi o mișcare inteligentă, care ar evidenția o altă față a Federației Ruse. Și... acum am ajuns papagalul de circumstanță al unor personaje de trei ruble de la București.“

„În mod normal – am intervenit eu –, ar trebui să-mi dau demisia, pentru că ce s-a întâmplat mă pune în condiția personajului care și-a depășit competențele, permițându-și să acționeze, neoficial, pentru a realiza o înțelegere nedorită de guvernul țării sale. Nu pot să-mi refuz impresia că tot ce s-a

determine să demisionez. Cum am înțeles despre ce este vorba, nu am s-o fac.“

„Vă rog am încheiat ce ar fi trebuit să fie propria disculpare – să fiți sigur că nu am avut nici cea mai mică informație despre modul în care vor evolua lucrurile, cu atât mai mult cu cât tot ce am făcut avea aprobarea președintelui României.“

Domnule Talpeș, sunt prea bătrân și știu destule despre dumneavoastră pentru ca să-mi imaginez că purtați vreo vină, în cazul de față, în afara aceleia de a vă dori să realizați condițiile ce v-ar permite să deschideți negocierile pentru aderarea la NATO. Așa că, dimpotrivă, cred că și dumneavoastră aveți ceva de învățat din «rezolvările» ce ne-au fost destinate. Ca să vedeți că vă consider un personaj onorabil, care vrea să servească interesele țării sale, vă comunic câteva lucruri cu o semnificație aparte pentru jocurile ce vor urma.

Iliescu va pierde alegerile din toamnă și în mod firesc nu vei mai fi nici dumneata în noua configurație de putere. Deci lucrurile se vor bloca, inclusiv în materie de NATO, și nu vor fi reluate cu șanse de succes decât atunci când veți reveni la putere: Iliescu și cu dumneata. Asta ți-o spune Evgheni Maksimovici Primakov.

Hai să spunem că Primakov a luat țeară la București și că Elțin se supără. Dar lui Elțin îi va trece supărarea și lucrurile se vor reînnoa

și vor merge mai departe. Nu pot să nu-ți repet faptul că, în ceea ce vă privește, meritați o lecție, măcar pentru a înțelege poziția și rolul Rusiei în Europa și în lume.“

Peste mai mulți ani, la o emisiune televizată, domnul Cătălin Harnagea, care mi-a urmat la conducerea Ser-

Președintele George W. Bush se adresează mulțimii în Piața Palatului Regal din București

întâmpnat cu dumneavoastră aici, la București, a inclus și interesul unor personaje cu funcții de decizie care își doresc să mă

comportamentelor diplomatice, fusese preluată de aceeași manieră și de către Kiev, care nu înțelegea importanța respectării principiilor și regulilor internaționale, pentru a le putea invoca în cazul unor situații similare. (Poate s-ar fi evitat tragediile actuale.)

Revenind de la Kiev, am ajuns la Succava, în seara zilei de dinaintea deschiderii conferinței de la București. Am găsit o atmosferă efectiv aflată în stare de inflamare: în media, toate comentariile erau dedicate „neașteptatei” sosiri a ministrului de Externe rus, care urma să părăsească întrunirea de la Shanghai a președinților Chinei și Rusiei pentru a parafa tratatul cu România.

La Succava mi s-a comunicat că Mercedesul cu care mă deplasam avea o defecțiune tehnică ce urma să fie rezolvată în cel mult două ore. De la două ore s-a prelungit la patru, pentru ca, după ora 1 noaptea, să aflu că abia la 7 dimineața va sosi piesa de rezervă.

Cum 7 s-a făcut 8 dimineață, mi-am permis să-l apelez pe ministrul de Externe român de la acea dată, domnul Teodor Meleșcanu. Într-o română perfect diplomatică, domnul Meleșcanu mi-a comunicat că nu este nicio grabă, că totul era în ordine, că deja luase legătura cu omologul venit de la Moscova și s-a stabilit ora pentru discuții. „Totul este în ordine.”

Am continuat călătoria cu radioul deschis pe postul de știri. După Buzău mi-a fost dat să aflu că discuțiile dintre cei doi miniștri de Externe s-au întrerupt, urmând să se reia „la o dată ce se va conveni”.

Ajuns la birou, am încercat să aflu care au fost cauzele ce au dus la o astfel de încheiere, în pofida faptului că se ajunsese la acordul părților. Indi-

ferent pe cine am întrebat, răspunsurile primite au fost bătămăjite în sensul că poate nu era acum momentul, înainte de alegerile din toamnă, să semnăm un tratat cu Federația Rusă, că opoziția încearcă să utilizeze acest moment ca făcând parte din politica P.D.S.R. de a se apropia de Moscova, percepții cu efecte negative în rândurile electoratului. Era, se părea, o decizie de partid care l-a convins și pe Ion Iliescu că ar fi fost mai bine să se amâne toată problema după alegerile parlamentare și prezidențiale din toamnă. Oricum, mi s-a comunicat că, întrucât nu eram membru de partid, era mai bine să nu răscolesc prea mult apele, că și așa îi deranjez pe accia care ar trebui să decidă în materie de politică externă a țării. Că eu profitam de prea mara înțelegere a domnului Iliescu și mă amestecam în lucruri care nu mă privesc, putând să periclitez poziția P.D.S.R.

Am aflat, pentru a fi consolarea deplină, că domnul Evgheni Primakov, care alesese să locuiască la Hotel „Lido”, mă invita, a doua zi, la micul dejun. Orice demers în ideea de a deveni eu – în mod firesc, la București – gazda pentru micul dejun a fost respins, fără comentarii.

Când ne-am întâlnit, a doua zi, am văzut un om posomorât, care a început prin a-mi spune că, de când activează, chiar de la începuturile carierei sale, nu i s-a mai întâmplat așa ceva. S-a simțit ca un bandit care venise să impună ceva, deși partea română era aceea care

inițiasc întreaga acțiune și ceruse cu insistență să accepte deplasarea la București. „Este inadmisibil ca dumneata să vii la mine, să mă convingi că ar trebui să depășim înghețul instaurat în relațiile dintre țările noastre și să acceptăm să vă tratăm și pe voi ca pe celelalte țări

Întâlnirea dintre președintele Ion Iliescu și președintele Vladimir Putin, Moscova 2003

Eveniment

AURUL ÎMPĂRAȚILOR CHINEZI

Dr. CRISTIANA TĂTARU

În China, începând cu epoca dinastiei Han (secolele II î.H. – II), se considera că aurul împiedică degradarea organismului uman, fiind unicul metal cunoscut, la acel moment, care rezista procesului de coroziune. Valoarea purificatoare atribuită acestui metal prețios va conduce treptat la dezvoltarea producției vaselor și obiectelor din aur în cantități impresionante, astfel de piese fiind depuse, alături de comanditarii lor, în morminte. Foarte multe morminte au fost jefuite de-a lungul secolelor.

Colecția „Dong Bo Zhai”, constituită din 145 de obiecte realizate din aur, datând din perioada împăratului Wanli (1573 – 1620), cel mai longeviv împărat al dinastiei Ming, este una dintre puținele mărturii vizuale care prezintă măiestria și tradiția orfevrăriei chinezești.

Deși nu se cunosc foarte multe informații despre originea exactă a pieselor, cele mai multe par a proveni din inventarul mormântului unui membru al familiei imperiale, însoțit în „viața fără de moarte” de vase pentru libații, coșulețe cu flori și numeroase piese de podoabă, precum tradiționalele ace de păr, cercei, brățări și inele – un adevărat tezaur.

Câteva caracteristici ale acestor 145 de piese sugerează apartenența imperială a bunurilor. În primul rând, marea varietate de piese realizate exclusiv din aur, material folosit, conform legii somptuare din anul 1393, doar de membrii primelor două ranguri ale aristocrației. Apoi, reprezentarea în diferite forme, atât pe vase, cât și pe bijuterii, a dragonilor și a păsărilor mistice Phoenix, motive rezervate celor mai importanți membri ai familiei imperiale, care prevesteau prosperitatea și buna guvernare. Nu în ultimul rând, pe seturile de vase, casete și coșuri sunt gravate greutatea, puritatea metalului, data realizării – anul 1601 – și numele atelierului imperial: Serviciul Podoabelor.

Împăratul Wanli

Aceste piese provin cel mai probabil dintr-un mormânt imperial jefuit, astfel că istoricul inventarului funerar al colecției „Dong Bo Zhai” este destul de obscur. Primele date clare pot fi identificate la sfârșitul anilor 1920, când acest lot impresionant de obiecte de orfevrărie chinezească ajunge în Japonia. Recent piesele au fost achiziționate de un om de afaceri din Hong Kong, fiind oferite spre expunere Muzeului de Artă Qujiang din Xian, un muzeu privat, care

pune la dispoziția publicului o serie spectaculoasă de bunuri de patrimoniu chinezești

*Din stânga sus spre dreapta jos,
în sensul acelor de ceasornic: ace de păr;
cercei cu rubine și cercei în formă de dragon;
pereche de brățări din aur, cu rubine;
cercei în formă de tărtăcuță*

viciului de Informații Externe, menționa faptul că, în anul 1996, domnul Meleşcanu – la ora aceea ministru de Externe – a reușit să-l convingă pe domnul Ion Iliescu să nu accepte parafarea documentului respectiv. Domnul Harnagea – îmi imaginez și astăzi că era consiliat de domnul Băcanu în materie de politici internaționale și interese ale României – aprecia că demersul ministrului de Externe al României a avut efecte extraordinar de avantajoase pentru șansele internaționale ale țării.

Nu l-am întrebat pe domnul Ion Iliescu și nici nu vreau să-l întreb ce l-a determinat să acționeze în conformitate cu sfaturile primite de la ministrul de Externe, întărite – este drept – și de alți lideri ai P.D.S.R. Nu pot să-mi imaginez că ar fi fost altceva decât nefericita preocupare a domniei sale de a nu lăsa cumva să se înțeleagă, prin vreun gest sau act politic, că ar fi vorba de atât de clamata pretinsă subordonare a domnului Ion Iliescu față de Moscova.

În favoarea domnului Ion Iliescu, decident suprem, nu pot să nu invoc, în afara numărului opozanților din fostul partid, și lovitura de imagine pe care un asemenea gest ar fi furnizat-o contracandidaților săi la alegerile prezidențiale. În acest fel, încheierea tratatului care, de fapt, ar fi fost o șansă reală pentru România, situând-o în aceeași poziționare internațională cu statele membre ale Grupului de la Vișegrad, ar fi fost transformată într-o sursă de atac greu de contracarat în atmosfera publică existentă.

Ajunși la acest moment al relațiilor mele, consider că aș fi incorect dacă nu aș aminti și momentul petrecut la Institutul Energetic din Moscova,

în anul 2003, când l-am însoțit pe președintele României, în calitate de șef al Administrației Prezidențiale și consilier pe probleme de apărare și securitate națională. În sala de festivități a institutului, arhiplină – mai mult de 100 de persoane făcând parte dintre membrii delegației și ca reprezentanți ai mass-mediei românești –, domnul Evgheni Primakov, după ce a făcut un mic expozeu asupra modului în care au evoluat relațiile ruso-române până la acel moment ce deschidea o nouă etapă ce se dorea a fi benefică pentru cele două țări, s-a adresat delegației române cu următoarea întrebare: „Ce credeți, cui datorati faptul că sunteți aici?” Toate răspunsurile l-au indicat, în mod firesc, pe domnul Ion Iliescu, care fusese studentul și absolventul respectivului institut. „Da, desigur, domnul Iliescu este un om foarte important și este și președintele României. Dar România a semnat tratatul acum datorită faptului că eu i-am promis domnului Talpeș, în anul 1996, că acest eveniment se va petrece doar și numai atunci când dânsul va reveni, alături de domnul Ion Iliescu, în fruntea României.”

Să ne gândim și la declarația omului care a trecut peste toate blocajele – fără să fie mici sau puține –, președintele S.U.A., George W. Bush, și a decis invitarea României la negocierile de aderare la NATO. Omul care a extins cu adevărat Vestul dincolo de frontierele și programele realizate de binomul catolic-imperial se adresa la București celor mai mult de 100.000 de români prezenți în Piața Palatului Regal cu precizarea că, odată cu intrarea în NATO, România urma să fie puntea dintre Vest și Est.

Vom reuși, oare, vreodată, să ne înțelegem condiția și șansele? ■

Monumentul ridicat în amintirea lui Evgheni Primakov în fața sediului Ministerului Afacerilor Externe de la Moscova

Ac de păr cu pasărea Phoenix (sus)
și una dintre cele trei piese ale unei podoabe
pentru cap

Nelipsite în portul doamnelor din înalta societate, acele de păr erau decorate și cu simboluri religioase budiste, prin care acestea își mărturiseau credința. De asemenea, prin forma lor se încerca și evidențierea eleganței mișcărilor atent controlate de către doamne, elementele decorative ale acelor de păr, cum sunt lăntișoarele care atârnavă de mici lampioane sau vase filigranate, legându-se în sincron cu pasul celor care le purtau.

Colecția „Dong Bo Zhai” cuprinde un număr de 16 perechi de cercei. Purtați în timpul dinastiei Shang (secolele XVI – XII î.H.) atât de femei cât și de bărbați, cerceii devin treptat un accesoriu exclusiv feminin, evoluând astfel în forme care transmit mesaje legate de fertilitate și longevitate, așa cum sunt cerceii în formă de tărtăcuță confecționați din foițe sau fire de aur, cristal sau jad. Foarte apreciați în epocă erau și cerceii realizați în formă de inflorescență de cuișoare, un alt element specific cerceilor perioadei Ming fiind acul de prindere masiv, modelat în formă de S.

O podoabă feminină specifică ținutei de ceremonie, păstrată în colecția „Dong Bo Zhai”, este o cutie de parfum pandantiv realizată din două plăcuțe în formă de lacrimă,

obiect care devine în timpul dinastiei Ming un simbol al statutului social. În interiorul cutiuței ajurate, decorate cu dragoni zburând printre nori, se puneau substanțe aromatice, aceasta fiind agățată de eșarfa xiapi a costumului doamnelor cu cele mai înalte ranguri, purtată cu ocazia ritualurilor de sacrificiu sau atunci când erau primite în audiență de împărăteasă.

Utilizate încă din epoca neolitică, perioadă în care erau realizate din os sau jad, brățările sunt un tip de podoabe care nu s-au demodat niciodată, fiind purtate constant de femei și bărbați. În cadrul colecției „Dong Bo Zhai” pot fi admirate trei perechi de brățări fixe, în formă de C, decorate cu motive florale ajurate și incrustate cu rubine, având gravate pe interior caracterele chinezești ale formulei „noroc, longevitate, sănătate, pace”. Alături de acestea, o pereche de brățări plurispiralice, decorate cu motive vegetale incizate, purtate în trecut de o doamnă grăcilă, mărturisește adaptarea în epocă a modei antice de a purta mai multe brățări simple pe o mână.

Dincolo de încărcătura simbolică bogată a acestor piese remarcabile, ilustrată de multitudinea de elemente iconografice regăsite în decorația lor, un alt element care atrage atenția asupra rafinatelor obiecte de orfăvrie este tehnica de realizare a minuțioasei dantelării, fără cusur, din fire de aur delicat răsucite. Cunoscută de orfăvrii chinezi încă din secolul al II-lea î.H., tehnica filigranului atinge o înălțime de neegalat abia în această epocă. Una dintre cele mai expresive piese păstrate din această perioadă este prețioasa coroană a împăratului Wanli, expusă în prezent la Muzeul Palatului din Beijing și care a fost prezentată în România în cadrul unei expoziții organizate în anul 1973.

Sursele scrise sunt cele care ne fac cunoscut faptul că Imperiul Chinez era un important producător și exportator de obiecte realizate prin filigranare, căci piesele din epocă sunt adevărate rarități arheologice, în muzeele din Beijing și din Taipei fiind păstrate foarte puține artefacte care să ilustreze această înfloritoare epocă pentru orfăvria chinezească.

Colecția „Dong Bo Zhai” poate fi admirată în premieră în România până la 22 martie 2020, la Muzeul Național de Istorie a României. ■

*Stânga sus: vas de libație;
dreapta sus: vas din aur, rubine și safire;
stânga jos: coș cu flori, aur și rubine;
ibric din aur cu toartă, încrustat cu rubine și jad*

recuperate de colecționari de la casele de licitații din străinătate.

Perioada dinastiei Ming (1368 – 1644) a reprezentat una dintre cele mai înfloritoare epoci pentru cultura chineză. Obiectele din aur, precum coșurile de flori, care la prima vedere par a avea doar un rol decorativ, sunt în realitate daruri, care, prin micile simboluri folosite în decorarea lor, transmit un discurs foarte clar și ușor de citit de oamenii care trăiau la începutul secolului al XVII-lea.

Eforturile de a avansa și de a accede spre un rang cât mai înalt sunt ilustrate de câteva piese din colecția „Dong Bo Zhai”, care sunt decorate cu simboluri ce exprimă dorința de succes la examene. Astfel, gravarea unei plăcuțe de jad, cu care este împodobit unul dintre sceptrele prezentate în expoziție, cu o egretă și cu flori de lotus se poate traduce printr-o urare de succes adresată candidaților la examenele imperiale, iar redarea unui cerb, cuvânt omofon în limba chineză cu termenul „remunerația” unui funcționar, de pe capacul unei cutii împodobite cu rubine, poate fi interpretată ca o urare de bun augur, belșug și longevitate. Aceeași

dorință de a obține o avansare și bunăstare se poate citi și în buchetetele de flori care decorează un set de patru vase, unde florile de lotus sunt asociate cu halebarde, exprimând o urare de avansare neîntreruptă în trei ranguri.

Tematica florală, extrem de variată, poate fi interpretată în diferite moduri, în funcție de tipul obiectului cu care este asociată. Astfel, dacă micile coșuri cu flori trădează interesul pentru arta grădinăritului, foarte apreciată în epocă, manifestată prin amenajarea grădinilor private, florile care împodobeau acele de păr transmiteau discrete mesaje despre purtătoarele lor. Simboluri ale frumuseții și delicateții feminine, flori precum bujorii, lotușii, crizantemele, însoțite de păsări, semnifică fericirea în viața de cuplu, în timp ce florile de pomi fructiferi, precum florile de prun, cais sau piersic, care rabdă frigul primăverilor timpurii, capătă o dublă semnificație, simbolizând frumusețea și proștețimea primăverii, cele cinci petale fiind, de asemenea, asociate cu cele cinci semne ale bunăstării: longevitatea, armonia, ascensiunea în statutul social, prosperitatea și fericirea. Aceste obiecte de podoabă, purtate întotdeauna în seturi, erau oferite în dar cu ocazia ceremoniilor de căsătorie și cu ocazia aniversărilor tinerelor nobile, folosirea acelor de păr pentru realizarea de coafuri înalte marcând trecerea domnișoarelor de la copilărie la maturitate.

Motivele animaliere sunt la rândul lor nelipsite din decorul podoabelor medievale chinezești. Exotice pentru cultura europeană sunt reprezentările de crabi care înnobilau acele de păr purtate în special de concubinele împăraților, deoarece asociați cu spicele de grâu, aceștia fac trimitere la o căsătorie fericită și îndelungată. Semnificații profunde sunt alăturate și liliacului, deoarece în limba chineză *fu* – termenul pentru liliac – este omofon cu termenii noroc, belșug și prosperitate. De asemenea, liliacul este considerat în cultura chineză un simbol masculin, fiind astfel reprezentat adesea împreună cu flori de piersic, simbol feminin al fertilității, așa cum se poate observa în cazul buchetelor de flori prinse într-unul dintre seturile de coșulețe din această colecție.

1896. Walter Arnold a fost primul britanic care a primit o amendă pentru depășire de viteză (12 km/h, într-o zonă în care limita era de 3 km/h); polițistul care l-a amendat era pe bicicletă

1907. Se lucrează la realizarea Canalului Panama

ALBUM ISTORIC

Imaginile care urmează au un element în comun: au fost surprinse în luna ianuarie.

1893. Moștenitorul tronului austro-ungar, Franz Ferdinand, la vânătoare de elefanți, în Ceylon

1895. Nava „Fram“ cu care Fridtjof Nansen spera să ajungă la Polul Nord, este prinsă într-o banchiză

*1930. Președintele Herbert Hoover inspectează
zona aripii de vest a Casei Albe, distrusă de un incendiu
în noaptea de Ajun a Crăciunului din 1929*

*1939. Barcelona. În goană spre un adăpost,
după ce a sunat alarma aeriană, în timpul
războiului civil din Spania (17 iulie 1936 – 1 aprilie 1939)*

*1908. Francezul Henri Farman câștigă primul Mare Premiu
din istoria aviației*

*1909. Două „muncitoare“ dintr-o filatură de bumbac
din Georgia, Statele Unite ale Americii*

„Capitularea de la Bailén“ (pictură),
din iulie 1808, în urma bătăliei
în care trupele franceze ale lui Napoleon
au fost umilite de spanioli

hotărât acest lucru și care este rațiunea militară sau politică a măsurii?

– În urma capitulării după înfrângerea de la Bailén, s-a semnat o convenție între generalul francez Dupont de l'Étang și generalul spaniol Castaños. Aceasta stipula repatrierea trupelor franceze (aproximativ 16.000 de persoane). Generalii sunt conduși cu vapoarele la Marsilia și Toulon, în timp ce trupa este dirijată spre Cadix. Incitată de Anglia, junta de la Cadix refuză ratificarea articolelor semnate prin convenția de la Andújar, din aceeași zi de 22 iulie, care decidea soarta învinșilor. În loc să fie imbarcați pe fregate cu direcția Franța, cei învinși sunt închiși pe nave nedistruse în bătălia de la Trafalgar (*Magazin istoric*, nr. 3/1976, 10/2005) în largul Cadixului. Privit din rațiuni militare și politice, acesta este un aspect spinos și, nefiind o specialistă în domeniu, nici nu aș risca să-l abordez.

Mai mult decât atât, punctele de vedere sunt divergente, depinzând dacă vin de la francezi, de la spanioli sau de la englezi. Știți, obiectivitatea în istorie este un lucru foarte dificil. Putem însă să vorbim despre fapte. Absența condițiilor de igienă a favorizat apariția, printre altele, a tifosului, care a provocat cu repeziciune moartea a numeroși oameni. Cadavrele erau aruncate peste bord și sfârșeau descori pe plajele de la Cadix. Pentru a-i proteja pe locuitori de riscurile unei epidemii, se impunea ca restul prizonierilor să fie mutați. Mai ales că exista și riscul ca Napoleon să trimită trupe pentru a-i salva, dacă ar fi fost transferați în peninsulă.

Soluția găsită a fost aceea de a-i trimite departe de peninsulă, în insulele Canare și

Baleare. Junta de la Mallorca a întâmpinat cu ostilitate aceste dispoziții. De ce să li se trimită lor acești pestiferi? Cum aveau să facă față nevoilor miilor de prizonieri? Va accepta junta de la Cadix să plătească cheltuielile necesare? Unde să-i cazeze? Condiția pe care au pus-o cei din junta de la Mallorca a fost că, dacă vor descoperi un singur caz de îmbolnăvire, nu vor primi pe niciunul pe insula lor. Se pune întrebarea dacă spaniolii ar fi respectat convenția în cazul în care englezii nu ar fi făcut presiuni asupra lor pentru a nu-i înapoia prizonierii lui Napoleon. Poate. Englezii, care stăpâneau Minorca, nu vedeau cu ochi buni această debarcare. În schimb, o insulă pustie era perfectă. Ofițerii au fost deci trimiși cu toții în Mallorca, iar subofițerii și simplii soldați au fost depuși pe insula pustie Cabrera. Din 1809 și până în 1814, Cabrera a servit drept închisoare numeroasei trupe napolconiene, făcută prizonieră în Spania. După opinia lui Denis Smith, cam 11.000 de soldați au trecut prin această închisoare sub cerul liber.

– Ținând cont de acest număr im- presionant de prizonieri, credeți că denu- mirea de „deportare“ ar fi potrivită în acest caz?

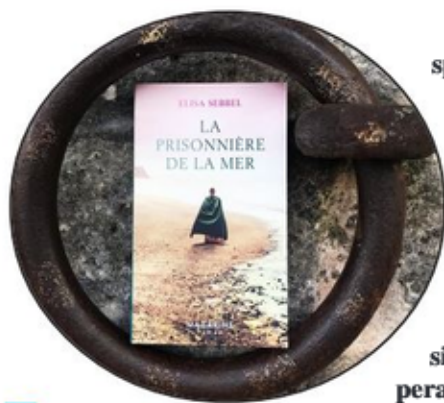
– Este o chestiune delicată. Trebuie mai întâi să știm ce înțelegem prin cuvântul „deportare“. Dacă ne referim la sensul strict al cuvântului, acesta nu poate fi aplicat aici. Este vorba despre captivitatea unor prizonieri de război, a unor soldați care au invadat o altă țară. Deportarea implică o voință politică de a deplasa o categorie de persoane de la locul lor

Desen înfățișând o tentativă de evadare
de pe insula Cabrera din Baleare;
deținuții încearcă să captureze o barcă
a pescarilor

Exclusivitate

CU ELISA SEBBEL DESPRE UN DESTIN DE VIVANDIERĂ

Coperta romanului...

acest motiv, rescrierea acesteia, fie ea sub formă romanțată, dramatică sau de epopee este tot atât de binevenită, cât este de necesară. Cartea *La prisonnière de la mer* (Prizoniera mării), publicată în februarie 2019 la editura „Mazarine” de Elisa Sebbel, poate fi rezumată astfel: „1809, o insulă pustie, 5.000 de bărbați, 21 de femei – destinul impresionant al unei vivandiere, Héloïse”.

Pentru a afla mai multe amănunte despre acest fapt istoric uitat, am abordat-o pe autoarea, doctor în literatură franceză, care predă într-o universitate spaniolă din insula Mallorca.

... și autoarea lui

– Evenimentele relatate în romanul dumneavoastră îi antrenează pe cititori în focul unuia dintre războaiele napoleoniene din Spania, mai precis în perioada de după capitularea armatei franceze de la Bailen, la 22 iulie 1808. De ce ați ales acest eveniment?

– În 2008, am făcut parte dintr-un grup de cercetători organizat de Parcul Național al Arhipelagului Cabrera, din vecinătatea insulei Mallorca, cu ocazia bicentenarului deschiderii lagărului de prizonieri de aici. Un istoric elvețian, Geisendorf des Gouttes, se interesase la începutul secolului al XX-lea de soarta acestora, menționând deja prezența femeilor în lagăr. Istoricul canadian Denis Smith vor-

bise la rândul său despre aceste aspecte în 2005, punctul de vedere adoptat nefiind suficient de fiabil (bazându-se doar pe relațiile unui singur ofițer, Charles Frossard). După lectura memoriilor, am descoperit și alte adevăruri, destul de contradictorii față de cele ale lui Charles Frossard. Am dorit deci să restabilesc adevărul sau, într-o măsură mai mică, să ofer o perspectivă cu totul diferită subiectului. Am scris mai întâi un articol istoric care, cu timpul, a devenit subiect de roman.

– Una dintre consecințele acestei capitulări a fost exilul a 5.000 de oameni, deveniți prizonieri pe insulița Cabrera din Baleare. Despre ce este vorba, cine a

Héloïse a hotărât să se căsătorească cu un arendaș, pe când mama ei ar fi vrut să o mărite cu un mic proprietar de pământ. I-am împrumutat ca personaj câte puțin din caracterul bunicii mele, care și-a ales bărbatul fără să țină cont de părea familia. Apoi i-am dat ca nume de familie Delage [„âge“ în franceză înseamnă „vârstă“ – n.n.] tocmai fiindcă nu are vârstă și că în lume, din nefericire, multe femei ca ea suferă îngrozitor de pe urma a numeroase războaie.

Catherine Balland, vivandiera care a primit Legiunea de Onoare de la Napoleon I

– În acest univers închis al unei mulțimi care încearcă să se organizeze, în ciuda numeroaselor lipsuri, Héloïse se va bucura de protecția lui Henri, ofițer-chirurg. E vorba aici despre o excepție, știind că celelalte femei sunt transformate uneori în marfă de schimb sau sunt vândute la un preț de nimic?

– Aș prefera să cred contrariul. Cred însă că onoarea făcea că femeile celorlalți erau respectate, mai ales femeile grațioșilor. Lucrurile se schimbau atunci când ele rămăneau singure sau când propriul bărbat sfârșea prin a le vinde. Poate că unele dintre ele

O „fucă a regimentului“, în costum specific epocii războaielor napoleoniene

acceptau pentru a-și salva bărbatul. Cine știe? Este o consolare pentru mine să-mi imaginez lucrurile în acest fel. Dar realitatea descrisă în memoriile de război arată că ele treceau descori din mână în mână, cumpărate de cine avea bani mai mulți. Era folosit termenul de „comerț infam“, în care femeile erau niște „ființe nefericite“. E de ajuns să privim astăzi

în jurul nostru pentru a ne da seama că femeile fac și azi obiectul acestui tip de comerț pe timp de război și că violul continuă să fie o armă de represiune. Nu acesta era motivul pentru care Gaddafi împărțea Viagra soldaților săi?

Monumentul de la Cabrera, închinat prizonierilor

– „Am încercat să vă fac să trăiți alături de Héloïse Delage adevărata viață de prizonier“ – scrieți dumneavoastră. Fără să dezvăluim sfârșitul romanului, ne puteți spune ceva despre chemarea inimii la care răspunde eroina dumneavoastră?

– Héloïse este o femeie liberă, care se bucură de liberul ei arbitru, așa cum îl folosim cu toții în viață. Optează pentru unele lucruri, asumând aceste alegeri. Este liberă, căci este fidelă ei înseși. Pentru mine, acest lucru reprezintă adevărata libertate. Să te ascuți pe tine însuși, să ascuți ce-ți poruncește sufletul. Mintea sau spaima te înșală uneori. Este o lecție pe care am învățat-o de-a lungul anilor. Și apoi, poți să închizi după gratii trupul, dar nu și spiritul. Da, putem spune că, urmându-ți inima, obții cea mai mare victorie asupra condiției de prizonieră și poate și a aceleia de femeie.

Interviu și traducere
Dan BURCEA

de origine (teritoriu sau țară). Or, în cazul lor, acesta nu era „habitatul” lor, ci, dimpotrivă, un teritoriu pe care încercau să-l cucerească.

– **Alături de ofițeri și soldați mai exista „personalul de serviciu”, printre acesta numărându-se și femeile – vivandiere și spălătorese –, „cetățene de bune maniere”, cum le numiți în cartea dumneavoastră. Cine sunt ele?**

În majoritatea cazurilor, vivandierele și spălătoresele erau tinere sărace, care doreau să-și urmeze soții pe front. Trebuie să ne reamintim că în cea mai mare parte a timpului, soldații erau tineri recruți. În unele cazuri era vorba despre fiicele unor soldați mai în vârstă. Pentru a combate lipsa de moralitate în rândul trupelor și a se debarasa de serviciile fetelor de moravuri ușoare care îi însoțeau, Napoleon a dorit să reglementeze numărul femeilor pe fiecare batalion la patru sau pe escadron, la două. Acestea primeau o patentă, o cartelă de securitate și trebuia să poarte o medalie reglementară. Nu primeau în schimb nicio soldă, nici rație, trăind doar de pe urma comerțului de hrană sau de băuturi pe care-l țineau. Erau obligate să fie prezente ca și restul trupei la apelul comandantului. Principala lor activitate era aceea de a-i aproviziona cu rachiu pe soldați în timpul bătăliilor și uneori să-i îngrijească pe răniți. Se spunea chiar că erau ca niște mame pentru tinerii soldați de 20 de ani.

– **Romanul dumneavoastră este dedicat acestor femei uitate de istorie. Ce reprezintă ele pentru memoria și războaiele din acea perioadă?**

– Da, lor le dedic romanul meu. Am dorit să le ofer dreptul la cuvânt. În general, me-

Generalul spaniol
Francisco Javier Castaños ...

... și generalul francez
Pierre Dupont de l'Étang,
cei care au semnat
convenția privind
repatrierea
trupelor franceze

moriile campaniilor napoleoniene sunt scrise de militari, de cele mai multe ori de ofițeri, câtă vreme aici Héloïse, care nu era decât o vivandieră, este cea care își așterne în cuvinte amintirile. Trebuie să adaug că unele vivandiere, cum ar fi

Catherine Balland, au primit chiar Legiunea de Onoare sub Napoleon I. Vă dați seama ce straniu este că în zilele noastre nimeni nu mai știe ce este aceea o vivandieră? A devenit un cuvânt desuet sau definitiv uitat. Sunt descori întrebată ce înseamnă. Într-un fel, e ca și când istoria predată astăzi în școli a șters urmele acestor femei din timpul războaielor napoleoniene, ceea ce mi se pare cât se poate de jenant. Ca și când importanța femeilor în război nu a devenit vizibilă decât începând cu infirmierele din Primul Război Mondial. Dar poate că mă înșel.

– **Viața de zi cu zi a multitudini de prizonieri devine foarte repede imposibilă, plină de pericole, îngrozitoare. Ne-o puteți descrie?**

– Nu voi face aici o descriere amănunțită. Pentru aceasta trebuie citită cartea. Totul este descris cu precizie în paginile ei.

– **În mijlocul acestei lumi pline de pericole strălucește figura lui Héloïse Delage, o tânără vivandieră de 18 ani, personajul central al cărții dumneavoastră. Are o forță de caracter și o sensibilitate tot atât de nemăsurate, ca și încercările la care viața o supune. Cine este această femeie?**

– O țărăncă simplă din Senlis, care și-a urmat soțul pe front. Personajul este inventat. Mama și bunica ei erau în slujba unei barone.

Iugoslavia, în continuarea celei aliate din Italia, urmată de o cooperare militară pe front între britanici și cetnici contra partizanilor, ceea ce ar fi periclitat obiectivul lui Tito de a deveni stăpânul unui stat iugoslav comunist. Partizanii doreau mână liberă din partea Germaniei pentru a se putea concentra asupra atacării pozițiilor cetnicilor din Sandjak și Muntenegru.

La rândul ei, Germania era interesată să identifice dacă, în cazul unei debarcări britanice în Iugoslavia, partizanii vor lupta contra britanicilor. Milovan Djilas și Vladimir Velebit le-au precizat germanilor în timpul negocierilor că partizanii vor lupta împotriva britanicilor, dacă aceștia vor încerca o debarcare în Iugoslavia.

De fapt, negocierile vizau un armistițiu reciproc avantajos, prin care Germania să nu-i mai atace pe partizani în estul Bosniei, iar partizanii să nu-i mai atace pe germani în Slavonia, la nord de râul Sava, cale importantă de comuni-

Milovan Djilas, în 1943

cații pentru Axă între vestul și estul Balcanilor. Inițial, cele două părți și-au respectat angajamentele. Germania a oprit atacurile contra partizanilor, încheind cea de-a patra ofensivă, desfășurată între 20 ianuarie 1943 și martie 1943. Tito a putut să spargă sectorul de front deținut de cetnici și a avansat spre Muntenegru.

Vladimir Velebit a reușit să obțină de la germani eliberarea Hertei Haas, soția lui Tito, cu care aceasta avea un fiu, Aleksandar „Mișo“ Broz – care peste ani, după dezmembrarea R.S.F. Iugosla-

via, a devenit ambasador al Croației independente.

Însă la sfârșitul lunii martie 1943 înțelegerea dintre Al Treilea Reich și partizani a căzut, când Adolf Hitler a declarat că „nu face înțelegeri cu rebelii, ci îi împușcă“. Negocierile dintre germani și partizani, soldate cu schimburi de prizonieri, au continuat până în 1944.

Greșeala gravă comisă de Adolf Hitler, care nu a continuat armistițiul cu partizanii, a determinat prelungirea războiului în Iugoslavia și alocarea pe mai departe de trupe germane în zonă, în loc ca acestea să poată fi folosite pentru blocarea ofensivelor Armatei Roșii. Partizanii au putut să se prezinte în fața lui Winston Churchill drept singurii și cei mai eficienți adversari militari ai Germaniei în Iugoslavia. Tito a fost recunoscut ca partener politic de Marea Britanie și de S.U.A., în dauna cetnicului Dragoljub „Draza“ Mihailovici. Anglo-americanii au acceptat și preluarea de către Tito a puterii în Iugoslavia, după război.

Hitler a lansat în mai 1943, după o lună și jumătate de acalmie pe frontul iugoslav, a cincea ofensivă a Axei, în zona actualii granițe dintre Muntenegru și Bosnia și Herțegovina.

După ce partizanii titoiști abia au reușit să-și salveze o parte redusă a efectivelor în cadrul Bătăliei de pe Sutjeska, din mai – iunie 1943, scăpând cu greu din încercuire și retrăgându-se spre Bosnia de

Draza Mihailovici a refuzat în mod repetat, în ultima parte a anului 1944, ofertele americane de a se refugia din Iugoslavia prin intermediul podului aerian organizat de O.S.S. (precursorul CIA) pentru repatrierea piloților aliați. Mihailovici a declarat că „va rămâne alături de soldații și de poporul său“. La 17 iulie 1946 a fost executat la Belgrad, din ordinul lui Tito. În 1948 Mihailovici a fost decorat post-mortem de președintele S.U.A. Harry Truman cu Ordinul „Legiunea de Merit“, pentru rezistența în fața ocupanților, salvarea piloților americani și contribuția la victoria aliaților.

JOSIP BROZ TITO, AXA ȘI ALIAȚII

Dr. ION GABRIEL ANDREI

Josip Broz Tito a fost o personalitate cu „lumini și umbre”, care nu concordă cu imaginea idilică și triumfalistă promovată de propaganda iugoslavă.

Tito nu a fost o persoană consecventă în efortul de a lupta fără compromisuri contra celui de Al Treilea Reich. În primele zile ale lunii martie 1943, partizanii titoiști, prin Milovan Djilas și Vladimir Velebit, au purtat la Zagreb negocieri cu Al Treilea Reich reprezentat de generalul Edmund Glaise von Horstenau, care avea funcții plenipotențiare în Statul Independent Croația (NDH), negocieri cunoscute drept „Consultările din mar-

Mareșalul Tito, alături de principalii comandanți ai partizanilor, mai 1944

tie”. Djilas a negociat și la Sarajevo cu oficiul local de informații militare german. Aparent, negocierile au vizat

doar un schimb de prizonieri între germani și partizani.

Partizanii titoiști se temeau de o debarcare britanică în

Vladimir Velebit era descendent dintr-o familie de mai multe generații de ofițeri în armata austriacă, apoi austro-ungară, ulterior armata regală iugoslavă. Și-a petrecut copilăria la Timișoara, unde a urmat școala primară. Devenit judecător în Regatul Iugoslaviei, dar și membru al Partidului Comunist Iugoslav, a asigurat din 1940, de la Zagreb, legătura radio cu Cominternul de la Moscova alături de un agent originar din Slovenia al spionajului sovietic, Josip Kopinici. În Iugoslavia titoistă a fost ministru adjunct de Externe, a negociat în dosarul Teritoriului Liber Trieste. A fost acuzat de U.R.S.S. că era spion britanic, atât înainte, cât și după ruptura Tito – Stalin. A negociat cu reprezentantul CIA Frank Gardiner Wisner cooperarea în domeniul spionajului. A fost ambasador în Italia, Marea Britanie și secretar executiv al Comisiei Economice Europene a O.N.U. de la Geneva.

Vladimir Velebit, primul din stânga

intrat în dizgrația lui Mihailovici. Londra s-a îndepărtat treptat de cetnici, până la a-i abandona odată cu sprijinirea semnării Acordului de pe insula Vis, din 16 iunie 1944, dintre Tito și Ivan Subašić, premierul Guvernului iugoslav în exil și fost ban al Banovinei Croația, prin care cele două grupări formau un guvern de coaliție.

Până la pătrunderea trupelor sovietice în Balcani după actul de la 23 august 1944 din România, partizanii titoiști nu reușiseră să-și impună controlul asupra Serbiei propriu-zise, Kosovo, Macedoniei și Voivodinei. Ei controlau mai puțin de jumătate din teritoriul Iugoslaviei.

Serbia propriu-zisă era fieful cetnicilor sârbi, care aveau o politică duplicitară. Pe de o parte, îl sprijineau pe regele Petru al II-lea Karadjordjević, aflat în exil și care colabora cu Națiunile Unite. Cetnicii îi găzduiau în bune

Coloană de partizani titoiști în timpul bătăliei de pe Sutjeska

condițiuni pe piloții americani și britanici ale căror avioane se prăbușiseră deasupra teritoriilor pe care aceștia le controlau. Dar cetnicii cooperau, în diverse grade, și cu trupele țărilor Axei împotriva partizanilor titoiști. Gruparea lui Draza Mihailovici avea o atitudine mai reținută în a-și afișa duplicitatea față de Axă și de guvernul colaboraționist de la Belgrad al lui Milan Nedici,

cât și pe cea de ostilitate față de partizani și adoptase o politică oficială de așteptare, în speranța unei debarcări anglo-americane în Iugoslavia. În schimb, gruparea condusă de Kosta Pecianaț coopera militar deschis cu Axă pe front contra partizanilor titoiști.

În decembrie 1942, colonelul britanic William Bailey fusese trimis în teritoriile controlate de cetnici și asigura legătura cu Draza Mihailovici. El a informat Londra despre potențialul de rezistență și influența al cetnicilor lui Draza Mihailovici, dar a transmis britanicilor și greșelile grave comise de Draza Mihailovici. La sfârșitul lunii februarie 1943, Mihailovici a ținut un discurs în Muntenegru, în care a afirmat că inamicii săi sunt croații, musulmanii și comuniștii și că doar după ce-și va regla conturile cu aceștia se va întoarce împotriva invadatorilor străini. Treptat Draza Mihailovici și cetnicii se cantona într-un șovinism al

Fitzroy Maclean a fost trimis în misiune de legătură pe lângă Tito datorită unei șanse neașteptate. Winston Churchill a fost în cumpănă între a-l trimite pe Maclean la Tito sau a-l menține în stafful său drept consilier politic responsabil pe relația cu Foreign Office. Anterior, Maclean efectuase, la cererea sa, o misiune la Ambasada britanică din Moscova, unde a fost martor al epurărilor staliniste. După începerea celui de Al Doilea Război Mondial, s-a înscris voluntar în armata britanică și a luptat pe frontul din Africa de Nord. A activat în Iran, unde în 1941 l-a capturat la Isfahan pe generalul iranian Fazlollah Zahedi, suspectat de colaborare cu Al Treilea Reich, cel care în 1953 a condus puciul ce l-a înlăturat pe premierul Mohamad Mossadegh. După război, Maclean a fost parlamentar. Mai târziu a achiziționat o vilă pe insula adriatică croată Korciula, cu permisiunea lui Tito. În timpul războiului din Croația izbucnit în 1991, în contextul dezmembrării R.S.F. Iugoslavia, Maclean a colectat și acordat sprijin umanitar pentru populația din Korciula.

Fitzroy Maclean, alături de Tito

Est, au pierdut accesul la litoralul adriatic, ce le-ar fi permis intrarea în contact cu Aliații din Italia. Nu mai exista vreo garanție că partizanii vor mai putea rezista în fața unei noi ofensive a Axei.

În acel context dificil, Tito s-a dovedit a nu avea în realitate calitățile de lider pe care le clama. La începutul bătăliei, după ce Herta Haas îl părăsise, Tito nu-și putea controla amanta, româncea timoceană Davorianka Paunovici „Zdenka“, care se certa în mod constant cu cei care îl păzeau pe Tito, cu bucătarul acestuia și chiar cu Tito. Potrivit lui Milovan Djilas, Tito se afla sub influența emoțională a „Zdenkai“, nu era capabil să o pună la punct, astfel că a fost nevoie să intervină Djilas. El a tipat la „Zdenka“, spunându-i să tacă; în caz contrar, o va înșfăca de păr și o va arunca peste deal, întrucât Comitetul Central are alte griji decât să asiste la istericalele ei. Tito nu a intervenit. „Zdenka“ s-a speriat și a tăcut. Am reluat apoi relațiile corecte cu ea, dar nu am mai avut niciodată relații cordiale“.

Partizanii au fost salvați în ultimul moment de la distrugerea totală datorită evenimentelor din Italia, unde la 25 iulie 1943 Mussolini a fost demis de regele Victor Emanuel al III-lea, iar Italia a semnat armistițiul cu Națiunile Unite la 3 septembrie 1943. Armata italiană s-a retras din Dalmația,

Davorianka Paunovici „Zdenka“ a fost mătușa Mirci Markovici, care peste ani va deveni soția președintelui Slobodan Miloševici. Primul iubit al „Zdenkai“, partizanul munteanegrean Jovo Kapicici, înainte de a deveni după război ambasador al Iugoslaviei titoiste, a fost general de Securitate, a coordonat capturarea lui Draza Mihailovici la 12 martie 1946 în zona Vișegrad din estul Bosniei și a fost comandant al sinistrului lagăr de pe insula adriatică Goli Otok, unde erau închiși opoziții bărbați ai regimului titoist.

Munteanegru, Kosovo, jumătatea de sud a Bosniei, Herțegovinei și Croației propriu-zise, zone pe care Wehrmachtul nu a reușit să le preia sub un control eficient și unde partizanii titoiști și-au extins prezența.

După debarcarea aliată în Italia – Operațiunea „Husky“ (*Magazin istoric*, nr. 1/1968) –, dincolo de diferențele ideologice derivate din caracterul comunist, pentru Marea Britanie au devenit mai importante forțele partizanilor, care luptau deschis

împotriva Axei în Croația și Slovenia, teritorii adiacente Italiei, decât forțele cetnicilor, care erau inactice împotriva Axei și care erau influente doar în Serbia, teritoriu îndepărtat față de Italia. Începând cu 28 mai 1943, Marea Britanie a intrat în contact constant cu partizanii prin trimiterea unor cadre de legătură precum Bill Stuart, William Deakin (*Magazin istoric*, nr. 9 – 11/1977; 7/1998), din august 1943 Kenneth Syers, iar din septembrie 1943 Fitzroy Maclean. Anterior, în septembrie 1941, Duane Tyrell „Bill“

Hudson din cadrul S.O.E. britanic fusese trimis în Iugoslavia pentru a identifica grupurile de rezistență. Hudson s-a întâlnit atât cu Tito, cât și cu Draza Mihailovici, dar nu a reușit să-i determine pe cei doi lideri rivali ai rezistenței să coopereze împotriva Axei și să înceteze atacurile armate reciproce și a

Herta Haas, în 1943

VRĂJITORIA ÎN TRANSILVANIA SECOLELOR XVI - XVIII

ȘAROLTA SOLCAN

Vânătoarea de vrăjitoare din Principatul Transilvaniei s-a desfășurat în mai toate comitatele, scaunele secuiești și săsești și districtele românești. Erau implicați locuitori de toate etniile. Femeile formau majoritatea celor acuzați de practicarea vrăjitoriei, a farmecelor, dar au fost și bărbați pe listele acuzaților și condamnaților.

Procesele, în cea mai mare parte, vizau indivizi, dar nu au lipsit nici grupurile, mai ales după 1700. Cel mai mare grup fusese format din 30 de bărbați – dintre care mulți erau români – din comitatul Solnocul Interior, acuzați la 7 mai 1743 de practicarea magiei în diverse locuri și momente. Era o perioadă tensionată, în țară reizbucnise ciuma, care bântuise cu virulență pe Valca Mureșului, în comitatele Alba, Cluj, Hu-

nedoara, în Țara Făgărașului. Recoltele fuseseră distruse de ploile și inundațiile din 1738 – 1740 și apoi de seceta din 1741 – 1742. Foametea a favorizat persistența epidemiei în acești ani. În plan social și cultural au fost anii confruntărilor dintre partizanii ortodoxiei și greco-catolici. Obişnuiți cu ideea că acuzarea de vrăjitorie a bărbaților depăşea adesea cadrul luptei împotriva diavolului și a slujitorilor săi, ne întrebăm

care a fost motivul real al acestui proces unic, cel puțin, prin numărul celor implicați. Din păcate, nu am găsit actele procesului.

**Cele mai multe
vrăjitoare
tămăduitoare
și moaşe**

Printre personajele importante din secolul al XVII-lea care au fost implicate în scan-

Serbiei Mari, ceea ce distrugea șansele ca vreodată aceștia să conducă o Iugoslavie reunită. Tot în 1943, comanda cetnicilor din Muntenegru lansa o scrisoare manifest către intelectualii sârbi, în care exprima în mod imprudent obiectivele mișcării: „Vizăm constituirea unui stat național pur... Mai mult de două milioane și jumătate de persoane aparținând minorităților vor trebui să părăsească țara noastră”.

Abia după pătrunderea trupelor sovietice în Serbia în septembrie 1944, partizanii titoiști au reușit la rândul lor să ocupe militar Serbia, Kosovo, Macedonia, să elibereze Belgradul împreună cu Armata Roșie la 20 octombrie 1944 și apoi să pătrundă împreună în Voivodina.

Tito nu a fost nici un deosebit tactician militar. După eliberarea târzie a Belgradului, partizanii titoiști au fost blocați timp de șase luni de trupele germane pe frontul din Srem/Srijem. După lupte începute la 21 octombrie 1944, abia la 13 aprilie 1945 partizanii titoiști au reușit să străpungă frontul din Srem/Srijem. Unitățile de partizani, specializați doar în luptele de guerillă, au primit ordin să lupte ca o armată clasică, să dea atacuri frontale în câmp deschis asupra unor poziții fortificate. Tinerii recruți din Serbia au fost luați de pe băncile liceelor și trimiși în linia întâi după maxim o săptămână de pregătire militară

Colonelul William Bailey lucrase ca specialist la unul dintre cele mai mari complexuri miniere din Iugoslavia, cel de la Trepcea, din nordul Kosovo. Bailey a efectuat misiuni pentru S.O.E. în

Colonelul William Bailey, în stânga

Turcia, Orientul Mijlociu și S.U.A. Bailey a fost trimis în misiune de legătură pe lângă liderul cetnic Draza Mihailović, apoi a reprezentat Regatul Unit în Comisia Aliată de Control din Bulgaria, în 1945. Ulterior, a lucrat la Ambasada britanică din Turcia și la O.N.U., la Geneva.

și insuficient echipați. Trupele croate rămăseseră suficient de puternice și de combative și au fost capabile să înfrângă decisiv unitățile cetnicilor conduși de Pavle Djurišići în bătălia de la Câmpia Lijevece, din nord-vestul Bosniei, între 30 martie – 8 aprilie 1945. Abia în ultima lună a celui de Al Doilea Război Mondial, când Al Treilea Reich era în ruine și aproape de înfrângerea finală, partizanii titoiști au putut în sfârșit să preia controlul asupra jumătății de nord a Bosniei cu Sarajevo, asupra Slavoniei, Croației și Sloveniei.

La Bleiburg, în Austria, în mai 1945, britanicii i-au returnat partizanilor pe membrii grupărilor antititoiste care li se predaseră. Partizanii i-au masacrat cu aceeași cruzime de care dăduseră anterior dovadă ustașii și cetnicii.

Dar chiar și după capitularea Germaniei, partizanii tot au întâmpinat serioase dificultăți în a prelua controlul asupra întregului teritoriu al Statului Independent Croația (NDH). Abia la 25 mai 1945 au reușit partizanii să străpungă frontul la Odzak, însă o parte a ustașilor

au reușit să rupă încercuirea și să se retragă în pădurile din zonă, unde au rezistat ca o guerillă antititoistă până în primăvara anului 1947. Regimul titoist a încercat, timp de decenii, să treacă sub tăcere existența acestei bătălii care punea la îndoială mitul partizanilor victorioși. ■

Imagine din timpul bătăliei de la Câmpia Lijevece

cipi a unor țărani, orășeni și târgoveți, prilej cu care primeau blazoane „armalia”; aveau obligații militare) din comitatul Satu Mare, Andrei Kerekes senior, era învinuit, printre altele, și de vrăjitorie. Era o acuzație care ducea la condamnare la moarte, dacă putea fi dovedită.

Oricine putea fi acuzat de vrăjitorie în condițiile în care era numit în public vrăjitoare/vrăjitor. Dacă nu îl dădea în judecată – lucru foarte costisitor – pe cel care folosisese acest apelativ însemna că a acceptat învinuirea. Din acel moment, oricând putea fi chemat să fie judecat. Printre cei acuzați de vrăjitorie erau vracii și membrii familiilor lor, cei care proferau amenințări, cei care aveau printre prieteni persoane judecate pentru vrăjitorie, cei vinovați de imoralitate. Suspicunea de vrăjitorie putea plana și asupra celor care vorbeau urât, înjurau, mai ales în preajma sărbătorilor.

Printre cele mai neașteptate acuzații de vrăjitorie erau acelea care vizau femeile care reușiseră să se opună agresiunii, fie a soțului, fie a unui străin. Prin astfel de momente au trecut, în 1714, o văduvă din comitatul Crasna, care a evitat să fie violată de un consătean, și, în 1751, o femeie din Nușfalău, care „dispărea” când voia s-o bată soțul.

Pentru oamenii de astăzi, este greu de înțeles acceptarea acuzațiilor care veneau din partea unor bolnavi, a celor care au avut coșmaruri, a muribunzilor. Dacă aceștia considerau pe cineva vinovat de suferința lor sau dacă susțineau că au fost agresați în timpul unui vis, declarațiile lor, fără alte dovezi, erau luate drept bune, iar cei vizati – cel mai frecvent vracii – erau aduși în fața scaunelor de judecată să se disculpe, dacă puteau.

Ana Bornemisza, soția...

Acești acuzatori puteau fi de orice vârstă, de la copii la bătrâni.

Cu ocazia unui proces din 1756, o femeie din Dej a făcut o descriere a vrăjitoarei: persoană care umblă mai ales noaptea; chiar dacă o vede cineva, nu îndrăznește să spună nimic, de teamă să nu fie „pierdută” sau ca nu cumva să se spună că o vrăjitoare poate fi văzută doar de altă vrăjitoare sau că dracii se recunosc doar între ei. Faptele vrăjitoarelor sunt tainice, ele sunt făcătoare, dacă s-ar putea ar fi capabile să se transforme și în îngeri, neagă orice fapte, iar pe alții îi „leagă”, de nici nu pot depune mărturie.

... principelui Mihai Apafi I

Legată de coada unui cal, tăiată în patru și pusă în patru pari

De multe ori vrăjitoarele se lăudau, pentru a atrage cliențela, doreau ca activitatea lor să fie înconjurată de mister. Multe dintre tămăduitoare, prin vorbe și faptele lor, căutau să fie admirate, dar și temute de cei din comunitate. Cu toate acestea, erau temătoare și conștiente de limitele lor. Una dintre acuzatele din 1639, din Târgu Mureș, în momentul când i s-a cerut ajutorul pentru eliberarea unor deținuți, a spus: „Eu altceva nu știu, dacă aș ști, și cu mine aș fi făcut să fie bine”.

Clara Botzi era moașă, vraci, prezicătoare, dar și știutoare de carte. Avea o „carte de ierburii” de care se folosea pentru prepararea leacurilor. Se ocupa și de educația, de alfabetizarea copiilor cunoscuților ei, după cum spunea un martor. Din depozițiile ei și ale martorilor se vede că era o femeie care se lăuda cu puteri supranaturale – tămăduiește, înțelege plantele și animalele, știe farmece pentru a distruge buruienile din câmp, poate influența căsătoria precum și fertilitatea femeilor, scăpa de condamnare dacă atinge haina judecătorului –, care amenința, vindeca pe bani. Și-a făurit un mit conform căruia avea aceste puteri pentru că mâncase carne de șarpe. Sublinia că vindecările le făcea prin rugăciuni, și nu apelând la puterile diavolului.

Cei suspecti de vrăjitorie erau urmăriți, stigmatizați, fiecare cuvânt al lor era tălmăcit și pentru orice neajuns erau considerați responsabili,

daluri cu vrăjitoare erau principele Gabriel Báthori și apropiați ai lui, principele Gabriel Bethlen și soția, principii Acațiu Barcsai și Ioan Kemény, Ana Bornemisza, soția principelui Mihai Apafi I, și alții.

În cazul Transilvaniei, cea mai mare parte a femeilor acuzate de vrăjitorie erau de fapt tămăduitoare și moașe. Cei mai mulți dintre vraci împleteau cunoștințele referitoare la efectul benefic al plantelor cu descântece și rugăciuni, dând un aspect plin de mister actului de vindecare. În afara lor, au fost câteva persoane care se ocupau cu farmece ce vizau bunăstarea oamenilor, dragostea. De multe ori, aceleorași oameni li se atribuiau toate aceste preocupări.

Erau persoane tolerate, chiar agreate în comunități, existența lor fiind considerată o necesitate atâta timp cât ajutau la soluționarea necazurilor celor din jur. Asta explică cum unele au putut să-și desfășoare activitatea zeci de ani. De exemplu, în 1584, cu

prilejul procesului văduvei clujence Ecaterina (*Katalin*), un martor își amintea cum judele Grigore din Micoșlaca, atunci când el ceruse arestarea bătrâncii, s-a rugat să nu o aresteze, pentru că „ne este o mamă tare bună”, referindu-se la vindecările pe care femeia le făcuse de-a lungul timpului.

Momentul denunțului, al uciderii se petrecea când tratamentele nu aveau efect, boala se agrava, survenea infirmitatea sau moartea, iar rudele deznădăjduite, debusolate de deznodământul tragic, căutau vinovatul. Alteori o posibilă epizootic făcea ca vitele să moară una după alta. În imaginația gospodariilor disperați aceste lucruri nu puteau fi decât rezultatul unor practici oculte, de careinovate erau persoanele cunoscute pentru astfel de practici.

Dracii se recunosc doar între ei

Oameni care ajunseseră să fie acuzați de vrăjitorie și farmece, deși erau priviți cu teamă de cei din jur, nu locuiau izolat. Majoritatea stăteau în sate, târguri și orașe, având vecini. Urmărind declarațiile martorilor observăm că rar s-a întâmplat ca vecinii apropiați să nu le ia apărarea în timpul proceselor.

Puține au fost tinerele acuzate de vrăjitorie. În

această categorie trebuie să fi fost și multe dintre servitoarele judecate. Așa cum arată documentele majoritatea servitoarelor audiate aveau 12 – 16 ani.

Din secolul al XVII-lea, în viața publică a apărut și categoria femeilor divorțate. Era urmarea Reformei, care admitea divorțul în cazuri extreme. Revenirea ieziților în Transilvania, odată cu stăpânirea austriacă, a dus la reacții ostile față de reformați și mai ales față de cei care divorțaseră. În 1743 era judecată o femeie din Turda pentru că era divorțată și trăia în concubinaj cu un bărbat mai tânăr.

Printre bărbații condamnați au fost vraci, vagabonzi, escroci. În cazul lor, acuzația de vrăjitorie era folosită uneori și pentru înlăturarea oponenților regimului, cum s-a întâmplat în 1722, când liderul mișcării armaliștilor (o categorie de mici nobili din Principatul Transilvaniei, din secolele XVI – XVII, rezultați din înobilarea de către prin-

*Gabriel Báthori
și Gabriel Bethlen,
doi principii
ai Transilvaniei
implicați în scandaluri
cu vrăjitoare*

magistraților („Jónucz Todor az tiszték levelét elhajította“ (*A Magyarországi boszorkányság forrásai* „Sursele vrăjitoriei din Ungaria“, vol. III, Editura A. Kiss, S. Pál Antal, Editura Balassi, Budapesta, 2002, nr. 158, pp. 380 – 381) și vrăjitorie. Capetele de acuzare denotă tensiunile dintre locuitori și autorități la sfârșitul războiului curuților (1703 – 1711), război ce fusese menit să elibereze Transilvania de sub stăpânirea austriacă.

Cel mai amplu proces de vrăjitorie din Transilvania a început la 7 mai 1743 și a fost îndreptat împotriva a 30 de bărbați din comitatul Solnocul Interior. Dintre ei, 23 erau români. Au fost judecați pentru „păcatul vrăjitoriei“, dar să nu uităm că acest proces s-a desfășurat într-o Transilvanie frământată de foamete, ciumă, conflicte de sorginte confesională.

Citind actele proceselor de vrăjitorie îndreptate împotriva românilor din Transilvania din secolul al XVIII-lea observăm ezitățile, confu-

Dans de înrolare în mișcarea curuților

ziile oamenilor de rând, ale magistraților, în ceea ce privește deosebirea dintre vrăji și farmece. Distincția era foarte importantă, deoarece pedepsa pentru vrăjitorie, până la măsurile Mariei Tereza din 1758, era arderca pe rug, iar cei găsiți vinovați pentru farmece plăteau o amendă și/sau suportau pedepse fizice.

Un caz impresionant în care se întâlneau credința, acuzația de vrăjitorie, farmecele și superstițiile, teama, săteni de rând – bărbați și femei – și preotul a fost cel al Rusan-dei Duka din Dobricionești, comitatul Bihor, judecat în 1731. Totul a pornit din momentul în care au fost furate

cărțile de cult ale preotului ortodox din sat. Primul martor, un localnic de 60 de ani, Ioan Lazar, a sintetizat în câteva fraze cele întâmplate. „Nu știe despre fapte de vrăjitorie ale numitei femei, dar știe că femeia a spus, când s-au pierdut cărțile preotului român din Dobricionești: dacă face găuri într-un copac și apoi îl leagă, bunurile furate nu pot fi duse departe. Preotul a făcut acest lucru, dar fără rezultat.“ Martorul a subliniat că el a adus înapoi cărțile pe banii de prescură.

Autoritățile, când au aflat cele întâmplate, au acuzat-o de vrăjitorie pe Rusanda Duka. De teama judecății femeia a fugit din localitate și a fost prinsă în satul Șuncuiș, aflat în apropiere de Peștera Ungurului, una dintre cele mai mari peșteri, dintre cele peste 100, din zona carstică a județului Bihor. În final, pe baza declarațiilor martorilor, a fost achitată.

Procesele de vrăjitorie sunt surse valoroase pentru istoria mentalităților dintr-o perioadă de frământări culturale atât în Transilvania, cât și în Europa. ■

În accepțiunea folcloristului Simion Florea Marian era o diferență clară între vrăjitori, fermecători și descântători: „Vrăjitorii și vrăjitoarele sunt priviți în genere de către popor ca niște oameni fără de lege, lepădați de Dumnezeu, care au de-a face mai mult cu spiritele cele necurate...“, iar scopul vrăjilor era „de a constrânge pe cineva, contra dorinței și voinței sale, ca să asculte și să facă toate cele ce i se spun și se pretind de la dânsul... de a lua somnul copiilor de țâță și laptele de la vaci, de a nenoroci sau chiar de a nimici pe cineva... Mai pe scurt zisu, scopul acestora este de a face cuiva mai mult sau mai puțin rău“.

Spre deosebire de vrăjitori, cei care făceau farmece apelau la Maica Domnului, la apă și rouă cu scopul „mai mult de a atrage, a fermeca, a fura mințile cuiva, ca pe urmă să iubească...“. Particularitățile surprinse de Simion Florea Marian se apropie de realitățile transilvănene din secolele XVI – XVIII, de unde și diferențele în pedepsirea vrăjitoarelor, care erau executate, și a celor care făceau farmece, a căror viață era cruțată.

marginalizați, abuzați verbal și fizic până la ucidere, cum i s-a întâmplat, în 1702, unei văduve din comitatul Satu Mare. Doar măsurile aspre pentru pedepsirea ucigașilor au împiedicat multe execuții din partea comunității.

Martorii, ai acuzației și ai apărării, aveau un rol extrem de important, deoarece prin declarațiile lor puteau salva sau trimite pe rug un om.

Anchetarea inculpaților, torturarea în scopul recunoașterii învinuirilor se făceau în temnițe, în încăperi special amenajate ale primăriilor orașelor săsești, dar și în casele unor săteni. S-au păstrat relatările martorilor referitoare la „anchetarea” unci bătrâne din Corund în 1739. Tortura s-a desfășurat în casa martorei, femeie de 45 de ani, unde era încartiruit „bărbierul neamț” care s-a ocupat de schingiuire. Martora relatează: „Am văzut cum a condus-o pe soția lui Francisc Szabo la noi. Imediat a luat un lanț foarte mare folosit de noi pentru legat, la trecut peste mijlocul ei și a legat-o de piciorul cuptorului, a înmuiat în apă o funie groasă cu noduri și cu asta a început s-o bată și s-o schingiuiască și așa a bătut-o și schingiuit-o, încât cu am crezut că va muri. Din când în când o interoga [...] Săraca femeie doar spunea că ea nu a făcut nimic [...] Știu și am văzut că așa a schingiuit-o de două ori cu funia udă și cu noduri, încât de frică și de spaimă și-a pierdut mințile. Nu știa ce spune, doar să scape, a promis orice, a intrat și boala în ea, așa tremura”. Tortura a continuat și în zilele următoare, după spusele martorilor.

Pedepsele erau variate în funcție de cât de multe dovezi aveau magistrații, dar oricine era învinuit de vrăjitorie trebuia pedepsit.

Ioan Kemény

Arderea – pe rug sau în fân – era cea mai temută pedeapsă și, în mentalitatea oamenilor, era asociată cu vrăjitoarele. Rugurile au ars în tot principatul până la interzicerea lor de Maria Tereza prin măsurile din anii 1758 – 1768.

Vinovații de vrăjitorie au mai fost executați prin decapitare sau spânzurare. În 1646, în Miercurea Nirajului, o femeie, Ana Orban, găsită vinovată de vrăjitorie, părăsirea soțului, crimă, tâlhărie și imoralitate, a fost osândită „să fie legată de coada unui cal și astfel să fie înconjurată piața cu ea și apoi să fie

tăiată în patru și pusă în patru pari”.

Preotul o ascultă pe vrăjitoare, dar fără rezultat

Dacă nu se găseau suficiente dovezi ca persoanele acuzate de vrăjitorie să fie condamnate la moarte, erau pedepsite ca suspecte de vrăjitorie sau ca ghicitoare, făcătoare de farmece. Pedepsa consta în mutilări, bătăi, expuneri în public, expulzări din localitate și comitat, amenzi, obligația de a se disculpa cu ajutorul unor jurători.

Chiar dacă reușea să se disculpe, persoana, o dată anchetată, rămânea cu sechele pe viață. În 1720 martori din comitatul Crasna spuneau despre o femeie din rândul nobilimii că în momentul în care a aflat că e din nou suspectată de vrăjitorie, a căzut la pământ, apoi și-a revenit pentru moment, dar în perioada următoare avea crize. Mai fusese anchetată cu trei ani în urmă și de atunci, „de când e pe ea aceea nevoie [boală – n.n.], circiter trei ani, și când o apucă aceea nevoie, dacă nu o prinde un om care o știe, pleacă aiurea”.

Se întâmpla uneori ca procesele în care fuseseră târați bărbații să depășească preocupările oculte. Vrăjitoria era doar o acuzație menită să ducă la execuție. Au fost două procese ale unor grupuri de bărbați, printre care erau și români judecați de autoritățile austriece. Unul, cu opt persoane, s-a desfășurat în 1711, în scaunul Arieș. Printre acuzați erau Vanya din Sânmihaiu de Sus, Radu cel Orb din Stejeriș, Ionuț Teodor din Pietroasa. Aceștia au fost acuzați de răniri, înjurături, tâlhărie, aruncarea scrisorii

Împărăteasa Maria Tereza a interzis arderea vrăjitoarelor pe rug

la inscripții monumentale pe clădiri, dar acest lucru nu trădează în mod necesar un nivel ridicat de alfabetizare al societății largi. Chiar dacă nu ne putem da seama care era nivelul de alfabetizare al societății provinciale romane largi, pornind de la un faimos citat din *Satyricon*-ul lui Petronius, „*lapidarias litteras scio*”, putem accepta că măcar o bună parte a acesteia cuprindea și persoane cel puțin semiliterate, capabile să recunoască litere sau texte scrise cu caractere capitale. Mai mult de atât, prezența numeroasă a unor monumente cu elemente decorative sau figurate bine realizate, dar litere stângace și neîngrijite, ar reprezenta un semn potrivit căruia cei cu mijloace mai modeste și-ar fi putut inscripționa și singuri textele în locul celor care gravau în piatră. În mod similar, în cazul unor tăblițe cerate de la Alburnus Maior (Roșia Montană) constatăm o grafie diferită a numelui martorilor, semn că în unele cazuri aceștia erau capabili să-și scrie singuri cel puțin numele.

Instrumentele de scris

Unele dovezi grăitoare în favoarea științei de carte ne sunt oferite de supraviețuirea unor materiale de scris. Chiar

Cărămidă din castrul de la Gherla cu inscripția numelor unor soldați și alfabetul latin

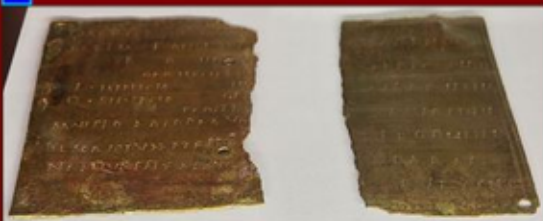
dacă papirusurile și pergamentele nu s-au păstrat din cauza materialului lor perisabil, utilizarea acestora în provincia Dacia ne este sugerată de descoperirea unor călimări romane. O astfel de călimară de formă circulară, realizată din material ceramic, a fost descoperită la Micăsasa (Sibiu), în timp ce exemplare cilindrice de bronz se cunosc la Potaissa (Turda), Porolissum (Sălaj), Buciumi (Sălaj) și Romita (Sălaj). Stiloul romanilor, denumit *calamus*, era confecționat fie din bronz, fie dintr-o tulpină de trestie ascuțită și despicată la una dintre extremități. Penița era înmuiată în cerneală preparată pe bază de cărbune sau pigmenți de origine vegetală, animală sau metalică. În urma unor investigații cu radiații X, realizate asupra unor fragmente de papirusuri desco-

perite la Herculaneum, s-a constatat că romanii cunoșteau deja și cerneala metalică pe bază de plumb, o inovație despre care se credea până de curând că avea originea în Evul Mediu.

După spusele lui Quintilian, se pare însă că scrierea cu *stilusul* (instrument ascuțit) pe tăblița cerată era cea favorizată de romani. Cu toate că scrierea pe pergament era mult mai lizibilă decât cea zgâriată în stratul de ceară, ea era mult mai lentă, pentru că cel care scria trebuia să se întindă meru spre călimară. *Stilusul* spatulat, permitea o corectare mai ușoară a greșelilor, fie prin răzuirea cerii, fie prin remodelarea ei la cald, decât pergamentul, care trebuia șters cu un burete. Pe două stele funerare descoperite la Micia (Hunedoara) și Germisara (Hunedoara) apar reprezentații copii purtând în mâini *stili* și *crumena*. Alte două monumente funerare descoperite la Zam (Hunedoara) și Porolissum reprezintă un personaj ce pare să poarte la brâu câte un toc cilindric de metal sau os folosit de romani pentru păstrarea instrumentelor de scris (*theca calamarie*).

Între descoperirile notabile din Dacia care pot fi puse în

Stânga: Diplomă militară din castrul de la Porolissum; garnitură de armură descoperită la Potaissa cu inscripția numelor a doi soldați

Vineri, 8 noiembrie 2019, la Muzeul de Istorie din Turda a avut loc vernisarea unei noi expoziții temporare de arheologie, intitulată *Scris, citit și știință de carte în Dacia romană*. Expoziția cuprinde peste 100 de artefacte și oferă publicului larg o incursiune în timp, generând o imagine amplă asupra nivelului de alfabetizare al societății romane din provincia Dacia.

Detaliu din expoziție

ȘTIINȚĂ DE CARTE ÎN DACIA ROMANĂ

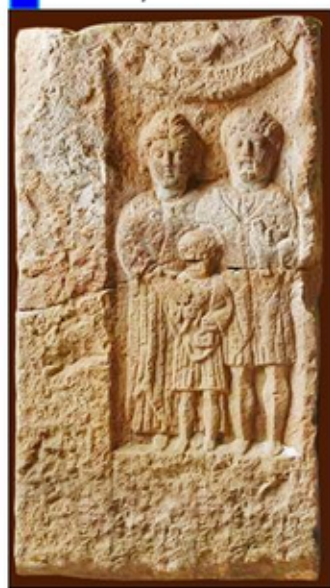
TIMEA VARGA

În lumea romană, armata a jucat probabil cel mai important rol în alfabetizarea societății. Având în vedere că succesul militar depindea adesea de comunicarea și înțelegerea precisă a unui ordin sau semnal scris, soldații trebuiau să aibă cunoștințe măcar pentru a citi un simplu mesaj. Cele mai multe dintre inscripțiile realizate pe vase, țigle sau cărămizi descoperite în Dacia provin cu precădere din mediul militar și pot fi puse pe seama gradului mai ridicat de alfabetizare al soldaților.

În ceea ce privește școlarizarea copiilor, chiar dacă tutorii privați erau de regulă rezervați familiilor mai de vază, era totuși de așteptat ca toți copiii, indiferent de condiția familială, să dețină un minimum de cunoștințe necesare pentru a scrie, a citi, a număra, a măsura sau a calcula. Aceste cunoștințe le

deprindeau fie acasă, direct de la părinți sau de la un pedagog, fie frecventând o școală publică. Quintilian, pedagog roman, se întreba dacă este

Relief funerar descoperit la Micia, reprezentând un cuplu alături de copilul lor ce ține în mână crumena și stili

mai benefic pentru un copil să fie educat acasă de un tutor privat sau din contră în școli publice (*Institutio Oratoria*, 1.2.1), o întrebare care a început să preocupe astăzi tot mai mult gândurile părinților din țările dezvoltate. Reliefurile cu reprezentarea unor părinți alături de copiii lor, ce poartă în mâini *crumena* (geanta de școală) și *stili* (instrumente de scris), ne înfățișează o scenă ce pare să immortalizeze prima zi de școală, o imagine pe care majoritatea dintre noi o regăsim azi printre amintirile propriului album fotografic. Poetul latin Marțial ne spune că băieții se trezeau încă în zori de zi pentru a ajunge la timp la școală, nu înainte de a se opri însă la o brutărie pentru a lua micul dejun.

La fel ca astăzi, spațiul urban roman era și el încărcat de diverse înscrisuri, de la *graffiti*-uri mai puțin oficiale

difuziunii scrisului în societatea romană provincială, precum și asupra varietății paleografice utilizate, de la scriere cursivă, la cea care imită literele capitale.

Fragmente ceramice ce redau exerciții de scriere, jocuri de cuvinte sau litere izolate au fost descoperite și în multe dintre așezările civile ale Daciei. La Romula (Olt) o cărămidă inscripționată evocă războiul troian, în timp ce alta consemnează un eveniment important al vremii, respectiv înlocuirea guvernatorului Caius Arrius Antoninus de către împăratul Pertinax (ianuarie-martie 193). Astfel, am putea spune că dacă unele persoane se aflau încă în stadiul de a învăța alfabetul, poate că o nouă generație trecuse la poemele homerice sau alte opere literare. Astfel de texte ar putea reprezenta practici de exersare a scrierii sau poate chiar de dezvoltare a capacităților cognitive. Quintilian încuraja astfel de exerciții de memorie, care presupuneau învățarea pe de rost a unui pasaj scris în prealabil pe o tăbliță (*Institutio Oratoria*, 11.2.32 – 33).

În schimb, o cărămidă descoperită la Porolissum amintește o convenție tipică stilului de redactare epistolară. Ar putea fi vorba de ciorna unei scrisori, având în vedere că astfel de saluturi apar și în faimoasele tablete descoperite la Vindolanda (Anglia), precum și într-o serie de graffitti de pe pereții „Casei lui Maïus Castricius” de la Pompei. După salaturile inițiale, textul se continuă cu cuvintele „având posibilitatea de a-ți scrie, am profitat de ocazie

Detaliu din expoziție cu inscripții în piatră

pentru a-ți aduce la cunoștință că sunt foarte bine”. Pentru urechea modernă textul poate părea încărcat de emoția celui care scrie, reflectând programul său încărcat, dorința de a comunica și grija de a înștiința destinatarul de bunăstarea proprie, însă inscripțiile de la Porolissum și Vindolanda sugerează că nu este vorba decât de o simplă convenție epistolară.

Militarii

Graffiti-urile pe vase, țigle sau cărămizi, descoperite cu precădere în mediul militar, par a fi rezultatul unei strădanii personale și spontane și reflectă nivelul de difuziune și cunoaștere a limbii latine în rândul soldaților.

Pe unele cărămizi descoperite în castele de la Potaissa și Gherla (Cluj) pot fi constatate adevărate exerciții de scriere, prin repetări ale alfabetului. Pe altele descoperim înșiruri de nume, funcții sau unități militare, evenimente sau chiar glume. Pe o cără-

midă recuperată din locuința guvernatorului de la Apulum (Alba Iulia) a fost scrijelită o glumă legată de pedepsirea soldaților cu vergea de către centurion, în timp ce pe altă cărămidă descoperită lângă poarta de vest a castrului de la Românași a fost redat textul unui testament.

În ceea ce privește inscripțiile scrijelite pe diverse vase descoperite în castele Daciei, majoritatea reprezintă de fapt mărci de proprietate și trebuie puse în legătură cu un grad mai ridicat de alfabetizare al soldaților. Nevoia acestora de a împărți un spațiu comun în barăci trebuie să fi încurajat astfel de practici, atât pentru a se evita furtul, cât și pentru a permite soldaților o ușoară identificare a propriilor vase după masa comună.

Nevoia soldaților de a-și marca proprietatea se extinde uneori și asupra echipamentului militar, remarcându-se în acest sens masca de coif de paradă de la Romula, care poartă numele a doi proprietari succesivi, sau un solz dintr-o cămașă de zale pe care se poate citi numele Atlas. Tot în această categorie se plasează și numeroasele plăcuțe militare care au fost recuperate din castele Daciei. Cunoscut drept *tesserae militares*, acestea reprezintă plăcuțe de bronz, inscripționate de regulă prin punctare cu dornul (uncaltă din metal cu care se făceau găuri) sau uneori prin zgârierea suprafeței cu un obiect ascuțit. Ele conțin un text de dimensiuni reduse, limitat la o formulă stereotipă, indicând numele unității, al subunității, al centurionului și al posesorului. ■

**Călimară
din lut
și călimară
din bronz
cu capac**

**Ștampilă pentru inscripționarea
alifiilor de ochi (collyrium),
se pot distinge atât numele celui
ce a utilizat alifia
cât și rețetele medicale**

Tăbliță de ceară cu stylus

legătură directă cu utilizarea unor *papyri*, pergamente sau tăblițe cerate, se află și numeroase capsule de sigilii. Orficiile de pe fundul acestor cutii serveau la „coaserea” sigiliilor pe un document rulat (papius sau pergament) sau la prinderea sigură a două sau mai multe tăblițe cerate cu ajutorul unui șnur. Capsulele au în general formă folioasă (de frunză) și capacul prins cu balama decorat cu diverse motive, realizate fie în email, fie montate în relief.

Artizanii

Ștanțarea materialului tegular (cărămizi și țigle) și ceramic sau a altor produse manufacturiere pare să sugereze că cel puțin cei care maneuvrau aceste obiecte aveau și un oarecare grad de competență în înțelegerea inscripțiilor.

Ștampilarea materialului tegular se realiza cu ajutorul unei ștampile în negativ, confecționată din lemn sau metal, care reda un text abreviat încadrat de un chenar rectan-

gular sau în formă de *tabula ansata* (un dreptunghi care are pe laturile scurte două mânere sub formă de coadă de porumbel). Textul reda numele sau marca unor producători particulari sau reprezenta sigla unor unități militare, sub a căror egidă lucra atelierul. În mod similar, numeroase vase ceramice poartă ștampile sau inscripții grafitate care atestă ateliere locale de uz comun sau sugerează schimburile comerciale cu alte provincii. Mai rar, mărcile unor producători pot fi întâlnite și în cazul unor vase metalice, indicând existența unor meșteri sau artizani specializați exclusiv în producerea anumitor categorii de recipiente. Ștampilarea opaițelor cu numele meșterului sau al proprietarului unei *officina* (atelier) reprezenta nu doar garanția calității, ci și o modalitate ingenioasă de a promova produsele atelierului respectiv. Aceeași funcționalitate poate fi intuită și în cazul unor vase de sticlă descoperite în Dacia, care poartă inscripționat numele

meșterului sticlar (*vitrearius*), delimitat între două cercuri concentrice.

Mult mai bogate în detalii sunt ștampilele aparținând unor medici oftalmologi, care poartă pe trei sau patru dintre laturile lor inscripții prescurtate. Acestea redau nu doar numele medicilor, ci și rețetele oftalmologice utilizate de ei. Marcarea ambalajelor alifiilor a fost pusă pe seama facilitării identificării lor, având în vedere că mai multe batoane deshidratate de alifie puteau fi depozitate împreună în cutii de lemn, tuburi de bronz sau saci textili fără a fi confundate. Cel puțin în unele cazuri, ștampilările ar fi putut urmări însă și promovarea alifiilor sau asigurarea eficienței acestora, așa cum pare sugerat de prezența unui *collyrium* (alifie de ochi) cu numele *anicetum*, „alifia infailibilă”.

Tot cu caracter comercial sunt și literele pictate cu pensula pe amfore, redată de obicei cu vopsea de culoare roșu-închis. Denumite *tituli picti*, astfel de inscripții realizate pe corpul amforelor pot specifica tipul produsului, locul de origine, destinarii și funcțiile acestora.

Civili

Graffiti ce păstrează forme rudimentare de scriere *abecedaria*, transcrierea unor fraze sau versuri se găsesc în toată lumea mediteraneană. Față de limbajul stereotip al inscripțiilor monumentale, astfel de înscrisuri ce țin de epigrafia minoră ne oferă o imagine mai largă asupra

gătite“; o atenție deosebită se va acorda „direcționării și controlului muncii agenturii proprii, dirijate spre descoperirea în rândurile internaționale a agenților și rezidenților spionajului german, precum și a «cărțișelor» [agenților acoperiți – *n.n.*] fasciste“; „interogarea migăloasă a vinovaților, în funcție de gradul de gravitate a infracțiunilor săvârșite de către aceștia“ și „înaintarea dosarelor de cercetare a lor către organele procuraturii și tribunalelor militare“; obținerea, prin colaborarea cu organele locale ale NKVD, de informații despre „orice constatare a unor legături ale internaților cu muncitorii și personalul tehnico-administrativ“ din locurile de muncă comune ale acestora; informarea operativă (prin telegrame cifrate) a Direcției Generale pentru Prizonieri și Internați (GUPVI) din NKVD al U.R.S.S. despre descoperirea unor acte de vrăjmășie, sabotaj și diversione săvârșite de internați; organizarea „muncii operative-informative în rândurile internaților prin constituirea de grupuri operative speciale, în care vor fi incluși lucrători experimentați și traducători calificați, asemenea celor care încadrează aparatul central NKVD și direcțiile regionale ale acestuia, respectiv secțiile și birourile operative din lagărele NKVD pentru prizonieri“ etc.

În prima zi a anului 1945, generalul-colonel A.N. Apollonov a transmis șefilor sec-

țiilor operative ale NKVD din România „Ordinul referitor la modalitățile de colaborare a trupelor sovietice cu structurile Jandarmeriei și altor instituții ale statului român pe timpul internării etnicilor germani“, operațiune care urma să se desfășoare efectiv în perioada 10 – 20 ianuarie 1945. Prin acest ordin s-au stabilit: elaborarea de planuri comune pentru fiecare județ și localitate; desemnarea – ca șefi ai gru-

Sergei Nikiforovici Kruglov (stânga)

purilor operative județene, respectiv șefi ai sectoarelor orășenești și comunale – a celor „mai pregătiți ofițeri și lucrători operativi NKVD, care au mai participat la operațiuni de acest gen“ (deportări și internări de civili în interiorul U.R.S.S.); trierea internaților („bărbați născuți între 1899 și 1927, femei născute între 1914 și 1926“) în vederea „stabilirii caracterului autentic al capacității lor de muncă“; organizarea operațiunii de internare conform algoritmului supus aprobării lui Lavrenti Beria la 26 decembrie 1944; redactarea, până la 5 ianuarie, a listelor finale cu evidența no-

minală a contingentului de deportați și, până la 10 ianuarie 1945, a planului desfășurării operațiunii; raportarea zilnică, la orele 18.00, a activităților desfășurate în ultimele 24 de ore.

La 6 ianuarie 1945, generalul-locotenent Vinogradov a transmis generalului de corp de armată Nicolae Rădescu, prim-ministrul României, Nota nr. 031, prin care – în baza Deciziei

Comandamentului suprem (sovietic) – a solicitat: „În perioada 10 – 20 ianuarie 1945, să efectuați mobilizarea pentru muncă a etnicilor germani apti de muncă, indiferent de cetățenia lor, conform următoarelor categorii de vârstă: bărbați – de la 17 la 45 de ani; femei – de la 18 la 30 de ani. Femeile cu copii de până la un an nu fac obiectul mobilizării.

Cetățenii mobilizați vor fi folosiți la muncă conform deciziilor Comandamentului militar. Persoanele mobilizate sunt obligate să dețină asupra lor: haine călduroase, încălțăminte, lenjerie de corp și de pat, veselă personală, obiecte pentru igiena personală și alimente pentru 15 zile. Greutatea totală a bagajelor nu trebuie să depășească 200 kg. Lista obiectelor [permise să fie luate de persoanele mobilizate – *n.n.*] vă va fi transmisă dumneavoastră personal. Etnicii germani mobilizați vor avea dreptul la corespondență, vor putea să primească și să transmită colete poștale.

Un mecanism imens, cu prevederi până la cel mai mic detaliu, a fost pus la punct pentru deportarea etnicilor germani din țările intrate sub dominația Moscovei după 1945 (Magazin istoric, nr. 11, 12/2019). Și, cu contribuția autorităților române, care îndrăznesc uneori să protesteze, el începe să funcționeze.

DEPORTAREA ÎN U.R.S.S. A ETNICILOR GERMANI DIN ROMÂNIA. DOCUMENTE ARHIVISTICE RUSE

Dans al sașilor din Noul Săsesc, județul Sibiu

Dr. ILIE SCHIPOR

La 30 decembrie 1944, comisarul securității de stat de rangul II Serghei Nikiforovici Kruglov, adjunct al comisarului poporului pentru Afacerile Interne, a transmis organelor teritoriale ale NKVD o directivă prin care informa: „În lunile ianuarie și februarie 1945, din Iugoslavia, România, Bulgaria și părți din teritoriile Cehoslovaciei și Ungariei, vor fi aduși în republicile și regiunile dumneavoastră mobilizați și internați germani care vor fi utilizați, în calitate de forță de muncă, la întreprinderile și minele comisariatelor poporului pentru Industria Carboniferă și Siderurgie“.

In scopul prevenirii și oprii/curmării actelor vrăjmașe de sabotaj, diversiune și a altor asemenea acțiuni, care ar viza întreruperea

muncii întreprinderilor, de asemenea pentru prevenirea evadărilor“ se dispuneau – pe lângă adoptarea măsurilor de organizare adecvată a locu-

rilor de detenție și muncă a deportaților germani – următoarele: „începerea recrutării și instruirii agenților din rândurile candidaturii deja pre-

front. 3) Oamenii vor fi predați îmbrăcați în haine civile [...] 4) Raportați numeric (ofițerii, subofițerii pe grade, iar trupa pe contingente) de cei predați delegaților sovietici”.

La 9 ianuarie 1945, generalul Rădescu, premierul României, i-a transmis generalului Vinogradov copia scrisorii nr. 62/1945 a „reprezentantului Comisiei Aliate de Control din Balș [căpitanul Kaniaev – n.n.] către comandantul Statului Major al Corpului 4 Teritorial Balș prin care ofițerul sovietic cerea: arestarea și predarea ostașilor de origine etnică germană indiferent de cetățenie; confiscarea bunurilor ce aparțin acestora și predarea lor Comisiei Aliate de Control din orașul Balș”.

Generalul Nicolae Rădescu făcea cunoscut – prin adresa nr. 3.230 din 15 ianuarie 1945 – generalului-colonel Vinogradov, șeful Comisiei Aliate (sovietice) de Control în România: „Cu ocazia ridicării de la domiciliu a cetățenilor de origine germană, s-au efectuat și arestări de surori de caritate, mame și preoți” și solicita „a da dispoziții ca această categorie de cetățeni să fie exceptată”.

Generalul Nicolae Rădescu i-a transmis locțiitorului președintelui Comisiei Aliate (sovietice) de Control din România o scrisoare (nr. 4.476 din 15 ianuarie 1945) în care îi reamintea de Nota din 13 ianuarie 1945 prin care, în calitate sa de șef al Guvernului și ministru al Afacerilor

Sași din Dobrogea...

Interne, își exprimasă „rezervele Guvernului român privitoare la dispoziția Comandamentului Sovietic de a mobiliza pentru lucru, spre a fi trimiși în Rusia, pe cetățenii români de origine etnică germană”. Apoi, generalului Vinogradov i se semnala faptul că din diferite locuri „au fost ridicați și tineri români care nu au nicio ascendență germană în familiile lor. Dintre aceste cazuri citez pe următorii: domnișoara Veturia Doroș, de 18 ani, elevă în clasa a VIII-a de liceu; Sabin Doroș, student în anul II la Facultatea de Litere și Filo-

sofie, de 20 ani, ambii din Turnu Severin”.

Acest nou demers al generalului Rădescu se încheie pe un ton ferm, care nu putea fi deloc pe placul atotstăpânitoarelor autorități sovietice prezente la București: „Comunicându-vă cele de mai sus, am onoarea a protesta, în numele Guvernului român, împotriva aplicării măsurilor luate de Înaltul Comandament sovietic împotriva unor cetățeni români de indiscutabilă origine etnică română și a vă ruga să binevoiți a dispune de urgență ca tinerii români sus-arătați, plecați cu trenul din Turnu Severin în ziua de 12 ianuarie a.c., precum și toți acei aflați în aceeași situațiune să fie imediat înapoiți la căminele lor și ca asemenea cazuri să nu se mai repete”.

Prin scrisoarea nr. 3.349 din 19 ianuarie 1945 (ce purta specificațiile „Confidențial” și „Secret”), șeful Guvernului român i-a semnalat generalului Vinogradov: „În ziua de 16 ianuarie 1945, în gara Câmpia Turzii, ostașii sovietici din garda trenului nr. 3.556, încărcat cu persoane ridicate din Ungaria, au ridicat cu forța opt ostași români care se aflau pe peronul gării. Aceștia au fost transportați mai departe, neputându-se interveni din cauza amenințării cu armele din partea ostașilor sovietici”.

În aceeași zi, șeful Comisiei Aliate de Control este încunoscuit de generalul Rădescu (prin scrisoarea nr. 3.347/19 ianuarie 1945):

... și din Transilvania

Rog ca dispozițiile dumneavoastră privind mobilizarea să prevadă sancțiuni dure la adresa celor vinovați și a familiilor lor pentru eschivare de la mobilizare și ascunderea persoanelor supuse mobilizării.

Rog să întocmiți și să transmiteți Comisiei Aliate de Control sau reprezentantului său local liste speciale cu persoanele care fac obiectul mobilizării, conform categoriilor de vârstă, dar care, în opinia Guvernului român sau a autorităților locale române, merită să fie scutite de la mobilizare“.

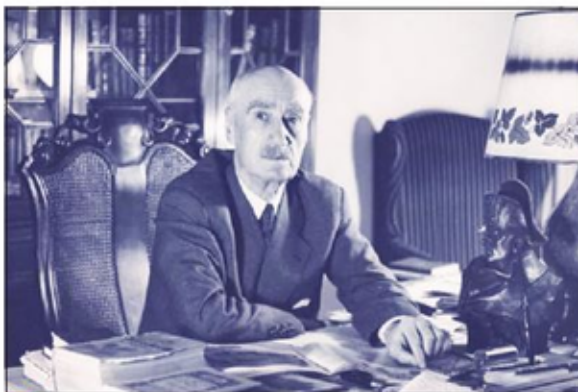
A doua zi, la 7 ianuarie 1945, colonelul Efremov, șeful Grupului operativ din cadrul NKVD al U.R.S.S., conchidea – în Raportul operativ nr. 2, referitor la mobilizarea și internarea etnicilor germani – că, în România, „sectoarele operative au încheiat

furnizarea datelor cu privire la contingentul special din mediul urban. În orașele din șase provincii ale României au fost luate în evidență 67.341 persoane, dintre care: 46.418 în regiunea Timiș; 10.151 în regiunea Mureș; 8.352 în regiunea Bucegi – Olt; 504 în regiunea Dunărea de Jos – Mare; 1.036 în regiunea Prut și 808 în regiunea Someș.

În Sectorul operativ nr. 2 (Mureș) au fost luate în evidență 27.425 persoane, dintre care 12.729 bărbați și 14.696 femei, care urmează să fie internate [creșterea cifrei de aproape trei ori era rezultatul luării în evidență a întregii populații, din mediul

urban și rural, de naționalitate germană – n.n.]. În Sectorul operativ nr. 6 (Someș) au fost luate în evidență 1.120 persoane care urmează să fie internate“.

In încercarea de a reglementa în mod unitar operațiunea de identificare și înregistrare a cetățenilor români care trebuia predați autorităților sovietice pentru a fi trimiși la muncă forțată în U.R.S.S., Ministerul Afacerilor Interne al României a

Premierul Nicolae Rădescu

transmis – „Extra-urgent“, „Strict confidențial“ și „Personal“ tuturor inspectorilor de poliție și comandanților legiunilor de jandarmi, la începutul lunii ianuarie 1945 – documentul intitulat „Instrucțiuni pentru internarea unor categorii de cetățeni români de origine etnică germană“.

Pentru fiecare lot de cetățeni deportați din România în ianuarie – februarie 1945 se redacta un document de predare-primire a acestora intitulat „Tabel cu civilii de naționalitate germană din județul [loc liber în document – n.n.] internați în Uniunea Sovietică“. Acesta avea urmă-

toarele rubrici: numărul curent, numele, prenumele și patronimul, sexul, anul nașterii, naționalitatea, cetățenia, profesia/ocupația și adresa.

Ca urmare a hotărârii imperative, comunicată autorităților de la București de Comisia Aliată (Sovietică) de Control în România, privind deportarea militarilor români de etnie germană, generalul de corp de armată Constantin Sănătescu, șeful Marelui Stat-Major român, a transmis – prin Secția I, Biroul 3 Mobilizare

al Armatei – Telegrama nr. 76.689 din 24 ianuarie 1945, prin care făcea cunoscute următoarele: „1) [...] în scopul de a fi utilizați în detașamente de lucru, toate comandamentele, unitățile și formațiunile Armatei, aflate în interior, vor preda delegaților sovietici autorizați, în fiecare județ, pe toți ofițerii de rezervă, subofițerii de rezervă

și trupa de origine etnică germană, care se află în prezent concentrați, și mai tineri de 45 de ani inclusiv. De asemenea se va preda și trupa de origine etnică germană aflată sub armă. Se exceptează de la această măsură ofițerii și subofițerii activi, împreună cu familiile lor, precum și toți ofițerii, subofițerii și trupa activă și de rezervă aflați la marile unități de pe front. 2) Pentru a nu se da naștere la suspiciuni, cu începere de la primirea prezentului ordin, niciun ofițer, subofițer sau trupă care trebuie predată delegaților sovietici, conform prescripțiilor de la punctul 1 de mai sus, nu vor mai fi trimiși la marile unități de pe

Anne, Emily și Charlotte,
pictate de fratele lor, Branwell

SURORILE BRONTË: CINCI LUCRURI MAI PUȚIN ȘTIUTE

ANA DARIE

Mijlocul veacului al XIX-lea, într-o Anglie rurală dominată de concepții rigide și un pronunțat cult al familiei. Trei tinere au reușit, cu ajutorul imaginației, să spargă toate barierele, să zboare departe, depășind vicisitudinile unui trai mizer, lipsit de dragostea și de afecțiunea maternă: Charlotte (1816 – 1855), Emily (1818 – 1848) și Anne Brontë (1820 – 1849). După pierderea timpurie a mamei (survenită în 1821, în urma unui cancer uterin), alături de unicul frate, Branwell (1817 – 1848), și bazându-se din ce în ce mai rar pe prezența părintelui (preot mai mereu plecat prin parohie), încă din adolescență, surorile și-au găsit refugiul perfect în scris.

De-a lungul anilor, familia Brontë a reprezentat un frecvent subiect de analiză pentru cei pasionați de literatură și nu numai. Și, pe cât de frecvent abordat, pe atât de uimitor de fiecare dată: coincidențe stranii, vicii marcate de dependențe fatale, curmate brusc de aceeași boală.

1. Patrick Brontë – născut într-o familie semi-analfabetă –, un preot victorian cu o viziune liberală și un tată rece și nesimțitor

În 1777, când venea pe lume primul născut în sărmana familie a lui Hugh Brunty, Patrick, probabil că niciunul dintre locuitorii micuței localități Drumballyroney (Irlanda de Nord) și cu atât mai mult părinții ce trudeau până la epuizare la munca câmpului nu și-au pus prea mari speranțe în ceea ce-i privea viitorul. Au

urmat ani grei pentru clanul ce se mărea pe zi ce trecea, astfel că plecarea de acasă a celui mai vârstnic dintre cei zece copii a fost considerată ca o binecuvântare. Dacă, inițial, Patrick a fost luat ca ajutor de fierar local, pasiunea pentru învățătură l-a condus, mai apoi, să urmeze cursuri la un colegiu din Cambridge, pentru a-și dedica viața împărtășirii cuvântului Domnului. Acolo se pare că și-ar fi și transformat numele de familie din Brunty în Brontë – cel mai probabil pentru a-și ascunde originile umile.

Puțini știu că preotul Patrick Brontë a fost el însuși un personaj aparte pentru acele timpuri. Pe când aproape toți oamenii Bisericii dovedeau rigiditate în gândire și faptă, nord-irlandezul a fost mereu un om cu sufletul mare, care a încercat să ajute fiecare eno-

riaș în parte, fără a-l judeca sau ponegri.

O dovedesc, de pildă, două episoade în care a fost implicată o anume Eliza Brown, sora celei care dădea o mână de ajutor la întreținerea bisericii parohiale. Cu rușine și teamă de a nu fi expulzată din comunitate, ea i-a scris preotului, la sfârșitul anului 1855, pentru a cere ajutor. Descoperise că rămăsese însărcinată, înainte de primirea sfintelor taine ale cununiei. Răspunsul lui Patrick a uimit-o și a încurajat-o, în același timp. În cuvinte pline de compasiune, dar, totodată, și de perfectă înțelegere a complicatei situații, preotul a îndrumat-o să aștepte să treacă iarna, „deoarece vremurile sunt foarte dificile și nu trebuie să vă grăbiți cu măritișul. Nu trebuie să vă luați decât atunci când veți fi

„Delegații români și sovietici au constatat în gara Brașov, în ziua de 15 ianuarie 1945, în trenul nr. 2.528 în care se aflau etnici germani mobilizați pentru lucru, existența a 70 bărbați și 30 femei de origine română [subliniat în original – n.n.], ridicați din Ardealul de Nord.“

La 29 ianuarie, Comisia Aliată de Control era sesizată, prin documentul nr. 15.037: „Suntem informați prin organele noastre polițienești că în gara Nicolina (Iași) se găsesc, în trenuri ce transportă persoane de origine etnică germană mobilizați pentru lucru, mulți cetățeni de origine etnică română“.

Guvernul României a făcut, în cursul lunii ianuarie 1945, mai multe demersuri oficiale către Comisia Aliată de Control pentru exceptarea de la deportare a unor etnici germani, multe dintre acestea fiind argumentate prin efectele negative și imediate ale plecării acestor cetățeni, specialiști recunoscuți, din întreprinderile private sau de stat.

La 12 ianuarie 1945, generalul Nicolae Rădescu trimitea „tabelele refăcute, pentru persoanele cetățeni români de origine etnică germană, pentru care cerem exceptarea de la ridicarea mobilizării pentru lucru din următoarele motive: 1. Specialiști notorii strict necesari continuării vieții economice a statului; 2. Persoanele care sunt în România de mai multe generații și care au legături de sânge cu familii românești“. În scrisoare se mai preciza: „Toate aceste persoane nu au făcut sub nicio formă politică nazistă sau fascistă“. Acest nou demers guvernamental

avea anexate două liste intitulate „Tabel de persoane propuse a fi exceptate de la ridicare din Înalta dorință a M.S. regelui“ (cu șapte nume) și „Tabel de persoane propuse a fi exceptate de la ridicare“ (182 de nume redactate la mașina de scris și două nume completate ulterior cu cerneală). Li se adăuga o altă „Listă specială cu slujitorii Casei Prințesei Elisabeta“.

Cu adresa nr. 3.229 din 15 ianuarie 1945, președintele Consiliului de Miniștri a înaintat Comisiei Aliate de

Victor Dombrovski,
primar general al Capitalei

Control o cerere a Fabricii de piele „Kares“ din Mediaș prin care se solicita ca „un număr de 195 de lucrători din cei 340 ce sunt de origine etnică germană, cetățeni români, să fie exceptați de la ridicare“. Cererea era motivată prin trei argumente: „1. Fabrica «Kares» are comenzi de aproape un miliard de lei pentru armata sovietică. 2. Fabrica «Kares» are comenzi de două miliarde lei pentru armata României. 3. Comenzi de cca 200 milioane lei pentru Ministerul Economiei Naționale“.

O intervenție asemănătoare a fost făcută la 18 ianuarie 1945, când șeful Guvernului României a transmis adresa nr. 4.519 prin care se înainta „tabelul cu lucrătorii Uzinelor Reșița, în număr de 1.773, care urmează a fi exceptați de la ridicare, fiind absolut necesari funcționării Uzinelor“. Cererea se încheia cu precizarea „Este absolută nevoie să fie exceptați, altfel fabrica urmând să-și înceteze lucrul“.

Deși persoanele cuprinse în aceste liste (ori altele asemenea, elaborate de către unele ministere sau instituții ale administrației centrale) au fost scoase – prin dispoziții ale generalului Vinogradov – din tabelele nominale ale călătorilor cu deportați, unii dintre acești etnici germani au fost ridicați de la domiciliu ori locul de muncă, motiv pentru care inițiatorii demersurilor de exceptare informau cu promptitudine Consiliul de Miniștri al României. Generalul Victor Dombrovski, primarul general al Capitalei, semnala Cabinetului generalului Rădescu faptul că șapte persoane care au primit aprobarea pentru exceptare de la deportare „se află în tren, plecați din București“.

Printr-o scrisoare confidențială și personală (înregistrată la Președinția Consiliului de Miniștri sub nr. 3.343 din 19 ianuarie 1945), premierul român îl ruga pe generalul Vinogradov să binevoiască „a da dispoziție să fie eliberați cetățenii români ridicați și transportați pentru lucru, alăturați mai jos“ (erau trei persoane).

(Va urma)

Charlotte...

porția mea, fără să mă gândesc la gustul mâncării, dar când foamea mi s-a mai potolit puțin mi-am dat seama că e grețoasă: porridgeul ars are un gust aproape la fel de respingător ca și cartofii putrezi. Foamei înseși i se face greață de așa ceva. Fiecare fată mișca încet lingura, gusta hrana, încerca s-o înghită și pe urmă mai toate renunțau. Dejunul se sfârși, fără ca cineva să fi mâncat [...] Rânduie în bănci, cele 80 de fete stăteau drepte și nemișcate. Era o adunare ciudată: toate aveau părul lins pe frunte și pieptănat pe după urechi, fără cea mai mică buclă; toate purtau rochii cafenii, închise la gât și cu guleraș îngust. Pe rochii se cususe un buzunar de pânză ce le slujea ca sac pentru lucru și semăna puțin cu chimirele highlanderilor. Purtau ciorapi de lână și pantofi grosolani țărănești, încheiați cu cataramă de aramă“.

3. O iubire imposibilă și o căsnicie de conveniență

În februarie 1842, Charlotte și Emily au călătorit la Bruxelles pentru a urma cursurile

Pensionului Héger, o renumită școală pentru tinerele fete din acele vremuri, condusă de Zoé Claire (1804 – 1890) și Constantin (1809 – 1896). Aveau de gând să studieze temeinic franceza și germana, în ideea de a dobândi cât mai multe abilități pe care să se bazeze mai târziu fie în meseria de guvernante, fie pentru a-și deschide o proprie școală particulară.

Nu trecuseră prea multe zile, când a devenit clar că planurile de acasă nu se mai potriveau cu cele din... târg! Charlotte, fire complicată și mereu pusă pe critică, s-a trezit fascinată de personalitatea profesorului. Atât de profunde s-au dovedit sentimentele trăite, încât bondoaca și subțirica Charlotte s-a pierdut cu totul, îndrăgostindu-se fără speranță de noul mentor. Timpul petrecut la pension a fost curmat brusc, în octombrie, când cele două fete s-au văzut nevoite să se întoarcă acasă, motivul fiind decesul mătușii care preluase creșterea copiilor Brontë, Elizabeth Branwell. Câteva luni mai târziu,

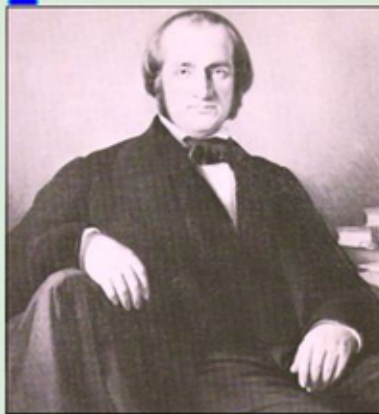

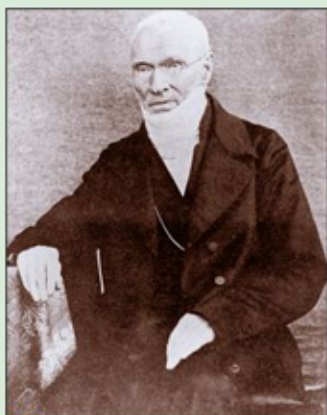
... și soțul, Arthur Bell Nicholls

în ianuarie 1843, Charlotte a decis să se reîntoarcă, pentru a ocupa un post tocmai în instituția soților Héger, care îi recunoșteau, astfel, inteligența scriitoare și talentul pedagogic. Dar revenirea nu a fost una de bun augur: iubirea pentru Constantin a devenit de-a dreptul o boală obsesivă. Până la urmă, un an mai târziu, Charlotte a părăsit Bruxellesul și a revenit în căminul părintesc.

De acolo, a început să-i trimită profesorului Héger misive emoționante în limba franceză. „Zi după zi aștept să îmi scrii, și zi după zi mă adâncesc în durere, când dulcea plăcere de a-ți descoperi cuvintele pline de sfaturi îmi este interzisă [...] Mă trezesc mereu că ard – mi-am pierdut orice urmă de poftă de mâncare și orice chef de somn“ (18 noiembrie 1845). A ales franceza, tocmai materia pe care i-o predase Constantin, deoarece „îmi este cea mai dragă, amintindu-mi de tine – iubesc franceza de dragul tău, ea îmi este în inimă și în suflet.“ Atât

... bărbatul pe care l-a iubit, Constantin Héger...

Tatăl, Patrick

efectiv capabili să vă întrețineți singuri”.

Patru ani mai târziu, la 10 iunie 1859, preotul s-a văzut nevoit să îi transmită Elizei cea mai dureroasă veste pe care o mamă o poate primi: decesul fiicei. Încercând să-i ofere alinare și să o scape de sentimentul de culpabilitate pe femeia care, pentru a-i asigura copilei traiul, decisese să muncească departe de casă, Patrick Brontë i-a scris: „S-a făcut tot ceea ce era omenește posibil pentru micuța Jane... nu e nimic de regretat”!

Patrick Brontë a fost mereu o prezență activă în comunitate. Conștient de faptul că educația reprezenta cheia unui viitor mai bun pentru fiecare copil, și-a dedicat mare parte din viață ridicării unei școli în parohie (care și-a și deschis, efectiv, porțile în 1832). Spirit înaintat, a militat pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale enoriașilor, pentru care, între 1849 și 1850, a organizat licitații caritabile cu scopul de a aproviziona comunitatea cu apă (operațiune finalizată câțiva ani mai târziu, în 1856).

Însă capitolul viață de familie a reprezentat pentru Patrick o piatră prea grea de dus. Pe cât de înțeleghător se arăta printre enoriași, pe atât de dur și de rece era acasă, impunând reguli după reguli și împărțind sancțiuni pentru nesubordonare. La doar câțiva ani după căsătorie (29 decembrie 1812), și-a văzut soția murind în chinuri teribile (15 septembrie 1821) și lăsând în urmă șase suflete neajutorate. Drama a continuat cu ficcare an ce trecea, preotul ajungând să se roage la catafalcul celor șase copii ai săi.

2. Viața de internat: încercare fatală, dar și sursă de inspirație pentru viitor

La doar trei ani de la dispariția mamei, patru dintre surori au fost trimise să urmeze cursurile școlii de la Cowan Bridge, un sordid pension condus în mod extrem de autoritar de pastorul Carsus Wilson. Acolo, cele câteva zeci de eleve trebuia educate

în cel mai puritan spirit, obișnuite de la cele mai fragede vârste să rabde de frig și de foame, fără a cunoaște alina-re și înțelegerea aproapelui.

Condițiile s-au dovedit prea dure pentru primele născute ale familiei Brontë: Maria și Elizabeth. Ambele s-au îmbolnăvit de tuberculoză și, trimise acasă într-o stare de slăbiciune greu de imaginat, s-au stins în același an, 1825, la doar câteva zile distanță.

Charlotte și Emily au reușit să scape cu bine, rămânând însă pe viață marcate de experiențele îndurate în pustietatea de la Cowan Bridge. Ani mai târziu, în cel mai cunoscut roman al său, *Jane Eyre* (publicat în 1847), Charlotte le-a descris, de astă dată localizându-le în pensionul Lowood: „Sufrageria era o sală mare, scundă și întunecoasă. Pe două mese lungi fumegau castroanele, dar aroma aburilor nu deschidea deloc pofta de mâncare [...] Înfometată și foarte slăbită, am înghițit cu lăcomie câteva linguri din

Cowan Bridge

Pagină din jurnalul lui Emily

să strângă peste opt decenii de viață!

5. Incest în familia Brontë?!

Mereu în căutare de știri senzaționale, au apărut și autori care au lansat ideea incestului în familia Brontë. Implicați: Branwell și Emily, mezina fiind infectată prin sex cu microbul tuberculozei!

Sunt puține însă lucrurile cu adevărat sigure astăzi. Cert rămâne faptul că atât Branwell, cât și Emily, precum și Anne au murit de tuberculoză în interval foarte scurt, între septembrie 1848 și mai 1849. Apoi, tot cert este și că ei au locuit împreună la Haworth, unde Branwell și Emily au și murit (Anne stingându-se în timpul unei călătorii la Scarborough). Astăzi este cunoscut și că maladia în sine a fost una extrem de contagioasă, mai ales între membrii unei fami-

lii care împărțeau un spațiu restrâns.

Marca majoritate a biografiilor surorilor Brontë au încercat să descrie, prin tușe emoționante, ravagiile tuberculozei aduse acestei familii. Unii autori au mers pe ideea predestinării, a tragediei care a trionfat asupra-i.

Alții au încercat să spargă tabuuri și să depășească granițe. În 1896, criticul literar Clement Shorter și-a pus întrebarea dacă relațiile ciudate din *La răscruce de*

vânturi, unicul roman al lui Emily Brontë (publicat în 1848), nu își au rădăcini în mediul familial?! Mai târziu, în perioada interbelică, când viața surorilor a devenit un subiect la mare modă, legătura dintre Branwell și Emily a fost descrisă ca una

tipic sexual abuzivă. Ella Moorhouse, autoarea lucrării *Stone Walls* (Ziduri de piatră, 1936), notează, de pildă, câteva episoade în care frațele își forțează sora, cu ajutorul unui cuțit, să consume lichior, în detrimentul propriei voințe.

Una dintre cele mai cunoscute biografie, Elizabeth Gaskell, în *The Life of Charlotte Brontë* (Viața Charlottei Brontë, 1957), fără să lovească în vreun fel în respectabilitatea surorilor, a explicat că un personaj precum Heathcliff, prototipul croului măcinat de furie și de gelozie, nu s-a putut crea decât plecând de la experiențele din familie și, în special, de la viața lui Branwell însuși.

Cu toate că nu s-a putut identifica nici măcar o dovadă a existenței incestului printre membrii clanului Brontë, mitul a prins, odată cu trecerea anilor, noi și noi puteri, ideea insinuându-se chiar și în unele producții cinematografice sau în articole de presă. Și, din păcate, cei care o reduc pe Emily la nivelul unei tinere distruse de pasiuni interzise nu fac altceva decât să îi știrbească genialitatea și caracterul aparte, într-o epocă în care, după cum i-a răspuns într-o scrisoare poetul romantic Robert Southey (1774 – 1843) lui Charlotte, „literatura nu poate fi treaba unei femei și nici n-ar trebui să fie. Cu cât o femeie este mai implicată în propriile-i datorii, cu atât va avea mai puțin răgaz pentru scris, chiar dacă scrisul o împlinește sau e simplu divertisment“. ■

Elizabeth Gaskell

de înfocate deveneau cuvintele Charlottei, încât până atunci destul de răbdătoarea doamnă Héger i-a sugerat soțului să îi scrie tinerei fiice de pastor doar o singură dată la șase luni. Se temea și pentru siguranța pensionului, ca nu cumva cineva să reclame vreun comportament nepotrivit din partea soțului. Din fericire, unele dintre misive au reușit să ajungă până astăzi, grație gestului fiicei lui Constantin, Louise, care, în 1913,

Ellen Nussey

a decis să le doneze Bibliotecii Naționale Britanice.

Iubirea neîmpărtășită pentru Constantin Héger a urmărit-o pe Charlotte întreaga viață. În 1854, răpusă de durerea pierderii celor două surori și a fratelui și nedorind să fie cotoptă de singurătate, dar voind să iasă din cercul strâmt părintesc, ea a decis să se căsătorească. Cel ales a fost Arthur Bell Nicholls (1819 – 1906), diacon în parohia lui Patrick Brontë. Inițial, tatăl s-a opus din toate puterile: cum îi trecea prin cap umilului

preot irlandez să viseze la mâna faimoasei sale fiice?! Persuasivă, Charlotte l-a convins până la urmă să le dea binecuvântarea. Dar Patrick nu a participat la nunta propriu-zisă, mireasa fiind condusă la altar de o prietenă. Unirea celor doi nu a fost, se pare, una bazată efectiv pe iubire. După cum i-ar fi scris altei prietene, Ellen Nussey, tocmai în perioada lunii de miere, „e un lucru ciudat și totodată periculos ca o femeie să devină soție. În ceea ce îl privește pe bărbat – situația e cu totul și cu totul diferită“. Înțelegerea va veni însă odată cu trecerea vremii – cu prilejul Crăciunului anului 1854, ajungea să îi scrie soțului cu destul de mare afecțiune: „sincer, dragul meu băiat, îmi ești astăzi mult mai aproape de inimă decât îmi erai în urmă cu șase luni“. Din nefericire, mariajul a durat prea puțin. La doar 38 de ani, la 31 martie 1855, Charlotte se stinge din viață.

4. Copiii Brontë: vieți curmate brusc

Media de viață în regiunea Haworth în vremea surorilor Brontë era una extrem de scăzută: 25,8 ani. Rata de mortalitate era una ridicată, asemănătoare cu cea din cartierele industriale dens populate. De vină erau mai ales condițiile insalubre – doar 69 de toalete la o populație în jur de 2.500 de suflete și lipsa unui sistem eficient de drenaj a apelor menajere. Cel mai adesea, acestea erau deversate direct în stradă, contribuind astfel la răspândirea virusilor

Anne

mortali, precum cei de holeră sau de tifos.

Cu toate că astăzi poate părea o coincidență bizară, nu a fost nimic ciudat în faptul că toți cei șase copii ai familiei Brontë au murit relativ tineri și aproape toți răpuși de tuberculoză. După cele două fiice dispărute la vârste fragede, primul s-a stins Branwell, în septembrie 1848, cauza oficială a decesului fiind o formă aparte de tuberculoză, starea sa de sănătate fiind agravată de consumul excesiv de alcool și de dependența de consumul de opium și laudanum.

Pentru Emily, mezină, o răceală care a surprins-o la înmormântarea fratelui și care s-a transformat în tuberculoză i-a fost, până la urmă, fatală, trei luni mai târziu. În mai 1849, dispărea și Anne, din nou lovită de tuberculoză. Iar, la 31 mai 1855, se stinge și Charlotte, cel mai probabil din cauza unei complicații intervenite în timpul gravidității. Singur, Patrick Brontë le-a supraviețuit atât soției, cât și copiilor, reușind

parcursul multor ani au făcut ca în Germania tratatul să fie cunoscut sub numele de „dictatul de la Versailles“, ceea ce a înlesnit drumul spre un nou război.

Locotenent-colonelul Vincent Arbarretier (Serviciul Istoric al Apărării, Franța), în comunicarea „Armata

din Orient, de la Armistițiu la Mica Antantă (1918 – 1920)“, a înfățișat misiunile acestei armate de coaliție desfășurate după încheierea armistițiului din 11 noiembrie 1918 în Balcani, în sudul Rusiei și în Ungaria. Concluzia a fost că Franța a avut un rol stabilizator în aceste regiuni, contribuind într-o anumită măsură la diminuarea contradicțiilor și tensiunilor.

O comunicare cu informații mai puțin cunoscute a prezentat Benny Michelson (Israel) „De la Bacău la Paris; problema sionistă din 1919. Conferința de pace de la Paris și Aron Aaronson“. Aron Aaronson (n. 1876, Bacău d. 15 mai 1919, în accident de avion deasupra Canalului Mânecii) a fost un agronom, botanist și militant sionist originar din România, care a condus o rețea de informații în serviciul operațiunilor militare britanice din Palestina. El a participat la Conferința de Pace de la Paris și a argumentat frontierele pe care ar fi trebuit să le aibă noul stat israelian pentru a fi viabil din punct de vedere economic.

Problematika securității post conflict în regiunea balcanică a făcut obiectul comunicărilor prezentate de: Espraxia Paschalidou (Grecia), Voin Bojinov (Bulgaria), Dalibor Denda (Serbia), Boian Jekov (Bulgaria).

Reconfigurările politico-teritoriale și militare din Europa centrală și nordică s-au regăsit în comunicările susținute de: Tomás Kykal (Cehia), Miljan Milkic (Serbia), Mihály Kramli (Ungaria), Viktor Andaházi Szeghy (Ungaria), Andrzej Dubicki (Polonia), Kestutis Kilinskas (Lituania).

Problema recunoașterii unirii Basarabiei cu România de către Conferința de Pace a ocupat un loc distinct în dezbaterile reuniunii, fiind analizată pe larg de colegii din Republica

Moldova. Profesorul Ion Șișcanu a prezentat „Poziția Japoniei privind ratificarea Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920“; Octavian Țicu a vorbit despre „Recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu România, între decizia Consiliului

Suprem din 3 martie 1920 și Tratatul din 28 octombrie 1920“; Vitalie Ciobanu despre „Specificul problemei Basarabiei în cadrul Conferinței de la Paris“, iar Valentin Burlacu despre „Basarabia și problema securității regionale în timpul Conferinței de Pace de la Paris“.

Poziția și acțiunile României la Conferința de Pace au fost înfățișate de profesorul Lucian Leuștean (Universitatea „Al.I. Cuza“, Iași), Manuel Stănescu (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară), Vasile Ungureanu (Ministerul Afacerilor Externe), Mihail Dobre (Universitatea București), Liviu Corciu (Arhivele Militare Naționale Române) și autorul acestor rânduri.

Concluziile reuniunii au fost prezentate de general maior (rtr.) dr. Mihail E. Ionescu, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, care a explicat și titlul reuniunii. Ordinea instaurată după Congresul de la Viena din 1814 – 1815 a fost una discriminatorie, întrucât a cuprins doar statele creștine. Ordinea de după Primul Război Mondial, denumită liberală, este notată cu 1.0, cea instaurată după Al Doilea Război Mondial sau a Războiului Rece este 2.0, iar acum ne aflăm în ordinea internațională liberală 3.0.

Comandorul Jörg Hillmann, directorul Institutului de Istorie Militară și Științe Sociale din Potsdam, a subliniat utilitatea deosebită a reuniunii și a precizat că studierea Primului Război Mondial necesită un efort comun din partea tuturor părților implicate.

Conferința de la București a adus în atenție informații și interpretări noi. Conform practicii întâlnirilor anterioare, comunicările vor fi publicate în volum. ■

Eveniment

REUNIUNE INTERNĂȚIONALĂ LA BUCUREȘTI

PETRE OTU

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a organizat manifestarea științifică intitulată „Conferința de Pace de la Paris (1919) și noua ordine internațională liberală 1.0“, în perioada 26 – 28 noiembrie 2019. La reuniune au participat specialiști din Bulgaria, Cehia, Franța, Germania, Grecia, Israel, Republica Moldova, Lituania, Polonia, Serbia, Ungaria și România. A fost a cincea manifestare de acest gen, precedentele fiind desfășurate de instituția noastră în 2015, 2016, 2017, 2018, ceea ce constituie în sine o performanță.

Cele mai multe comunicări s-au concentrat asupra construcției statale și a delimitării frontierelor statelor nou apărute sau întregite prin destrămarea Imperiilor Austro-Ungar, Rus, German și Otoman. N-au lipsit nici proiecțiile marilor puteri beligerante. Cercetătorul Michael Epkenhans, de la Institutul de Istorie Militară și Științe Sociale

din Potsdam, a prezentat comunicarea „Germania și Tratatul de la Versailles: impactul acestuia asupra politicii interne și externe a Germaniei“. Autorul a subliniat că neinvitarea la tratativele de pace a reprezentanților noii Germanii, plus condițiile foarte grele economice, teritoriale și militare impuse de învingători și a căror îndeplinire urma să dureze pe

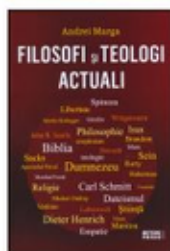
Imagini din timpul lucrărilor conferinței (și în p. 62)

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÂNILOR. COLECȚIA EUDOXIU HURMUZAKI. SERIA A 3-A, VOL. I. LEGAȚIA ROMÂNĂ LA PETROGRAD (1914 - 1918). DOCUMENTE** (coordonatori Victor Spinei, Ionel Căndea; editori Gheorghe E. Cojocaru, Eugen-Tudor Scîlîfos)
Editura Academiei Române, Editura Istros, București - Brăila, 2018, 521 pp.

● **Andrei Marga - FILOSOFI ȘI TEOLOGI ACTUALI**
Editura Meteor Press, București, 2019, 542 pp.

● **Virgil Coman - DIN ISTORIA ROMÂNILOR SUD-DUNĂRENI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA. MEGLENOROMÂNII**
Editura Etnologică, București, 2019, 283 pp.

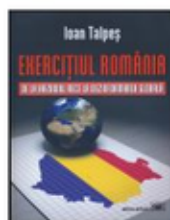
● **Marian Moșneagu - CAVALERII MĂRII NEGRE. OFICERII DE MARINĂ DISTINȘI CU ORDINUL MILITAR „MIHAI VITEAZUL“**
Editura Militară, București, 2019, 500 pp.

● **Elena-Iuliana Marin - VORNICIA ORAȘULUI BUCUREȘTI 1831 - 1862**
Editura Universul Academic, București, 2019, 158 pp.

● **Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Ioan Popovici - TIPARE SIGILARE ALE UNOR BISERICI DIN ZONA ARADULUI ȘI ÎMPREJURIMI (SECOLELE XVIII - XX)**
Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 90 pp.

● **Ioan Talpeș - EXERCITIUL ROMÂNIA. DE LA RĂZBOIUL RECE LA DEZINFORMAREA GLOBALĂ**
Editura Militară, București, 2019, 440 pp.

● **Robert R. Denndorf - RE-FUGIUL REGELUI SUEDEZ CAROL AL XII-LEA (1709 - 1714) ÎN IMPERIUL OTOMAN. CALABALÂCUL DE LA VARNA**
Editura Lexon Prim, Chișinău, 2019, 516 pp.

● **Mihail Mihailide - MEDICI ÎN ARHIVELE SECURITĂȚII. „LITERATURA“ DOSARELOR SECRETE**
Editura Cartea Medicală, București, 2019, 214 pp.

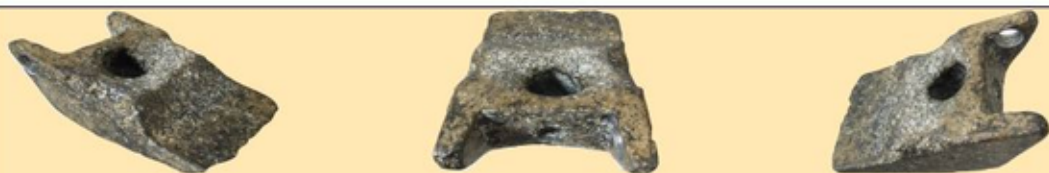
● **ROMÂNIA MARE VOTEAZĂ. ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1919 „LA FIRUL IERBII“** (coordonatori Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora)
Editura Polirom, Iași, 2019, 458 pp.

● **DOCUMENT (Buletinul Arhivelor militare române)**
Anul XXII, nr. 3(85/2019), 100 pp.

● **CAIETE SILVANE (Revistă de cultură, sub egida Uniunii Scriitorilor din România)**
Anul XV, Nr. 11 (178), noiembrie 2019, 52 pp.

Canalul de televiziune History Channel a difuzat un documentar despre o descoperire făcută în urmă cu câteva decenii la Aiud. Piesa a stârnit interesul scriitorului elvețian Erich von Däniken, a cărui carte despre existența extraterestrelor a fost tradusă și în limba română. Pentru a afla un punct de vedere avizat, am solicitat autoarelor, muzeografe la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, textul care urmează.

OBIECT METALIC DESCOPERIT LA AIUD

ANA-MARIA GRUIA, IOANA GRUIȚĂ

Pe malul râului Mureș, lângă Aiud (județul Alba), la o adâncime de circa 10 m, muncitorii care lucrau într-o carieră de nisip au descoperit în 1970 trei bulgări compacți. Deoarece se bănuia că aceștia aveau în interior artefacte, au fost predați muzeului din localitate. În urma cercetărilor efectuate de specialiști, s-au găsit un obiect metalic și oase fosilizate (identificate ulterior ca aparținând unui rinocer lânos, animal contemporan omului de Neanderthal, care a trăit în intervalul 230.000 î.H. – 29.000 î.H.).

Obiectul metalic cântărește 2,3 kg, are dimensiunea de 205x125x68 cm și este de formă trapezoidală, cu două brațe posterioare și două perforații circulare care comunică între ele. Se pot observa locurile din care au fost prelevate probele pentru analiză: o perforație circulară pe unul dintre brațe și un fragment tăiat din colțul opus brațelor.

Nicolae Vlăssă, cercetător la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, s-a ocupat de acest obiect și l-a trimis inițial pentru analize la Institutul Politehnic din Cluj (dar nu a fost mulțumit de încercarea de analiză metalografică) și apoi la Centrul de Cercetări și Proiectări pentru Metale Radioactive de la Măgurele-București. Cele din urmă analize atestă că obiectul a fost turnat dintr-un aliaj având în compoziție: aluminiu 74,17%; cupru 4,62%; zinc 1,81%; staniu 0,33%; zirconiu 0,20%; plumb 0,11%; cadmiu 0,11%; nichel 0,0024%; cobalt 0,0023%; bismut 0,0003%; argint 0,0002%; urme de galiu, siliciu.

Din păcate, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei nu deține date suplimentare legate de săpătură arheologică ori de compoziția solului în care a fost descoperit obiectul, ceea ce a dus la crearea diverselor teorii cu privire la originea lui.

Controversele s-au născut în anul 1983, odată cu cartea *Enigma*

în *Galaxie*, publicată de Florin Gheorghită, unde autorul afirma că obiectul poate avea o proveniență extraterestră. Această idee a fost susținută și ulterior în diverse articole de popularizare, apărute în revista elvețiană *Ancient Sky* și ulterior în revistele germane *Fremde aus dem All* și *Geheimakte Archaeologie*.

Aceste supoziții se bazează pe presupunerea că obiectul de aluminiu aflat în același strat arheologic cu oasele preistorice ar putea fi contemporan cu acestea, o presupunere doar. Pentru susținerea afirmației au fost aduse în discuție probleme legate de compoziția chimică, care nu ar fi una standard. Au

existat diverse dezbateri legate de problema stratului de oxid de aluminiu format pe suprafața obiectului, care ar fi avut nevoie de un timp foarte îndelungat pentru a căpăta un astfel de aspect și care ar determina datarea obiectului înainte de descoperirea aluminiului (acesta a fost produs în laborator în anul 1825 și industrial în anul 1883).

Toate supozițiile lansate de cei care susțin varianta extraterestră a obiectului au fost combătute științific. Contra-opiniile afirmă că piesa ar aparține unei sonde de foraj, excavator contemporan sau aparat de zbor, aliajul din care este realizată fiind folosit la execuția elicelor sau a echipamentelor hidraulice. ■

*Rinocer lânos (reconstituire);
alăturarea ciudatei piese
cu resturile unui asemenea animal,
în condiții care nu au putut fi
stabilite cu claritate,
i-a convins pe unii că și piesa
este la fel de veche*

Primele legi votate de cel dintâi Parlament al României Mari au fost cele de ratificare a Unirii. După cele privind unirea Basarabiei și a Bucovinei (Magazin istoric, nr. 12/2019) a urmat cea privind unirea Transilvaniei.

Pentru prezentarea celui de-al treilea proiect de lege a urcat la tribună Ștefan Ciceo Pop, ministru secretar de Stat pentru Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, care a citit decretul semnat de regele Ferdinand, Alexandru Vaida-Voevod și Ștefan Ciceo Pop. Proiectul a fost trimis în secții, iar acestea l-au aprobat fără nicio modificare.

ACTIVITATEA PRIMULUI PARLAMENT AL ROMÂNIEI ÎNTREGITE

IOAN CURTU

Vasile Goldiș a prezentat Raportul secțiilor și Expunerea de motive la proiectul de lege, în care se făcea o amplă analiză a situației românilor din acele teritorii: „În lungul șir de veacuri, acest neam niciodată nu și-a pierdut conștiința unității sale sufletești, având aceeași limbă, credință și datine“, iar „când omenirea, pe scara civilizației, a ajuns să consacre principiul de integrare a organismelor sociale de aceeași conștiință națională, neamul românesc în totalitatea sa și-a scuturat lanțurile robiei de veacuri și fără ezitare, uzând de libertatea manifestării dreptului firesc al autodeterminării, el într-un gând și într-un suflet a dat dovada

conștiinței despre unitatea națională și și-a declarat voia de a-și împreuna energiile ființei sale integrale spre a servi astfel cu puteri unite de aici încolo interesele civilizației ce tinde spre desăvârșirea geniului omenesc“. Goldiș afirma că victoria a fost consacrată atunci când „românii din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș își luau

drumul spre cetatea lui Mihai Vodă, sfințită de martiriul lui Horea“, Alba Iulia, unde la 1 Decembrie 1918 au consacrat „idealul celor 14.000.000 de români, strigând într-un glas: «Trăiască România Mare!»“.

După acest impresionant discurs, Vasile Goldiș a prezentat Proiectul prin care se ratifica, învestindu-l cu putere de lege, Decretul-lege din 11 decembrie 1918. În acest document se menționa: „Ținuturile cuprinse în Hotărârea Adunării Naționale din Alba Iulia de la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 sunt și rămân de-a pururea unite cu Regatul Românici“. Acest document a fost publicat în *Monitorul oficial* din 13 decembrie 1918. Vasile Goldiș și-a

Ștefan Ciceo Pop, alături de basarabenii Vladimir Bogos (stânga) și Ion Pelivan (dreapta)

GERAR

5

1752. Vodă Constantin Racoviță, căsătorit la Istanbul cu Sultana Slugearoglu, o tânără frumoasă pe care o iubește ca pe ochii din cap și căreia îi face toate poftele, îi spune secretarului său Linchoult să-i scrie ambasadorului Franței în Imperiul Otoman că „hospodarul” dorește să plaseze 50.000 de plăști pe numele nevestei sale la Casa Națională Franceză. La scurt timp, vodă, preocupat să-i asigure viitorul Sultanei, cumpără și o casă la Buyuk-Dere pentru soția lui... care la 2 ianuarie 1753 se stinge, nesuportând povara unei sarcini ce îl făcuse atât de fericit pe domnitor.

8

1772. La sugestia prințului D.A. Golițîn, ambasador al Rusiei la Paris, și a filosofului francez Denis Diderot, 158 de tablouri, între care și *Danae*, personajul din mitologia greacă, mama lui Perseu, și pictură a lui Rembrandt, intră în această zi în comorile artistice ale Ermitajului, cumpărate de Ecaterina a II-a. Au aparținut colecției realizate de negustorul parizian Crozat în timpul lui Ludovic al XIV-lea.

9

1671. Piratul englez Henry Morgan, de 36 de ani, iscusit strateg, temut în Marea Caraibilor pentru acțiunile lui contra corăbiilor spaniole, pleacă la comanda a 1.800 de oameni cu o flotă de luntre în susul râului Chagres, pentru cucerirea istmului Panama. Marșul prin jungla tropicală este extrem de dificil, mai ales că spaniolii au avut grijă să distrugă toate proviziile. Morți de foame, englezii dau în a șasea zi de un hambar cu porumb, salvator. Morgan atacă în a noua zi orașul Panama și, după numai două ore, spaniolii o iau la fugă, luând însă cu ei o mare cantitate de odoare bisericești la bordul unei corăbii.

16

1412. Cunoscuta familie florentină de Medici, a cărei poveste de succes a început în veacul al XII-lea, devine visterul oficial al papalității, de fapt, susținătoarea financiară a instituției papale. Membrii familiei primesc titlul de „bancheri ai lui Dumnezeu”. Banca lor, înființată în 1397 de Giovanni de Medici, va face din Florența centrul artistic al Europei. Cosimo, fiul cel mare al lui Giovanni, îi va finanța pe Brunelleschi, Donatello, Fra Angelico; Lorenzo, nepotul lui Cosimo, pe Botticelli, Leonardo da Vinci, Michelangelo. În cele patru secole de prosperitate, familia dă trei papi, iar renașterea italiană poate fi atribuită și ei, alături de alte familii influente: Visconti, Sforza, Este, Gonzaga.

21

1936. Din această zi, când prințul de Wales este proclamat oficial rege sub numele de Edward al VIII-lea, un vânt de panică suflă în bucătăriile de la Palatul Buckingham. Noul suveran reușește, cu deciziile lui, să irite pe toată lumea. Indispune mulți bătrâni servitori, mutând la ora normală pendulele pe care bunicii lui le-au devansat cu o jumătate de oră pentru a profita de lumina zilei în partidele lor de vânătoare. Intendentul este informat că dejunul nu va mai fi servit la ora 13.00, așa cum se obișnuia de mai bine de un secol, ci n-are importanță la ce oră, în funcție de dispoziția suveranului din ziua respectivă, dar, în general, cam pe la 14.30, ceea ce bucătarilor le pare o catastrofă. Edward face cunoscut faptul că personalul tuturor reședințelor regale trebuie să fie gata să răspundă apelului său la orice oră din zi și din noapte. La sugestia prietenei sale Wallis Simpson, cu care se consultă mereu, mai ales asupra bugetului regal, se debarasează de oameni din personal ce i se par inutili. Cuplul își face apariția pe nepusă masă în bucătărie, în apartamentele slugilor, în crame, subsoluri, într-un fel de inspecții inopinate, care se lasă cu schimbări radicale. Pentru că regele se află permanent la regim, reduce cu două treimi volumul de cumpărături pentru hrană în toate reședințele regale. Mănâncă salate, fructe și mici porții de carne. Își permite numai un delicios desert scandinav, denumit *rodgrad*, pe bază de zmeură zdrobită, coacăze și orez. Gata cu dejunurile pantagruelice cu 12 feluri de mâncare din timpul reginei Victoria!

condițiile în care Partidul Național-Liberal se afla într-o criză de popularitate – a decis să se folosească de Alexandru Averescu. Generalul știa că Brătianu avea o influență covârșitoare asupra regelui Ferdinand și a căutat sprijinul acestuia. Ca urmare, „pe înserate și în mare taină” (potrivit lui Constantin Argetoianu), s-a realizat o înțelegere, potrivit căreia Averescu renunța la „răspunderi”, accepta reforma agrară în limitele Constituantei de la Iași și se angaja să restabilească ordinea în țară, iar Brătianu promitea să intervină la „factorul constituțional” pentru numirea generalului în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri.

Deoarece zvonurile despre iminenta schimbare a guvernului circulau cu intensitate, la 12 martie 1920, Ion Mihailache – sfătuit de N. Iorga – și-a dat demisia din guvern, lăsând ca proiectul său de reformă agrară să fie depus din inițiativă parlamentară. În aceeași zi au mai fost depuse, tot din inițiativă parlamentară, proiectul de lege privind „rezolvarea problemei locuințelor” și cel despre asociațiile profesionale (care legaliza dreptul muncitorilor de a se organiza în sindicate).

Profund revoltată, opoziția aprecia că regele a fost supus „unui adevărat șantaj” și cerea suveranului să nu cedeze. Pe acest fond de mare tensiune politică, la 13 martie 1920, Ferdinand i-a cerut lui Ștefan Ciceo Pop – care gira Președinția Consiliului de Miniștri, deoarece Vaida plecase în ianuarie la Conferința de

pace – să demisioneze, iar acesta s-a conformat. Ca urmare, Vaida a aflat de la Radio Londra că guvernul său fusese demis.

În aceeași zi, regele l-a numit pe Alexandru Averescu în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Generalul s-a prezentat în Parlament, unde a fost primit cu ostilitate, drept care a citit decretul regal

Alexandru Averescu

de „prorogare” a Corpurilor legiuitoare pe termen de 10 zile, pentru ca „guvernul să se pună la curent cu treburile statului”. În realitate, Ferdinand ezita să dizolve Parlamentul ales în urmă cu patru luni, în condițiile în care, potrivit Constituției, durata acestuia era de patru ani.

Averescu a revenit în Parlament la 26 martie, când a prezentat programul guvernului său. Vociferările majorității parlamentare l-au determinat să nu ceară votul de încredere, ci a plecat la Palat, de unde s-a întors peste mai puțin de o oră pentru a citi „decretul de di-

zolvare pus de Ion Brătianu în mâinile regelui Ferdinand ca să-l citească generalul Averescu” (N. Iorga). În stenograma ședinței se menționa: „Țărăniștii și naționaliștii [-democrați] părăsesc sala cântând în cor și cu glas tare «Deșteaptă-te, române!»”.

Astfel își încheia existența primul Parlament al României întregite, alcătuit, în proporție de două treimi din „oameni noi”, fără experiență, dar animați de dorința de a rupe cu trecutul și de a realiza reforme radicale. A fost, acest Parlament, cel dintâi și singurul care a desemnat guvernul, constituit de majoritatea parlamentară rezultată din alegeri. Referindu-se la modul cum a fost demis guvernul, ziarul *Patria* scria că „a fost o lovitură pentru tânăra democrație românească”. Într-adevăr, în martie 1920 s-a revenit la vechea practică, potrivit căreia regele numea guvernul, dizolva Parlamentul și anunța organizarea alegerilor generale. Noul guvern își instala propriile autorități locale, care asigurau victoria partidului din care proveneau. Prin această practică, instituită de Carol I, guvernul „făcea” Parlamentul, astfel că legislativul devenea subordonat executivului.

Parlamentul ales în noiembrie 1919 rămâne în istorie drept cel dintâi ales prin vot universal și primul în care erau reprezentați cetățenii din întreg teritoriul țării întregite, precum și cel care a votat legile privind Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România. ■

încheiat intervenția, solicitând „sufragiile” deputaților. Aceste cuvinte au fost permise cu „aplaude unanime; adunarea se ridică în picioare, strigăte de «Trăiască România unită!»”. Luând act de reacția celor prezenți, președintele a conchis: „Domnilor deputați, consider aceste aclamațiuni ca exprimând votul unanim al Adunării”, cuvinte întâmpinate cu „aplaude și ovații”.

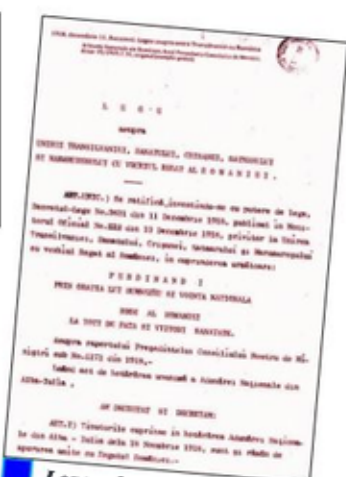
Ședința s-a încheiat cu un scurt discurs rostit de Nicolae Iorga: „Ca președinte și ca unul din reprezentanții acestei Românii dintre Carpați și Dunăre, care a purtat șase sute de ani prin cele mai mari primejdii, odată cu steagul românesc, soarta însăși a neamului întreg, în numele României mutilate de ieri, care strângea în inima ei rănită atâtea din jalea și nădejile ținuturilor înstrăinate, în numele României care a plâns cu frații pierduți și a nădăjduit cu ei și în care n-a fost om cinstit care să nu păstreze în sfânta sfintelor a suflului său dorul desăvârșitei uniri naționale și hotărârea de a ne jertfi toți pentru aceasta, simt nemărginita fericire de a putea face, în numele dumneavoastră, al tuturor, acest legământ solemn pentru viitorul neamului în sfârșit și pentru vecie unit: România unită o avem, o vom apăra și o vom întregi”.

În aceeași zi a avut loc ședința solemnă a Senatului consacrată votării legilor privind Unirea. Deoarece președintele Paul Bujor era bolnav, ședința a fost condusă de vicepreședintele Corneliu Șumuleanu. Rapoartele și

Expunerile de motive au fost prezentate de Zamfir Arbore (Basarabia), Nicolae Coltarciuc (Bucovina) și Nicolae Ivan (Transilvania). Fiecare proiect de lege a fost votat „în unanimitate, cu aclamațiuni și aplauze frenetice și entuziaste”. Cele trei legi au fost publicate în *Monitorul oficial* din 1 ianuarie 1920, astfel că Marcea Unire a primit consacarea juridică deplină.

Dezbaterile parlamentare au fost relativ calme până la acest eveniment istoric, după care situația s-a tensionat. Cei vizați de opoziție erau dr. N. Lupu, ministrul de Interne, și Ion Mihalache, ministrul Agriculturii și Domeniilor.

Într-o perioadă de mari frământări sociale, dr. N. Lupu nu numai că nu a luat măsuri pentru menținerea ordinii și liniștii publice, dar – purtând ostentativ cravată roșie și batistă la butonieră de aceeași culoare – s-a prezentat în fața greviștilor de la *Monitorul oficial*, ținând un fulminant discurs de solidaritate cu revendicările lor. Gestul său a fost condamnat de deputații liberali, care l-au întrebat dacă este socialist, la care ministrul de Interne a răspuns: „Da, sunt un socialist sui-generis”. Același ministru a inițiat un proiect de lege privind Jandarmeria, prin care se preconiza reducerea numărului acesteia de la 37.000 la 5.000 persoane, precum și un proiect de lege pentru „rezolvarea problemei locuințelor”, potrivit căruia proprietarii de imobile erau obligați să închirieze spațiul locativ disponibil.

Legea de ratificare a unirii Transilvaniei

La rândul său, Ion Mihalache – care a obținut, la 6 martie 1919, votarea proiectului de lege agrară în Basarabia, adoptat de Sfatul Țării la 27 noiembrie 1918 – a elaborat un proiect de lege agrară privind Vechiul Regat. După vii discuții, Consiliul de Miniștri a aprobat acest proiect, care prevedea extinderea expropriării peste limita celor două milioane de ha prevăzute de Adunarea Constituantă de la Iași, precum și reducerea prețului de răscumpărare a pământului. Proiectul a determinat indignarea marilor proprietari, precum și a deputaților liberali și conservatori.

Conform Constituției, proiectele de lege inițiate de guvern erau trimise spre dezbatere și aprobare în Parlament prin mesaj regal. Opoziția a cerut regelui să nu le accepte, apreciind că acestea erau ilegale și periculoase, drept care a declanșat campania de răsturnare a guvernului. Inițiativa a aparținut lui Ion I.C. Brătianu, care – nefortând ajungerea sa la putere în

Take Ionescu, președintele Partidului Conservator-Democrat creat în 1908, ca o încercare de a rezolva problema îngustării bazei Partidului Conservator; reforma agrară a dus la dispariția conservatorilor din viața politică românească

Alexandru Constantinescu, ministrul Agriculturii și Domeniilor, către membrii guvernului Ion I.C. Brătianu

Confidențial

Domnilor miniștri,

10 august 1922

Pentru aplicarea reformei agrare în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș credem că este necesar a pune în concordanță articolele din sus-citata lege privitoare la expropriere cu art. 61 și 63 din Tratatul de Pace de la Trianon, publicat în *Monitorul oficial* din 21 septembrie 1922.

1. Din clauzele cu privire la naționalități cuprinse în acest tratat rezultă că toți cetățenii fără deosebire de origine, naționalitate sau confesiune care aveau indigenatul (partineuza) pe un teritoriu făcând parte anterior din teritoriile fostei monarhii austro-ungare, prin faptul alipirii lor la România întregită, devin de plin drept cetățeni români, fără să aibă nevoie de

Nicolae Titulescu, cel care a asigurat succesul României în disputa optanților

facerea niciunei formalități sau declarații (art.61).

2. Persoanele care ar voi să nu rămână cetățeni români și dacă au vârsta de 18 ani împliniți pot, dacă voiesc, să facă declarațiune de opțiune în termen de un an de la punerea în vigoare a tratatului, prin care înțeleg a rămâne la vechea naționalitate.

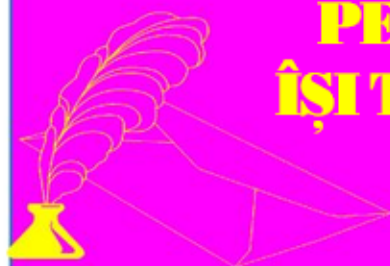
Opțiunea soțului atrage după sine pe aceea a soției și opțiunea părinților va atrage după sine pe aceea a copiilor mai mici de 18 ani.

Persoanele care au exercitat dreptul de opțiune în cursul unui an de la punerea în vigoare a tratatului vor trebui în cele 12 luni ce urmează să-și mute domiciliul în statul în fa-voarea căruia vor fi optat.

Tratatul a intrat în vigoare în ziua de 26 iulie 1921, dată la care a avut loc schimbul de ratificări cu cele trei mari puteri și deci de la această dată trebuie socotit termenul de un an care expiră la 26 iulie 1922.

Accia care până la această dată nu vor face declarațiune că optează pentru vechea lor naționalitate sunt pe deplin drept cetățeni români și ca atare dispozițiunile legii agrare li

PE VREMURI OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

GEORGETA FILITTI

Marea Unire a însemnat începutul unui proces complex de reformă, restructurare și organizare a statului român. Nevoia armonizării legislației provinciilor nou încorporate cu cea din Vechiul Regat, materializarea promisiunii făcute de regele Ferdinand în timpul războiului de împrăștiere a țăranilor, configurarea unei noi formule parlamentare (în condițiile apariției, în primul rând, a partidelor politice din noile provincii, ca și ale dispariției conservatorilor) – toate acestea au creat o agendă de lucru extrem de densă guvernelor Alexandru Averescu, Take Ionescu și Ion I.C. Brătianu, care s-au succedat la conducerea României între martie 1920 și martie 1926.

Reforma agrară a mers concomitent cu exproprierea, complicându-se în mod semnificativ cu statutul proprietății în provinciile istorice alipite, ceea ce, între altele, avea să ridice chestiunea optanților, ajunsă subiect litigios româno-maghiar.

Realizarea reformei a însemnat aplicarea legislației aferente în Vechiul Regat, Transilvania și Bucovina, cu păstrarea unor particularități regionale. S-a procedat la o expropriere totală, în unele cazuri, și la alta parțială, în altele. Astfel, în cele dintâi au intrat domeniile Coroanei, ale instituțiilor, bisericilor, comunităților religioase, proprietățile absenteiștilor, supușilor străini, asociațiilor culturale și filantropice; apoi, proprietățile arendate consecutiv vreme de mai mulți ani.

Exproprierea parțială a privit proprietățile de peste 500 ha din Vechiul Regat, de peste 500 de jugăre din Transilvania și peste 250 ha din Bucovina (cu anume interpretări legate de zona geografică anume și de cererile de împrăștiere). Pentru Vechiul Regat și Bucovina cota de împrăștiere a fost de 4 ha pe cap de familie, în vreme ce în Transilvania s-a limitat la 7 jugăre. Pământul primit trebuia răscumpărat; cuantumul plății s-a calculat potrivit arenzii uzitate în zona respectivă înmulțit cu 40, pentru Vechiul Regat, și cu 20, pentru Transilvania și Bucovina. Lotul nu putea fi înstrăinat decât după plata integrală a răscumpărării.

Socotită cea mai amplă și mai drastică reformă în domeniu, din perioada imediat postbelică, schimbarea titularilor proprietății a însemnat transferul a 65% din suprafața productivă a țării din mâna marilor proprietari în cea a țăranilor.

Una dintre consecințele acestei măsuri a fost dispariția moșierimii ca pătură socială cu rol decizional și a partidului conservator ca purtător de cuvânt al ei în viața publică.

Departat de a fi fost un proces pașnic, ca o nevoie inexorabilă de progres pentru societatea românească, reforma agrară a generat convulsii ce aveau să se prelungească în deceniile următoare, în primul rând în Transilvania, unde 272 de grofi unguri, optând pentru cetățenia maghiară, au reclamat statul român la Societatea Națiunilor pentru că, pasămite, le-ar fi fost călcat dreptul de proprietate. Așa a apărut faimoasa problemă a optanților, arbitrată de un tribunal internațional unde, în cele din urmă, România, prin glasul lui Nicolae Titulescu, a avut câștig de cauză.

Alexandru Constantinescu, căruia contemporanii i-au spus „Porcul” pentru lipsa lui de scrupule

țării, indiferent de cine este proprietarul, român ori străin.

14 august 1922

Ministerul Agriculturii și Domeniilor
Direcțiunea generală
Cluj

Domnule președinte,

Aducându-mi-se la cunoștință că articolul 6 litera c00 privitor la absenteiști i se dau de către unele comisii interpretări diferite, și ca urmare a circularii noastre no. 15.112 – 1922, vă rugăm ca atunci când vi se prezintă asemenea cazuri să țineți seama de următoarele dispozițiuni:

I Art. 6, litera c spune că absenteist în sensul legii este proprietarul care de la 1 decembrie 1918 și până la depunerea legii (23 martie 1921) a lipsit din țară fără să aibă vreo însărcinare oficială în străinătate.

Cu alte cuvinte pentru a nu fi socotit ca absenteist și prin urmare supus dispozițiunilor mai sus arătate, în privința exproprierii totale trebuie ca proprietarul să fi locuit permanent în țară în intervalul de la 1 decembrie 1918 și până la depunerea legii – 23 martie 1921.

Fiindcă legea nu face nicio deosebire în privința calității de cetățean a proprietarului, urmează de la sine că este indiferent dacă el este cetățean român ori străin și prin urmare nici dumneavoastră nu veți face o asemenea deosebire în aplicarea legii.

Singura excepțiune este când proprietarul a avut însărcinare oficială și care bineînțeles nu poate fi socotită ca atare decât când vi se va dovedi că emană de la guvernul român.

II De asemenea, nu veți face nicio deosebire între proprietarul absenteist major sau minor, întrucât legea în articolul 6, litera c nu o face.

Atunci când legiuitorul a voit să favorizeze pe minori a spus categoric, așa cum se prevede în art. 7, litera d, excepțiune însă care nu se face în art. 6, litera c.

III Unele comisii au cerut lămuriri asupra aplicării ultimului alineat din articolul 6, litera c.

Prin acest alineat legiuitorul a înțeles că o moșie care are o întindere până la 50 de jugăre să nu fie expropriată, chiar dacă proprietarul este absenteist.

Nu s-a înțeles însă că atunci când moșia întrece 50 de jugăre să nu se exproprieze în întregime, ci să se rezerve proprietarului 50 de jugăre. Prin urmare, orice proprietar a cărui moșie întrece 50 de jugăre se expropriează în întregime, fără a se lăsa nimic proprietarului.

IV În fine, am fost întrebați asupra înțelesului cuvintelor „pământ rural”, care se expropriează în întregime, aparținând absenteiștilor și prevăzute în art. 6, litera c.

După cum v-am comunicat și prin circulara noastră no. 15.112 – 1922, prin „pământ rural” se înțelege tot pământul, fie arabil, fie pășune, fânețe, vii, livezi, păduri, intravilane etc., în fine totul, afară de clădiri cu parcurile și împrejurimile lor, care deși pot fi expropriate, totuși nu se vor expropria decât atunci când găsindu-se de stat că îi sunt necesare într-un scop de interes general, economic, cultural, social sau industrial, cere prin reprezentanții săi să exproprieze și clădirile aflătoare pe moșie, în total sau în parte.

Ministru,
Alexandru Constantinescu

Director general,
Em. Petrini ■

se vor aplica în întregul lor, ca tuturor cetățenilor români.

Privitor la cetățenia română se pune întrebarea dacă trebuie socotiți ca cetățeni români numai aceia care domiciliau pe pământul alipit sau și acei care aveau bunuri rurale în teritoriul revenit României, iar domiciliul lor rămăsese afară de hotarul României întregite.

În primul caz – adică dacă ei sunt socotiți ca cetățeni români –, în legătură cu stăpânirea proprietăților lor rurale, atunci nu trebuie să facă nicio opțiune, fiind socotiți cetățeni români prin alipire.

Dacă ei însă vor fi socotiți ca străini, prin faptul că deși au proprietăți rurale în teritoriul alipit României, totuși domiciliul lor a rămas dincolo de hotarele țării, se naște întrebarea cum vor fi tratați din punct de vedere al exproprierii.

Legiuitorul nu se ocupă în legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș de regimul agrar privitor la străini.

Prin art. 6, litera c din sus citata lege se prevede însă exproprierea în întregime a pământului rural care aparține absenteiștilor, socotind în această categorie pe toți aceia care au lipsit din țară de la 1 decembrie 1918 până la 23 martie 1921 (data depunerii legii).

Rezultă deci că toți proprietarii de moșii care ar fi lipsit din țară în timpul mai sus arătat, dacă îi vom socoti cetățeni români, ei vor fi expropriați în întregime, iar dacă vor face opțiunea pentru vechea naționalitate, legea nu proclamă exproprierea în întregime a bunurilor lor.

Față de cele de mai sus, noi credem că nu ar fi echitabil și nici drept ca străinii să fie, sub raportul aplicării legii agrare, mai favorizați decât cetățenii români, înclinând deci a fi expropriați în întregime pe pământurile lor rurale.

Urmând a aplica dispozițiunile legii agrare în ceea ce privește exproprierea în Transilvania, Banat, Crișana, și Maramu-

reș, cum și în Bucovina, cu toate că nu doresc a crea străinilor o situațiune mai favorabilă decât se cuvine românilor, totuși nu voiesc a lua o hotărâre fără a avea avizul și asentimentul guvernului, în care scop vă rog a vă pronunța.

Ministrul Agriculturii și Domeniilor,
Alexandru Constantinescu

[text dactilografiat, urmat de o notă manuscrisă]

Tratatul care spune că proprietățile acelor care optează pentru vechea lor naționalitate se respectă nu înseamnă și nu poate nicăieri însemna altceva decât că noi nu putem confisca acele bunuri și că ele rămân în proprietatea lor, deși străini, precum rămân în proprietate bunurile acelor care devin români.

O asemenea dispoziție a tratatului nu poate însemna că bunurile acestor străini devin ceva intangibil în statul român, că dreptul la suveranitate al statului de a regula proprietatea trebuie să fie înfrânt pentru aceste bunuri ale străinilor.

Ceea ce tratatele au voit este a nu face nicio deosebire între român și străin cu privire la proprietate, iar când statul găsește să aplice oarecare reguli proprietății, să le aplice proprietăților tuturor, români sau străini. Nu este admisibil a concepe măcar că această dispoziție a tratatului a putut crea străinului drepturi mai mari decât românilor. Egalitate în drepturi, da, drepturi mai mari pentru străini, nu. De aceea, în aplicarea exproprierii se lasă străinului, ca și românului, cota intangibilă după lege. Calitatea de străin a proprietarului nu-l supune la o expropriere mai largă, dar nici el nu poate pretinde drepturi mai mari ca românul.

Românul care de la 1 decembrie 1918 și până la 21 martie 1921 a absentat din țară este declarat absenteist și expropriat în întregime. Această dispoziție se aplică și străinului. Imobilele sunt guvernate de statutul real, de legile

Prin reforma agrară 65% din suprafața productivă a țării a trecut din mâna marilor proprietari în cea a țăranilor

târziu, profesor râvnit. Destin romantic, cu o sensibilitate ascuțită, se simte însă atras și de viața religioasă, are crize mistice și, după moartea tatălui, în 1827 – cel care i-a călăuzit cu infinită grijă cariera muzicală încă din copilărie și care îl vedea un nou Mozart –, vrea să meargă la Seminar, „să-l servesc pe Dumnezeu și Biserica cu profesia mea”. Numai mama, pe care o divinizează și care încă îi stă aproape, urmându-l devotată în turnee, este cea care îl face să renunțe, deocamdată, la zelul religios.

Carolina de Saint-Cricq (1810 – 1872), eleva lui Liszt, de care muzicianul a fost îndrăgostit zadarnic

De fapt... nu numai mama. Și cuceririle feminine, care îi aduc bucurii, dar uneori și suferință, disperare. „Micul Litz” seducătorul, cum este denumit cu duioșie, a iubit curat, la Paris, o elevă de-a lui de la pian, pe Carolina de Saint-Cricq, dintr-o veche familie aristocratică, dar tatăl fetei, contele de Saint-Cricq, ministru al Comerțului sub Carol al X-lea, s-a opus căsătoriei. Spre binele dotatei eleve, tânărului, provenit dintr-o familie simplă, de funcționari la Curtea familiei nobiliare Esterhazy, i s-a dat să înțeleagă că este preferabil să se retragă.

Frate și soră?

Pentru Franz este o lovitură. În 1828, Carolina se va mărita cu un conte, magistrat. „Am fost bolnav timp de doi ani. Inima mea

sângera, gândirea mea era smerită. Icoana femeii caste și curate ca alabastrul vaselor sfinte a fost jertfa pe care, cu lacrimi, o ofeream Dumnezeului creștin”, va scrie mai târziu. Dar acum, în 1832 – 1833, pare a fi vindecat, resemnat. Este adulat de admiratoare, la sfârșitul concertelor i se cere permisiunea să i se sărute degetele neobișnuit de lungi, care fac minuni pe clapele pianului.

În ceea ce o privește pe contesa Marie d'Agoult, pe jumătate franceză, pe jumătate germană, născută de Flavigny, fiica unui nobil emigrat la Frankfurt în timpul Revoluției Franceze, ea este o frumusețe cu păr bogat blond, ochi albaștri, un ten de zăpadă – motiv pentru care i se spune „Diana” saloanelor pariziene sau Lorelei –, are 28 de ani, deci șase ani mai mult decât Franz, și este căsătorită din mai 1827 cu contele Charles Louis Constant d'Agoult. Cei doi au două fete, Louise, de patru ani, și Claire, de doi, dar atmosfera în casa lor este apăsătoare. Marie nu-și iubește soțul. Se zbate într-o căsătorie de conveniență.

Romanul de dragoste al celor doi, muzicianul și contesa, debutează în acea scară de la marchiza Le Vayer, când Marie nu scoate o vorbă, doar îl privește pe impetuosul pianist, care, după ce se ridică de la pian, povestește animat fel și fel, este vivace și foarte original în opinii. Ceea ce pe Marie o cucerește. Liszt

începe să frecventeze casa familiei d'Agoult, face lungi plimbări cu Marie, ei doi găsesc mereu teme de discuție, se cunosc mai bine. În 1834, una dintre copile, Louise, se îmbolnăvește și moare, la numai șase ani. Marie suferă enorm, simțindu-se tot mai departe sufletește de soț.

Însoțită de contesa de Flavigny, mama ei, și de o slujnică, pornește într-o călătorie mai lungă spre Basel, în

În Salonul literar al scriitoarei Daniel Stein (alias contesa d'Agoult)

Iubiri celebre

MARIE d'AGOULT – FRANZ LISZT

FLORENTINA DOLGHIN

Tablou de Josef Danhauser, din 1840, înfățișându-l pe Liszt la pian (cu bustul lui Ludwig van Beethoven, pe care îl diviniza, în față); mai sunt reprezentați Alexandre Dumas (tatăl), George Sand, Marie d'Agoult (așezată), Hector Berlioz sau Victor Hugo, Niccolò Paganini și Gioachino Rossini

La 5 decembrie 1832, în salonul parizian al marchizei Le Vayer, din fauburgul Saint-Germain, lumea așteaptă un virtuoz al pianului, un tânăr de origine maghiară, sfâșiat între dorința de a renunța la cele lumești și a porni să le cucerească. Ușa se deschide și intră Franz Liszt. Prezentă, contesa Marie d'Agoult își va aminti câțiva ani mai târziu acest moment, pentru că din acea seară viața ei ia alt curs, se intersectează cu a lui: „Aș zice că a fost o apariție, nu am alt cuvânt care să exprime senzația pe care mi-a trezit-o această persoană extraordinară, cum nu mai văzusem până atunci. De talie înaltă, excesiv de slab, palid, ochi mari verzi, de culoarea apei de mare, în care izburneau pe ne-așteptate scânteii, un mers nehotărât, de parcă aluneca, plutea, mai degrabă, fără să pună pasul pe pământ“.

Franz Liszt are 22 de ani și cutreieră Europa, marile săli de concerte ale continentului, impunându-și tenace talentul de compozitor, pianist, șef de orchestră și, mai

Marie d'Agoult la 38 de ani (pictură de Henri Lehmann, Muzeul Carnavalet din Paris)

mândrie pe scenă înaintea concertului de deschidere, deși și aceste cuvinte le rostește în franceză, pentru că nu vorbește corect ungurește. După Pesta urmează Scoția, Liverpool, Bruxelles, Liège, Weimar, Leipzig. Înregistrează succes după succes.

Se întâlnește în acest vârtej, pentru câteva zile, cu Marie și copiii pe insula Nonnenwerth pe Rin, în apropiere de Bonn. Acolo i se plânge că a ajuns la o stare de epuizare fizică de așa natură, încât „simte cum i se rupe întreaga făptură în două”. Cece ce nu îl oprește, după o perioadă de odihnă, să-și reia cursa de concerte: Berlin, Moscova, Petersburg, Pressburg (Breslau), Paris și din nou Nonnenwerth, insula renană, unde virtuozul pianist își revede familia.

Avertismentul tatălui

Revin însă între ei unele disensiuni, provocate nu numai de distanța în kilometri care îi desparte. Obosit, o invită în 1840 pe Marie la Londra, unde are concerte. Dar în invitație face și vagi referiri la nepotrivirea lor. La care ea îi trimite răspunsul: „Gândește-te bine că noi avem firi diametral opuse. Dumneata ai nevoie de un orizont larg, de nemărginire, de lipsă de granițe, de cece ce nu s-a mai văzut. Eu, de o viață liniștită, de un cadru bine determinat, de simțământul datoriciei împlinite,

Franz Liszt (în 1858) și prințesa ruso-poloneză Carolyne de Sayn-Wittgenstein, cu care muzicianul va împărtăși 14 ani din viață...

de ordine în viața de toate zilele. Amândoi am început cu o greșală: aceea de a judeca pe celălalt după sine însuși.”

Transpare din cuvinte un moment de bilanț. Două personalități puternice nu-și pot adapta una alteia ritmul victii.

Copiii mențin legătura încă o vreme, dar ruptura se va produce. Franz o iubește încă pe mama copiilor lui,

dar nu-i mai ajunge. Marie nu așa înțelege relația lor, ea vrea să simtă ascendentul pe care îl are asupra lui. În aprilie 1844 Franz îi scrie: „Sunt foarte întristat și adânc deprimat. Îmi amintesc de toate amărăciunile pe care ți le-am cauzat și nimeni, din păcate, niciodată, nu va putea să mă facă să fiu altfel decât sunt. Nu mai vreau nici să te văd, nici să-ți vorbesc și cu atât mai puțin să-ți scriu. Tăcerea își va pune pecetea pe toate suferințele inimii mele. Dacă există vreo vină, atunci vinovatul sunt eu, iar această răspundere înțeleg să mi-o asum nelimitat. În orice caz nu voi îngădui nimănui atunci când s-ar încerca aceasta să o învinovățească pe Madame d'Agoult pentru purtarea sa față de mine”.

În junețe, tatăl îl învățase să fie foarte atent la relația cu femeile, care ar putea să-l disturbe în activitatea componistică, de muzician virtuoz. „Se temea că femeile îmi vor tulbura existența și mă vor domina”, se confesa Franz. N-a fost cazul. S-ar putea spune totuși – și el însuși a afirmat-o – că legătura adulterină cu Marie l-a întors de la opțiunea pentru viața religioasă, de la trăirile mistice. Odată intrat pe făgașul laic, vreme de 30 de ani Liszt nu-l va părăsi.

Marie d'Agoult precedată și ea, în relația cu Franz, după cum am văzut, de Carolina de Saint-Cricq, dar nu numai de ea, ci și de cântăreața Caroline Unger, de contesele von Platen și

Cosima, a doua fiică a lui Liszt, cea care îi va purta de grijă până în ultimele zile, și soțul ei, compozitorul Richard Wagner

Elveția. Este, de fapt, o fugă romantică în străinătate. Franz vine acolo mai târziu. Are încă de dat concerte, cu prietenul lui Berlioz. Din corespondența cu mama lui, rămasă la Paris, aflăm că aerul Elveției îi mărește pofta de mâncare, că el, Chevalus, și Longhinus, cum îi spune el lui Marie, sunt sănătoși, destul de bine dispuși. Natura, în ferme-cătora primăvară elvețiană, cu lacuri de munte colorate, îi ajută. „Nu avem altă țintă decât aceea de a fi singuri și împreună, de a săpa între noi și între trecutul nostru un șanț adânc. Dorim singurătatea, concentrarea, munca“.

Franz citește literatură cu ardoare, Shakespeare, Byron, Hugo, Lamartine, compune pentru Longhinus, lucrează la studiile sale pentru pian, aici scrie ciclul *Ani de peregrinări*, *Albumul călătorului*, își desăvârșește măiestria pianistică. „Dacă vei veni aici, vei constata – îi scrie unui prieten – că m-am prostit de tot! Au trecut șase luni de când nu fac altceva decât scriu, zgârii și mângălesc note de toate felurile și de toate culorile.“ Nimeni nu-i cunoaște pe acele meleaguri. Îi iau drept frate și soră, ceea ce o amuză pe Marie.

De fapt, ea îl ajută enorm. Există între ei o colaborare literară. El scrie la gazete articole într-un ritm susținut, pe care în mare parte, le „comandă“ lui Marie, care are talent literar. Ea semnează sub pseudonimul Daniel Stern. Contesa simte că Liszt este un mare pianist, că el trebuie să se consacre exclusiv muzicii, că altfel se pierde și așa înțelege să îl ajute. Iar el consideră aportul ei de la sine înțeles, i se cuvine. În plus, Marie este cea care îi gestionează atent timpul, îl ceartă pentru neglijențe, pentru o oarecare delăsare.

George Sand adulmecă ruptura

Trei copii vor avea Marie și Franz în acei ani, Blandine, născută în 1835, în Elveția, prima fetiță, de care Franz este „extraordinar de mândru“, Cosima, în 1837, în Italia, pe malurile lacului Como, și Daniel, în 1839, la

Pianistul de geniu
Sigismund Thalberg,
dar fără șanse de a-l depăși
în măiestrie pe Franz Liszt

Roma. Vor „migra“ împreună în mari orașe din Elveția și în Italia, unde Franz va concerta neostoit, va da lecții, încasând onorarii și întreținându-și financiar familia.

Scriitoarea George Sand, atunci prietena cuplului, care îi cunoaște pe cei doi la apogeul fericirii relației lor, sesizează însă deja o răceală, o oboselă survenită între ei, mai ales după nașterea lui Daniel. George Sand și Chopin, la care Franz ține enorm (Chopino sau Chopinissimo, cum îi spune el), le fac o vizită celor doi, merg toți patru în Alpi, la Chamonix, și scriitoarea notează despre Marie: „Ce poate fi mai frumos decât o

femeie foarte tare, un pic rănită“. Iar despre Franz tot ea este cea care vede în el „un artist puternic, sublim, în ce privește aspectele mari, importante, totuși trist și mistuit de o frământare secretă“.

El începe să fie mai tot timpul plecat. Dorul de mamă pare a-l rupe de marea lui dragoste. „Peste opt zile mă vei vedea la Paris“, îi scrie fiul Annei Liszt. „Cum aş putea să fiu fericit departe de dumneata?“. În plus, încă din primele luni ale anului 1836 în viața muzicală a Parisului își face apariția un tânăr pianist din Geneva, Sigismund Thalberg, pe care cronicarii muzicali îl declară geniu. Anton Rubinstein, cel care îl consideră pe Liszt „dumnezeul pianului“, spune despre Thalberg că este un „telal“, dar aceste cuvinte nu îl liniștesc pe Franz. Vrea să audă cu urechile lui genialitatea. Pleacă pentru trei zile de lângă Marie și copii și stă două luni. Se duce foarte des în sălile de concert. Și, ajutat de prieteni, se convinge că interpretările lui nu au egal. Că Thalberg este „cel mai mare pianist din Europa, dar Liszt este unicul“, „un Paganini al pianului“ (Theodor Balan, *Franz Liszt*).

Apoi, în primăvara lui 1838, află dintr-un ziar despre o inundație abătută asupra Pestei. „Aș vrea să le trimit tot ce am, dar nu am nimic în afară de cele zece degete și de numele meu“. Cu acordul lui Marie, pleacă la Viena, unde dă zece concerte, apoi la Pesta, unde are nouă concerte, cele mai multe în scop de binefacere. „Eu sunt ungur ca inimă și spirit“, spune cu

ARHITECTUL GEORGE VĂSÂI ȘI RUGUL APRINS

MARIUS VASILEANU

Ceea ce rareori s-a spus în spațiul public, în contextul discuțiilor despre Rugul Aprins, este că nu toate personalitățile care au frecventat întâlnirile de la Mănăstirea Antim ori au fost îndrumate în acest duh au avut și rezultatele așteptate. Același lucru este valabil și în cazul deținutilor politici din perioada comunistă, în general: nu toți au fost martiri ori mărturisitori ai credinței creștine.

Arestat în lotul Rugului Aprins, fiind student în anul cinci la Arhitectură, George Văsâi este unul dintre exemplele nefericite, în siajul celor afirmate mai sus, fără a fi fost neapărat (numai) vina sa. Născut la Constanța în anul 1935, George Văsâi făcea parte dintr-o familie de oameni foarte credincioși, tatăl său fiind negustor. Ajuns la vârsta majoratului și fiind deja student la Universitatea de Arhitectură (București), George Văsâi rămâne singur în Capitală (nu mai avea alți frați), întrucât în urma sfaturilor primite de la duhovnicul lor, părintele Arsenie Papacioc, și mama, și tatăl său se retrag la câte o mănăstire.

Un îndemn ciudat

George Văsâi era de altfel un student foarte bun, cu multiple talente, prietenii săi descriindu-l cu mare simpatie. Era un mare meloman și, în același timp, în mod firesc, foarte apropiat de lumca bisericească – dată fiind situația sa specială, bună parte din clerul bucureștean îl „adoptase” cu frățietate. Fiindcă își dorea să meargă adesea în pelerinaje în timpul vacanțelor, i-a convocat la un moment dat și pe câțiva dintre prietenii săi, astfel încât în vara anului 1956 au plecat la Mănăstirea Slatina, apoi la Schitul Rarău, pentru câteva săptămâni. George Văsâi a fost însoțit de Nicolae Rădulescu și Emanoil Mihăilescu – prieteni și colegi de facultate, cu toții. La Mănăstirea Slatina, unde au fost găzduiți câteva zile, l-au întâlnit pe părintele Arsenie Papacioc. Ulterior au fost îndrumați către Schitul Rarău – acesta depindea de Slatina

pe-atunci –, unde au fost foarte bine primiți de părintele Daniil Sandu Tudor. Starețul Daniil de la Rarău s-a ocupat special de tineri: le-a ținut zilnic prelegeri, i-a îndrumat, așa cum se petrecea odinioară la întâlnirile Rugului Aprins.

Conform dosarelor aflate la C.N.S.A.S., George Văsâi susține că, personal, ar fi primit chiar îndemnul părintelui Daniil Sandu Tudor de a se alătura comunității monahale pe care

George
Văsâi

Adèle de la Prunardère – este urmată de prințesa Carolyne de Sayn-Wittgenstein, care trăia separată de soț și pe care muzicianul o cunoaște în 1847 la Kiev. Societatea conservatoare a Weimarului, unde cei doi se stabilesc o vreme, le cam închide ușa în nas, mai ales că Papa refuză constant divorțul doamnei, iar atunci când prințul Sayn-Wittgenstein moare, în 1864, lăsând cale liberă relației lor, Franz decide... să se călugărească. Devine abate, păstrând o lungă prietenie cu prințesa.

Abatele și exilata la Nisa

În anii '60 ai veacului al XIX-lea Franz Liszt revine la zelul său religios din tinerețe. Se refugiază la Roma, unde devine membru al ordinului franciscan, compune mese pentru ierarhia catolică și are mulți elevi, cărora le dă lecții gratuite de pian. Seducător rămâne însă și acum abatele cu plete albe, câteva eleve îndrăgostindu-se de el. Iar profesorul se distrează pe seama stângăciilor și geloziilor lor, notându-și în caiete remarci superficiale: „ochi frumoși“, „mâini mici“. Are și neprieteni, care îl numesc „Mefistofel în sutană“ (Harold C. Schonberg, *Viețile marilor compozitori*).

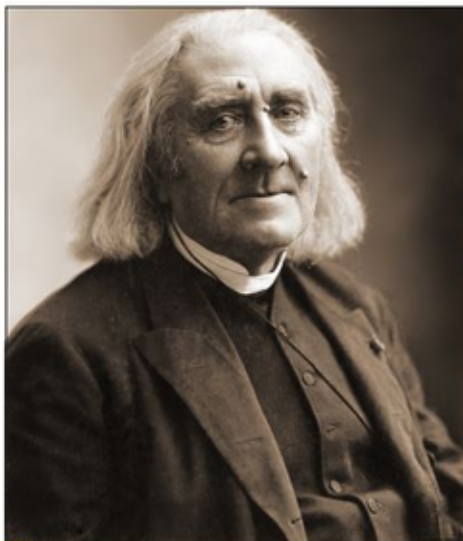
Contesa d'Agoult, sub pseudonimul Daniel Stern, scrie un roman cu cheie la vedere, intitulat *Nélida*, anagrama prenumelui ei din pseudonim. Este povestea relației cu Franz: o femeie admirabilă se îndrăgostește de un pictor chemat la Curte, exact opusul ei, cam grosolan, irascibil, devenit mare artist, care nu o merită. Este un fel de răzbunare, pe care Liszt nu o ia deloc așa. Din București, unde se află în ianuarie 1847 (*Magazin istoric*, nr. 6/2009), îi scrie autoarei: „Nu, de o sută de ori nu, nicio singură clipă nu am fost jignit de rândurile acestui roman. Am spus-o și am repetat-o de 20 de ori, la 100 de persoane, care nu sunt de acord cu mine în această privință, că nu sunt

cătuși de puțin amărât“. Greu de crezut că este sincer. Dar își vede de viață. Pare că fuge de el, alergând din oraș în oraș.

Din toamna anului 1857, Marie duce o existență solitară mai ales la Nisa, care atunci aparține regatului italian Piemont-Sardinia, unde vine și pleacă de la Paris, urmărită cu interes de vilegiatariști, care îi știu povestea de iubire cu celebrul compozitor și nu îndrăznesc să-i tulbure liniștea. Începe să-și scrie memoriile și îi explică fiicei ei Claire, din căsătoria cu contele, motivul „exilului“ ei: „Pentru mine e bine așa. Clima, starca plăcută, gustul meu atât de pronunțat pentru societatea cosmopolită... pe care nu le poți avea la Paris decât prin forța banilor... viața de aici, lipsită de griji, mă face să mă retrag tot mai mult în Italia“. Are un cerc de prieteni acolo și o legătură de suflet cu Louise Ackermann, văduva unui strălucit savant berlinez. Cele două doamne se bucură să vorbească între ele în germană, să facă împreună lungi plimbări.

Ficcare în felul ei a pierdut ființe dragi (Raoul Milke, *Ma Riviera II, Chroniques*).

Anii trec și Marie e încă puternică. Nu se prăbușește la vestea morții fiului ei Daniel, la numai 20 de ani, victimă a tuberculozei, în brațele surorii lui Cosima, care se va căsători câțiva ani mai târziu, în al doilea mariaj, cu Richard Wagner. Când, spre sfârșitul vieții (Marie moare la Paris, în 1876, la vârsta de 71 de ani, Franz la Bayreuth, în 1886, la 75), Marie, contrariată că a devenit abate, îl întreabă de ce a făcut-o, el răspunde: „Ca să nu mă căsătoresc niciodată“. În 1877, la 66 de ani, într-o scrisoare către un prieten, Liszt dă o notă existenței sale, cu înțelepciunea vârstei: „Viața mea nu a fost decât o lungă rătăcire a sentimentului de dragoste. Adaug: călăuzit de muzică artă divină și satanică, deopotrivă, mai mult decât oricare altele care ne ispitesc“. ■

... și tot el, abate, în anul morții, fotografiat de Nadar

[illegible]

Fisa penală a studentului George Văsâi

îl asculte. O veste care a stârnit multe comentarii, dar și mai multe râsete, a fost că va fi eliberat curând din închisoare și că se va căsători cu Maica Veronica; aflase asta chiar din gura viitoarei mirese. Să te însori cu stareța unei mănăstiri părea absurdul pur. Întâmplarea s-a petrecut în vara anului 1963. În primăvara lui 1964 a venit decretul de grațiere a deținuților politici. S-a eliberat George Văsâi, s-a eliberat Maica Veronica și, dacă-mi amintesc bine, cei doi s-au căsătorit în același an“ (vezi volumul de memorii semnat de Florin Constantin Pavlovici *Tortura pe înțelesul tuturor*, Fundația Academia Civică, ediția a III-a, 2012, pagina 183).

Riscurile internetului

Eliberarea lui George Văsai s-a produs într-adevăr în anul 1964 și fiindcă Mănăstirea Vladimirești fusese desființată, iar maicile au fost trimise în „câmpul muncii“, inițial, unele fiind chiar arestate, sora Veronica Gurău, care deja se cunoștea cu George Văsai, a fost căutată de acesta. Fiind ea însăși îndepărtată din viața monahală de câțiva ani deja, s-au căsătorit, chiar dacă era mai mare cu 13 ani decât soțul ei. Stărnită de George Văsai, fosta Maică Veronica a practicat și ea spiritismul.

chiar dacă după niște ani de zile s-a produs și divorțul. George Văsâi se dovedea un personaj din ce în ce mai instabil din punct de vedere psihic, uneori chiar agresiv. Revenise la profesia sa de arhitect, își terminase studiile universitare, a fost angajat în mai multe instituții ale statului, iar aproape de pensie – probabil tocmai pentru a fi ajutat – chiar la Arhiepiscopia Bucureștilor. Aici s-a ocupat de restaurarea unor mănăstiri precum: Pasărea, Suzana ori Cernica. Fiind internat de mai multe ori la Spitalul de psihiatrie nr. 9 din București, George Văsâi s-a sinucis în anul 2001.

Întrucât nu a renunțat defel la experiențele spiritiste, a scris mai multe volume pe acest subiect, publicate după anul 1989, și și-a creat câțiva adepți. Regretabil și fără să fi înțeles nimic, unii dintre adepți susțin și astăzi că George Văsai ar fi fost un ucenic al părintelui Daniil Sandu Tudor, că ar continua astfel învățăturile Rugului Aprins etc. Fiind arhitect, așadar un talentat desenator, G. Văsai este și autorul unor planșe cu pretinse înțelesuri spirituale ezoterice, reprezentări care circulă astăzi pe internet – cum se întâmplă adesea, în diverse spații greu frecventabile. Dar, uneori, în lipsa discernământului, din confuzie ori intenționat, parte dintre aceste desene sunt atribuite inclusiv Rugului Aprins!

Este un exemplu trist de ratare a unei vieți și a unei căi spirituale autentice. Din păcate, chiar în prezența unor ipotetice capacități paranormale – posibile, pe alocuri, în cazul unor comportamente psihice deviante –, căci aceasta nu înseamnă nicicum o confirmare a căii spirituale parcurse.

De altfel, între membrii Rugului Aprins existau câțiva care stiau foarte bine ce în-

Credinciosi la Schitul Rarău

acesta o păstora pe Rarău. Colegii săi cu care a fost în aceste pelerinaje aduc însă precizări în plus: ca din întâmplare, la despărțire, părintele Daniil Sandu Tudor i-a sfătuit să nu se apuce cumva de spiritism – îndemn care li s-a părut tinerilor cu totul ciudat, întrucât nici unul dintre aceștia nu avea asemenea curiozități pe-atunci. Nimeni nu avea să bănuiască însă, poate nici George Văsai, că acest îndemn fusese parcă premonitoriu.

La București tinerii au continuat căutarea de ordin spiritual autentic, căci au fost trimiși de părintele Daniil să-i cerceteze și cultive pe părintele Benedict Ghiuș, pe părintele Sofian Boghiu, pe profesorul Alexandru Mironescu ș.a. – personalități emblematice ale Rugului Aprins, cum am arătat în această pagină. Discuțiile dintre tinerii studenți și aceste personalități se reduceau însă strict la viața creștină și la mistica isihastă, nu aveau de-a face cu realitățile politice ale vremii. Singurul care mai făcea rareori trimiteri, mici aluzii politice, era părintele Daniil Sandu Tudor, care de altfel mai poposea când și când prin București, ocazie cu care tinerii sus-numiți îl reîntâlneau.

Fiindcă seniorii Rugului Aprins erau deja urmăriți de poliția politică (Securitate), era o evidență că și juniorii vor ajunge în vizorul acesteia. De aceea, în anul 1958, alături de cei 11 seniori, vor mai fi arestați alți cinci tineri studenți, anume: George Văsai, Nicolae Rădulescu, Emanoil Rădulescu, Șerban Mironescu (fiul profesorului Alexandru Mironescu) și Dan Pistol.

Aceeași doctorie, reații diferite

George Văsai va fi arestat pe când își făcea practica de student la Arhitectură, anume la Mănăstirea Moldovița (13 iunie 1958). Experiența traumatică a închisorilor prin care va trece (Jilava, Salcia, Gherla) l-a determinat – conform unor însemnări autobiografice – să-și piardă credința creștină.

La un moment dat, întâlnește un fel de îndrumător într-ale spiritismului, alt deținut politic, numit „Ianoș”, care-l inițiază în

această direcție. George Văsai se dovedește (se închipuie?) un „medium” deosebit, astfel încât relatarea ulterioară a unor colegi de celulă devine plauzibilă. Întrucât era deja prieten de familie cu maica Veronica Gurău – căci aceasta îi vizita, uneori, pe când părinții săi încă nu luaseră calca monahală –, care se bucura de o mare notorietate în epocă, cea care construise Mănăstirea Vladimirești, G. Văsai a susținut în închisoare că intrase într-un anume contact nevăzut cu aceasta: „La Gherla, George Văsai mi-a spus că a reușit să ia legătura cu Maica Veronica. Unii medici afirmă că nu există boli, ci bolnavi. La aceleași simptome și la același tratament, organismul uman reacționează diferit. Aceași doctorie poate vindeca sau poate ucide. Teroarea și înfometarea la care erau supuși deținuții aveau și ele rezultate inegale. Pe unii îi transformau în schelete ambulante, pe alții îi omorau, pe Văsai îl înzestrau cu puteri paranormale. Fostul student la arhitectură își descoperise o imensă mediumitate. Se întindea în pat, închidea ochii, se concentra profund, «trecea prin zid», parcurea într-o clipă distanțe incredibile, «stătea de vorbă» cu părinții, cu rudele apropiate, cu prietenii și afla lucruri legate de prezent, dar mai ales de viitor, pe care le povestea cu candoare tuturor celor care aveau răbdarea și politețea să

*Fotografie
din dosarul
de anchetă
și Mănăstirea
Slatina*

**Așa
vă place
istoria?**

ALEXANDRE DUMAS ȘI SECRETELE BUCĂTĂRIEI

THEO STĂNESCU-STANCIU

● Cel mai mare specialist în ale gastronomiei: necesitatea!
● Cu orez, un bob de unt și câteva roșii – o mâncare delicioasă!
● Prea multul coniac din raci i s-a urcat la cap unei invitate
● Supă din coadă de cangur și friptură din picioare de elefant
● „Ouăle călugărului” sau „ouăle omului de rând”
● O salată specială cu sfeclă, anșoa și trufe

Marele dicționar de bucătărie...

„Eu nu mănânc oia așa cum o mănâncă Maiestatea Voastră”, replica Porthos în Vicontele de Bragelonne, stârnindu-i uimirea lui Ludovic al XIV-lea: „Auzi! Auzi! Și cum o mănânci dumneata?”. Dovedind nu numai plăcerea de a se înfrupta din toate bucatele (probă și rotunjimile din ce în ce mai vizibile ale trupului), ci și știința bucătăriei, mușchetarul i-a împărtășit regelui rețete cu care se delecta acasă: „Eu pun să mi se frigă berbecul întreg [...] Iată cum: bucătarul meu – năzdrăvanul e german, sire – bucătarul meu împănează berbecul cu cârnăciori, pe care-i aduce de la Strasbourg, cu șunculițe, pe care le aduce de la Troyes, cu prepelițe, pe care le aduce din Pithiviers, prin nu știu ce mijloc îi scoate apoi oasele, ca dintr-o pasăre, lăsându-i însă pielea, care se întărește și se rumenește; și când îl taie în felii, ca pe un cârnăț gros, se scurge din el o zeamă aurie, care e plăcută la vedere și deosebit de bună la gust”.

Și nu este singurul episod în care eroii lui Alexandre Dumas tatăl își pun la bătaie cunoștințele culinare: apreciază o ciozvărtă bine rumenită, o supă consistentă sau un dulce aromat, asociindu-le cu vinuri alese. Iar asta i se datorează scriitorului, cel care le-a dat viață, mare pasionat de gastronomia mondială.

Alexandre Dumas a copilărit într-un oraș din Picardia, Villers-Cotterets. Acolo, bunicul din partea mamei, Charles Labouret, ținea un han pe drumul spre Soissons. Pentru a câștiga ceva bănuți, băietanul își pe-

trecea adesea timpul prin bucătărie sau servind la mese. Au fost primele contacte cu arta culinară, dovedind însă și câteva inițiative interesante, în special pentru pregătirea fripturilor la proțap: să lege un pui cu ață deasupra focului

pentru a se perpele bine pe toate părțile sau să asambleze un soi de țepușă cu trei nivele, cu ajutorul căreia puteai pregăti deodată mai multe tipuri de păsări: pe primul – o găscă, grăsimea ei ajutând becațele și prepelițele aflate

**Arhitectul
la vârsta maturității**

scamnă toate acestea, de unde și până unde autenticul unui drum spiritual poate fi sigur, care sunt balizele dincolo de care riscurile și derapajele sunt maxime. Și nu este vorba numai de marii duhovnici ai Rugului Aprins, a căror cunoaștere la acest capitol

face parte, am putea afirma, folosind o expresie uzuală, „din fișa postului“. Mă refer la alți câțiva a căror cunoaștere spirituală parcursese mai multe căi, într-o primă instanță, fiind la curent așadar cu tot ceea ce circula în epocă pe acest subiect. Dar care au revenit cu fermitate acasă, adică la mistica creștină de nuanță isihastă – poetul Vasile Voiculescu este doar un exemplu. Să nu se înțeleagă însă că V. Voiculescu fusese spiritist! Practică veche de mii de ani, spiritismul fusese revigorat în secolul al XIX-lea în Occident, dar doctrina sa este departe de creștinism.

Cu atât mai mult este de mirare cum astăzi, în lipsa discernământului, toate aceste regre-

Maica Veronica Gurău

tabile paranteze nu sunt tratate cu fermitate. Poate din delicatețe față de un om care realmente a clacat psihic, poate din respect pentru suferința acestuia. Iată că nici măcar în rândul celor arestați în lotul Rugului Aprins viața acestora nu a stat pe roze, nu toți au ieșit întăriți din teribila experiență concentraționară comunistă.

Fără a intra în amănunte impropriei acestei reviste trebuie afirmat cu fermitate un principiu foarte clar: numai specialiștii calificați pot și sunt îndreptățiți să vorbească despre aceste delicate subiecte. Iar aceștia o vor face totdeauna cu măsură. În lipsa acestei elementare norme, intrați fără vreun discernământ pe oceanul internetului ori al părerismului vulgar, riscăm totul. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 februarie 2020, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– Care este numele văduvei din Cluj acuzată de vrăjitorie în 1584?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din noiembrie 2019 este:

Phoenix de Flessingue

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de domnul **Constantin Cristescu, din Oțelu Roșu, județul Caraș-Severin**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2020.

Adresa noastră: **Magazin istoric, C.P. 15 – 702, Of. P. 15, sect. 1, București**

Tot de Bellemare povestea că, cu toate că a petrecut câțiva ani buni în Italia, Alexandre Dumas nu prea a fost atras de paste și nici nu s-a interesat de rețeta de preparare. Mult mai târziu, pe când scria sfaturi gastronomice într-unul dintre numeroasele periodice pe care le sponsoriza, a fost pus într-o situație extrem de supărătoare când un cititor l-a întrebat care ar fi secretul celor mai bune macaroane. Pentru a nu mai fi prins pe picior greșit, și-a luat carnetul cu notițe și a dat fuga la una dintre cele mai cunoscute bucătărese de origine italiană din Paris.

Dintr-un alt voiaj în Spania (toamna anului 1846), prilejuit de căsătoria Isabellei a II-a (1830 – 1904) cu Ferdinand I de Asis de Bourbon de Cadice (1822 – 1902) – mariaj influențat de Ludovic Filip al Franței –, a deprins pasiunea pentru supă cu șofran sau ouăle fierte, alegând meniul ce conținea trei – „ouălele călugărului” –, în detrimentul celui cu două – „ouăle omului de rând”.

Numeroasele laude cu privire la mâncărurile degustate la Alexandre Dumas la masă au dat naștere și la zvonul că ele nu ar fi avut cum să fie pregătite de scriitorul însuși. Amintirile unui apropiat al său, jurnalistul și scriito-

rul britanic Albert Vandam (1843 – 1903), fac referire la un simpatice episod. Pentru a-i răspunde unui celebru medic al timpului care nu dădea doi bani pe cunoștințele culinare ale maestrului și, în special, pe rețetele sale pentru crap, Dumas l-a invitat la cină. Și, pentru a demonstra că el a pregătit efectiv bucatele ce au ajuns pe masă, a gătit cu martori. Printre ei, Vandam însuși: „La ora trei am ajuns la locuința sa de pe strada Chaussée d'Antin și am fost condus imediat în bucătărie, unde l-am văzut pe marele scriitor înconjurat de ustensilele sale, în mara lor majoritate din argint. Cu excepția unei supe de varză, pe care, după propria-i mărturisire, o făcuse de dimineață, toate celelalte ingrediente pentru pregătirea cinci erau în stare proaspătă – bincînțeles, spă-

late și curățate. Îi erau alături bucătarul său și un ajutor, dar el însuși, cu mâncile suflecate până la coate, un șorț mare în jurul taliei și pieptul dezgolit, conducea întreaga operațiune. Nu cred să mai fi văzut vreodată ceva la fel de distractiv... La șase și jumătate au început să sosească și invitații; la șapte fără un sfert, Dumas s-a retras să se schimbe; iar la șapte punct s-a anunțat că masa poate fi servită. Cina a constat în mai sus pomenita supă de varză, un crap la cuptor, un sos *ragu* pe bază de carne de oaie în stil unguresc, friptură de fazan și salată japoneză (salată creastă, ardei și morcovi). Niciodată nu am mai mâncat ceva la fel de bun...”.

Fiuul unui prieten al scriitorului, Henri François Lhote, consemna, la rândul-i, atât o rețetă specială, creație a lui Alexandre Dumas însuși (un platou de raci, pe care i-a tras atât de mult prin coniac, încât una dintre invitate, după ce s-a ghiftuit bine, a trebuit să fie ajutată să se ridice de la masă, deoarece se deplasa cu mare... greutate!), cât și atenția pe care acesta o acorda ingredientelor. „Imediat după ce se instala într-un nou loc, Dumas își lua servitoarea și plecau la piață, să cumpere cele necesare pentru cină”.

Nu mai era un secret că, odată invitat să

Regina Isabella a II-a și prințul consort

dedesubt să capete suculență și savoare.

Tot de acolo i-au rămas întipărite în memorie gusturi spectaculoase, precum cel al cârnaților *andouiellette*. În mod tradițional, făcuți din colon și stomac de porc, ei sunt emblema, cu precădere, a orașului Troyes. Dar, pentru Dumas, „cei mai buni *andouiellette* pe care i-am mâncat, chiar mai buni decât cei din Troyes, sunt cei din Villers-Cotterets. Măcelarul care îi prepara se numea Lemerré“.

Dacă e să dăm crezare unuia dintre biografi, Jean Tulard, pasiunea pentru bucătărie ar fi moștenit-o de la mamă sau, după cum a mărturisit la un moment dat scriitorul însuși, „mă întrebați de unde această aplecare – este precum poezia, o simt din aer, îmi vine dinspre înalături“.

... autorul lui...

„Am studiat rețetele și manierele de a găti ale tuturor șefilor, dar, mai ales, pe cele ale celui mai mare specialist – cel care se numește necesitate!“. O ironică fină, dar, totodată, și ilustrarea unei realități: puțini știu că autorul *Celor trei mușchetari* a fost și un excelent bucătar. Stăpân al propriei bucătăрии, nu a ezitat niciodată să dea sfaturi sau să lucreze cot la cot cu cei care preparau mâncarea prin diversele hoteluri și pensiuni prin care a trecut.

„Dumas, numai în cămașă, își sufla mâncările, prepara o omletă fantastică, pune la fript un pui pe care îl legase cu ață [...], tăia ceapa, pune oalele pe foc, arunca vreo 20 de franci personalului [de la hotelul de Mantes, unde se afla pe atunci] și o îmbrățișa cu foc pe bucătăreasa ce se arăta extrem de recunoscătoare că a primit un asemenea ajutor“. Așa i-l prezenta poetul și dramaturgul Louis Bouilhet (1821 – 1869) prietenului său Gustave Flaubert, într-o scrisoare datată mai 1858.

Câțiva ani mai târziu, într-o zi de februarie a anului 1866, George Sand își nota, la rândul ei, în jurnal, amintirea unei cine excelente, la care au participat Alexandre Dumas tatăl, dar și fiul: „Dumas tatăl a gătit toate felurile de mâncare, de la supă și până la salată. Opt sau chiar zece feluri de-a dreptul minunate“.

Una dintre numeroasele relații amo-

... și Caroline Unger

roase ale scriitorului poate scoate la iveală și interesante detalii cu privire la talentele sale culinare. Este vorba de scurta, dar focoasă legătură cu o tânără cântăreață de operă de origine austriacă, Caroline Unger (1803 – 1877). Extrem de temperamentală, Caroline – alintată de apropiați Carlotta – prinsese obiceiul să concedieze servitorii în cele mai nepotrivite momente. Așa s-a întâmplat de câteva ori pe când locuia împreună cu Dumas tatăl într-o vilă din apropierea Parisului. Într-o duminică, de pildă, când erau așteptați la masă câțiva prieteni ce veneau din Capitală, Alexandre s-a trezit fără niciun ajutor în bucătărie. În *Ultimii ani ai lui Alexandre Dumas* (1883), Gabriel de Bellemare descria cum autorul *Mușchetarilor* a reușit să iasă din încurcătură. A intrat în bucătărie, a scotocit prin rafturi, dând de ceva orez, puțin unt și câteva roșii proaspete. Cu ele a făcut de-a dreptul minuni, pregătind un fel de mâncare nu numai sățios, dar și foarte gustos.

Nu era neapărat un geniu culinar, ci un învățăcel atent, dar și talentat.

Casa din Roscoff, unde alături de bucătăreasa Marie gătește o omletă cu stridii

recurge la numeroase trucuri de scriitor experimentat: explicații fanteziste cu privire la originea unor animale sau plante (de pildă, curcanul, despre care povestește că a fost adus în Europa de iezuiți tocmai din India, pe când el provine din spațiul american) sau inventarea de nume savuroase pentru unele feluri de mâncare (cap de mistreț à la Machiavelli, homar à la Borgia, cotlet de vițel à la dogele Veneției).

Cartea abundă în ingrediente și rețete speciale menite a mulțumi cele mai rafinate gusturi: curry, tipuri exotice de pești (alosa, macrou, rechin), becafe cu ciuperci în sos de coniac, napi umpluți, porumbei cu mazăre.

O atenție aparte i-a fost acordată unuia dintre cele mai obișnuite astăzi produse, aflat aproape pe orice masă: muștarul! Inițial, Alexander Bornibus (1821 – 1882), cel supranumit chiar „regele muștarului”, deținătorul celei mai cunoscute fabrici care producea apreciatul

ingredient, comandase un scurt text publicitar, care să apară în dicționar. Dar, în stilul-i aparte, Dumas a așternut pe hârtie o întreagă istorie, pe mai bine de zece pagini, purtând cititorul din Antichitate și până în mijlocul veacului al XIX-lea și laudând varietatea produsă la Dijon, considerându-l singurul muștar adevărat.

Pe lângă supe, fripturi la cuptor sau proțap și deserturi, Dumas considera că un alt fel de mâncare nu era prea mult apreciat și pus în valoare în epocă: salata! Ca atare, a și gândit o rețetă specială. „În multe case se face din salată un «apendice» al fripturii. Totuși, a mânca salată cu o pulpă de ied bine marinată sau cu fazani ori cu becafe înfășurate cu slănină este o adevărată crezie culinară! Un fel îl strică pe altul. Orice vânat fin trebuie mâncat singur, cu sosul pe care îl lasă în timpul preparării. Salata mea e de o mare fantezie, compusă din cinci ingrediente principale: rondele de sfeclă roșie, felii de țelină, trufe mărunțite, rădă-

cină și frunze de campanulă și cartofi fierți în apă. Cu o oră înainte de a fi servită, o asezonez astfel: în castronul de salată pun câte un gălbenuș de ou fiert tare pentru fiecare două persoane. Zdrobesc gălbenușurile în ulci, pentru a obține o pastă. Adaug la această pastă: hasmațuchi, ton fără ramișat, bucăți de anșoa pisate, muștar, cubulețe de castraveci murați și albușul de la ouă tocat. Diluez totul cu cel mai bun oțet, apoi răstorn ingredientele principale în castron. Amestec și apoi las să cadă de sus un vârf de cuțit de paprica, ardei roșu de Ungaria“. Produsul finit „plăcea atât de mult invitaților mei, încât atunci când Ronconi [Giorgio, un renumit bariton italian] nu putea să vină, trimitea pe cineva să-i ia partea lui de salată“.

Indrăgostit de viață, un adevărat conviv, o gazdă perfectă, Alexandre Dumas nu a scăpat prilejul să ne învețe să ne bucurăm și de fiecare clipă petrecută la masă, cu prietenii sau familia: „O activitate zilnică majoră, care poate fi realizată în mod vrednic numai de oamenii inteligenți. Nu este suficient doar să mănânci. Pentru a lua masa, trebuie să existe o conversație spumoasă, dar calmă. Ar trebui ca fiecare cină să strălucească, precum rubiniul vinului între felurile de mâncare, să fie delicioasă, dar și suavă, precum dulciurile de la desert, și să dobândească profunzimea adevărată odată cu servitul cafelei de la final“. ■

mănânci la Alexandre Dumas acasă, trebuia să te pregătești pentru un adevărat festin. „Prin 1844 sau 1845 am început să am remușcări că las să dispară acele minunate supeuri, unde străluciseră atâta spirit și bună dispoziție. Eram prieten cu aproape toți oamenii de spirit ai epocii: pictori de talent, muzicieni la modă, cântăreți iubiți de public. Am comandat o masă de 15 locuri, am invitat o dată pentru totdeauna 15 prieteni să vină la mine în fiecare miercuri de la orele 11 seara, rugându-i ca, atunci când nu pot să vină, să mă anunțe cu trei sau patru zile înainte, astfel încât absenții să poată fi înlocuiți. Aceste supeuri se compuneau în general dintr-un pateu de vânat, o friptură, un pește și o salată, cu mențiunea că se putea pune peștele înaintea fripturii, [...] patru sau cinci potârniche, un iepure sălbatic și doi iepuri de casă formau umplutura pateului“ (*Marele dicționar de bucătărie*).

Pasionat călător, scriitorul a reușit să aducă în Franța gusturi și rețete exotice (precum carnea de vită cu varză sau supa din cozi de creveți), dar și să le combine, inventând feluri noi (un sos pentru pește, o rețetă de salată cu ouă, țelină și trufe).

Cu toate că nu a încetat niciodată să se laude cu talentele sale culinare, abia spre sfârșitul vieții, în 1869, s-a decis să își dedice zilele realizării unui dicționar de specialitate. Și, pentru a găsi liniștea atât de necesară scri-

sului, s-a retras în micuțul port Roscoff, în Peninsula Bretonia, însoțit doar de bucătăreasa sa dragă, Marie. În martie 1870, a terminat manuscrisul și l-a trimis editorului, Alphonse Lemerre, cu doar câteva luni înainte de moarte (survenită la 5 decembrie 1870). Izbucnirea războiului franco-prusac (19 iulie 1870 – 10 mai 1871) a întârziat cu mult apariția *Marelui dicționar de bucătărie*, astfel că Dumas nu a reușit să își vadă ultima operă tipărită.

Lemerre le-a încredințat destul de complicata sarcină de a pregăti dicționarul pentru publicare unor mai puțin experimentați în domeniu – poetul Leconte de Lisle (1818 – 1894) și scriitorul Anatole France (1844 – 1924) – și, într-un final, lucrarea a văzut lumina tiparului în 1872.

În realizarea monumentalei lucrări, Dumas tatăl nu a ezitat să ceară ajutorul unor maeștri culinari renumiți în epocă, precum Adolphe Dugléré (1805 – 1884), unul dintre protejații marelui Marie-Antoine Carême (*Magazin istoric*, nr. 5/2018), cel care le-a gătit membrilor familiei Rothschild, țarului Alexandru al II-lea sau regelui Prusiei Wilhelm I.

Lăsându-și și de astă dată imaginația să zburde, Alexandre Dumas a reușit să creeze o carte care să trezescă simțurile cititorului; să îl îndemne să viseze, dar și să se pună pe treabă, să atace, precum un mușchetar curajos, fronturile bucătăriei.

Astfel că nu trebuie să ne mire faptul că multe dintre

rețete sunt extrem de dificil de realizat, în special din cauză că proporțiile ingredientelor sau timpul de pregătire nu sunt indicate cu precizie (în unele cazuri, deloc!). Sau că sunt descrise și câteva feluri de mâncare pe care nici Alexandre Dumas însuși nu le-a gustat niciodată și, cel mai probabil, nici prea mulți cititori de mai târziu, precum fripturile de struț și elefant sau supa de cangur. „Din coadă de cangur, plină de mușchi și zdravănă, iese o supă care le întrece pe toate, prin savoarea și bunătatea sa“; ori friptură „dintr-unul sau mai multe picioare de pui de elefant, la care se îndepărtează pielea și se scot oasele și apoi se lasă patru ore în apă caldă“.

Pentru a-și condimenta și mai mult cartea, Dumas nu se dezmințe și

Poetul și dramaturgul
Louis Bouilhet

Clio anunță

DIALOG ȘTIINȚIFIC ROMÂNNO-RUS

În zilele de 3 și 4 septembrie 2019, la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române a avut loc simpozionul științific cu tema **Români și ruși în context internațional (secolele XV – XXI)**.

În deschiderea lucrărilor au luat cuvântul dr. Ovidiu Cristea, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, prof. univ. dr. Konstantin Nikiforov, directorul Institutului de Slavistică al Academiei Ruse de Științe, precum și Igor N. Iniușkin, ministru-consilier al Ambasadei Federației Ruse la București.

Comunicările prezentate, consacrate diferitelor aspecte ale relațiilor româno-ruse din Evul Mediu până în contemporaneitate, au permis un dialog fructuos, evidențiind, o dată în plus, utilitatea unor întâlniri mai frecvente dintre istoricii celor două țări.

Directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, dr. Ovidiu Cristea, deschide lucrările simpozionului; dr. Ioan Chiper (stânga) și prof.univ.dr. Konstantin Nikiforov, directorul Institutului de Slavistică al Academiei Ruse de Științe

Cu același prilej, a avut loc un schimb de opinii privind perspectivele colaborării, într-un cadru organizat, dintre istoricii din România și Federația Rusă.

La manifestarea științifică au participat cercetători din cele două institute, cadre didactice din București și Iași, precum și reprezentanți ai Ambasadei Federației Ruse la București.

Vasile BUGA

DIN TIMPUL ROXOLANILOR
(Criptografie; 4, 8, 2, 7)

BBBAMI^TAAA...RR

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția rebusului **IUBIRI LEGENDARE**,
din nr. 12/2019

AFRODITA – OA – CAENIS – RODI – HOA
– ASTERIA – IN – INERT – SX – L – ADA –
IUDE – LARA – EOS – UT – ELISA – PAO – I
– SOA – ILA – RET – EDJO – SCILA –
IUNONA – CONN – USEN – ATENA

Soluția jocului **SFRAGISTICA**, din nr. 12/
2019

PECETI SLAVE
(PE – CE – T – ÎS – LA – VE)

Cititorii întreabă, istoricii răspund

CARE A FOST PRIMUL?

Mă numesc Mihnea Hagiu și locuiesc în Constanța. Sunt un cititor constant al revistei Magazin istoric și un iubitor al istoriei Dobrogei și al orașului Constanța.

În numărul din luna septembrie 2019, doamna Ștefania Dinu are un interesant articol despre Palatul Regal din Mamaia. M-ar fi bucurat să fi menționat în articol că orașul Constanța a fost un oraș regal, deoarece a avut trei reședințe regale. Mai există, în afară de București, vreun oraș în România care să fi avut trei reședințe regale? Este vorba despre Pavilionul Regal din portul Constanța, cunoscut drept „Cuibul reginei Elisabeta”, astăzi Muzeul Portului Constanța; Palatul regal din Constanța, astăzi Tribunalul Constanța; și Palatul Regal din Mamaia.

În text s-a strecurat o inadvertență. Autoarea spune că Palatul Regal din Mamaia a fost construit din dorința reginei Maria de a avea încă o reședință pe malul Mării Negre, alături de cea de la Balcic. Luând în calcul anii de construcție ai celor două reședințe, corect ar fi fost să scrie că reședința din Balcic a fost construită pentru a avea încă una pe lângă cea din Mamaia. Palatul Regal din Mamaia a fost construit între anii 1923 – 1926, pe când cel din Balcic între anii 1925 – 1929.

Castelul din Mamaia (stânga) și regina Maria în două ipostaze la Balcic

Doamna Ștefania Dinu face următoarele precizări.

Am pornit de la premisa că demersurile pentru ridicarea celor două reședințe s-au desfășurat în paralel. Conform documentelor de arhivă studiate, regina și-a exprimat dorința de a construi castelul de la Balcic aproximativ în același timp, dar a trebuit, mai întâi, să obțină terenurile de la cei care le dețineau și care trebuia să fie convinși să le vândă. De aceea construcția efectivă a castelului de la Balcic a început mai târziu.

La Arhivele Naționale ale României se găsesc dosare cu toate actele de vânzare-cumpărare a terenurilor pe care urma să se ridice castelul de la Balcic, datate 1923 – 1924, precum și documente despre discuțiile purtate cu firmele italiene care s-au ocupat de ridicarea castelului.

Pe de altă parte, domeniul de la Balcic era mult mai întins decât cel de la Mamaia, construcția vilei Tenha Juvah fiind finalizată mai înainte de anul 1929, în timp ce construcția celorlalte vile de pe domeniu a continuat și după 1929. Ultimele pavilioane s-au construit la Balcic în 1933 – 1934, iar construcția templului Maria Ruh a început în 1937. De asemenea, terasele grădinilor s-au construit până spre anii 1933 – 1934.

Ca urmare, deși sunt specificați anii de construcție, documentele demonstrează faptul că aceste reședințe au continuat să fie amenajate și decorate de comanditari. ■

**Radio
România
București fm [98,3 FM]**

actul unirii s-a săvârșit prin nesocotirea sentimentelor populațiilor din regiunile încorporate [...] Este profund regretabil că în primul Parlament al României Mari, imediat după ratificarea celui mai însemnat act din istoria neamului românesc, s-a putut înregistra o asemenea declarațiune."

La începutul lunii februarie, socialiștii au început să dezbătă dacă trebuie să adere la Internaționala a III-a, a cărei creare a fost anunțată în urmă cu o lună de Troțki. „Să fie oare cu puțință? Rătăcirea să fie atât de mare?” – se întreabă *Universul*. *Adevărul*, condus de fostul socialist Constantin Mille, rămâne optimist: „E de sperat că socialiștii noștri au înțeles situațiunea. Cel puțin așa rezultă dintr-un interviu al doctorului Ghelerter. El spune că hotărârea ce se va lua cu privire la propunerea de alipire la a treia Internațională se va inspira și de situațiunea politică internă. Aceasta înseamnă că partidul socialist se va feri să facă jocul reacționarilor noștri, oferindu-le o ocaziune de mult căutată, ca prin mijloace violente să întârzie mersul sigur și amenințător al democrației române."

Despre unitatea guvernului ne vorbește o relatare a reporterului ziarului *Universul*: „Așară, miniștrii aflători în Capitală au avut o nouă reuniune în felul aceluia căroră s-a convenit să li se

zică consilii. Convocați pentru ora 6 și veniți ceva mai târziu, membrii Cabinetului s-au consfățuit până la ora 10 fără un sfert noaptea [...] După patru ore de așteptare în foarte prietenosul birou al șefului de Cabinet, grupul de ziariști dă năvală înspre ușa cancelariei președinției Consiliului, care s-a deschis. Năvala e justificată, căci unii miniștri au și ieșit și coboară în fugă treptele scării. Generalul Rășcanu, ministrul de Război, face să se miște scara sub picioarele zdravene de cavalerist cu pintoni. Pleacă pe jos, cum pleacă adeseori.

Îi înconjurăm pe ceilalți miniștri, cari, văzându-ne, își aduc aminte că trebuie să zâmbească afabil presei [...] D. Lupu vorbește bucuros – cu rezervele cuvenite, dar vorbește [...] Îl întreb deodată: Domnule ministru, ce se aude cu Jandarmeria? Am auzit că deși ați hotărât pe

hârtie reducerea și desființarea ei, e vorba numai de o hotărâre pe hârtie. S-ar fi opunând anumiți colegi ai dv. de Cabinet.

Se opune sau nu se opune, asta nu mă privește pe mine, răspunde nervos ministrul de Interne. Eu fac chestiune de demisie din respectarea acestei hotărâri. Jandarmeria se va reduce și apoi se va desființa, altfel demisionez. Cu mine nu merge așa.

La un pas în urma noastră vine d. prim-ministru ad-interim, d. Ștefan C. [icco] Pop. Calcă încet, ferit parcă, pe lângă noi, tinzând către ușa automobilului care-l așteaptă. Când vede că l-am zărit și voim să-l întrebăm ceva, își dă capul pe un umăr și-și compune o figură suferindă, privindu-ne dinapoia ochelarilor groși [...]

Dar jandarmii – îl întrebăm – i-adevărat că i-a desființat d. ministru Lupu?

Doctorul Ștefan C. Pop, care tocmai puna piciorul să se suie în mașină, ridică deodată capul și ne-aruncă privirea cea mai speriată din lume:

Ferească Dumnezeu! Despre așa ceva nu poate fi vorba. Avem trebuință de jandarmi, nu umblăm să-i scoatem, pe aceste vremi de bolșevism."

Sub titlul *O politică ciudată*, în același ziar citim: „S-a dat salariu îndoit tuturor funcționarilor statului – în vederea Sărbătorilor și se mai șoptește că se vor da și alte plusuri,

Generalul Ioan Rășcanu

Ianuarie – februarie 1920

ROMÂNIA, ACUM 100 DE ANI

Poate cel mai surprinzător lucru pentru cel care citește presa din urmă cu 100 de ani este să constate că deși România trecuse de nouă luni la noul calendar, totuși Crăciunul și Anul Nou au fost sărbătorite pe stil vechi.

Viața politică din primele două luni ale noului an a fost una agitată, tot mai tensionată. Analizând activitatea de până atunci a Parlamentului, un editorial al ziarului *Universul* scrie: „Un alt punct dobândit e că în fața pornirii vrăjmășești împotriva vechilor partide politice din regat ale formațiunilor cele noi s-au ridicat glasuri cuminți, cari i-au

pus frâu. Din rândurile acestorași formațiuni noi s-au ridicat oameni cu greutate cari, fără a trece cu vederea greșelile și păcatele trecutului, au recunoscut marele și netăgăduitul merit al vechilor partide de a fi condus acțiunea pentru realizarea unității naționale.”

O voce discordantă aduc socialiștii. „O impresie penibilă a produs în ședința de ieri

a Camerei declarația pe care a cetit-o deputatul Cristescu, în numele partidului socialist – partid considerat de către conducătorii lui drept o fracțiune a grupării socialiste internaționale. Cel mai mare act din istoria neamului românesc – unirea tuturor ținuturilor de peste Carpați și Prut la patria mamă – a provocat o declarație de protest a socialiștilor sub cuvânt că

decanul corpului diplomatic, ministrul S.U.A. la București, Charles Vopicka. A doua zi, Clujul este pavoizat de sărbătoare. La ora 09.00 s-a inaugurat Universitatea, în aula decorată cu drapelul național și emblemele regale. Mitropoliții Miron Cristea și Vasile Suciș au implorat binecuvântarea cerească asupra noului locaș de cultură. În discursul său, regele Ferdinand a spus: „Puterea statului nu se măsoară după numărul baionetelor, ci după gradul de cultură și numai prin știință putem să ne alcătuim forța morală, care este cea adevărată.” Sextil Pușcariu, rectorul Universității din Cluj, a făcut apoi istoricul instituției. La ora 10.30, rectorul a dat o masă în onoarea suveranilor și a celorlalți invitați. Seara la Teatrul Național s-a dat o reprezentație de gală. „La ieșirea regelui din teatru s-au tras focuri de tun, petarde și artificii. Sute de soldați cu torțe aprinse înconjurau fațada teatrului și în ninsoarea ce continua produceau un aspect feeric. Două mari reflectoare revărsau asupra orașului valurile lor de lumină albă, de la un capăt la celălalt al largilor uliți și jocul fulgilor de zăpadă se vedea departe. La orele 8 seara s-a făcut retragerea cu torțe.”

In *Adevărul*, O. Tafrali scrie despre cum s-a desfășurat propaganda noastră la Paris în anii războiului. În august 1917, din inițiativa unor profe-

sori universitari s-a constituit Asociația profesorilor universitari. Au fost aleși zece membri care să meargă la Paris, să se ocupe de propaganda în favoarea României. Cereau guvernului doar să le plătească salariile în continuare. La Paris urma să editeze o revistă în 15.000 de exemplare, care să se distribuie gratuit. Costurile, 200.000 franci, urma să fie susținute de guvern. La Paris, Victor Antonescu le-a spus că el trebuie să cenzureze totul. Au acceptat. Dar au început tratativele cu Germania și banii pentru revistă nu au mai venit. Mai mult, Victor Antonescu le-a interzis să publice ceva în presa franceză. Tafrali a dus un articol unui ziar francez, a fost primit cu entuziasm, dar a doua zi i s-a spus că ministrul României se opune publicării lui. Cu ajutorul lui Paul Brătășanu, Constantin Mille și Emil Fagure s-a editat *La Roumanie*. „Când d. Brătianu a venit la Paris, n-a putut să aducă o carte măcar, o hartă, care să illustreze revendicările

noastre. Și atunci s-a adresat nouă, celor reduși la cerșetorie pentru cauza națională, care i-am pus la dispoziție peste 50 de cărți, broșuri și hărți, lucrate de noi la Paris.”

La salonul „Mozart” expune Iosif Iser. „Pânzele lui Iser sunt enigme care ți se destăinuiesc încetul cu încetul, lăsând să descoperi adevărul artei sale puțin câte puțin, ajutat la aceasta și de închipuirea creatoare a celui care privește. Artă lui Iser va rămâne însă multă vreme nepricepută, așa că numai un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat va da consacrarea pe care o așteptăm de la contemporanii săi.” Titlul cronicii din *Universul*: *Un răzvrătit al artei*.

La 2 ianuarie, prințul Carol a adresat câte o scrisoare președintelui Senatului, celui al Camerei și șefilor de partide în care protestează împotriva sechestrării lui arbitrar, pe care o consideră inutilă, căci nicio măsură nu-l va putea despărți de aleasa inimii sale și de copilul lui. Peste opt zile devenea tată.

Iarna-i grea, omătul mare, dar din 22 ianuarie Primăria Capitalei începe repararea străzilor cu asfalt și a celor cu piatră cubică.

Începând din acest an, anunță victorios *Adevărul*, în toate tipografiile se vor respecta duminicile și sărbătorile legale. Doar că din 14 februarie până în 23 martie nu mai apar ziare din cauza grevei tipografilor. ■

Un răzvrătit al artei: Iosif Iser

tot în vederea Sărbătorilor. Apoi s-a luat măsura să se vândă populației Capitalei franzelă cu 1,50 bani kg – deci în pierdere [...] A îmbunătăți situația funcționarilor, a asigura pâinea cea de toate zilele populației; a îngriji ca toate gospodăriile să aibă lemne este foarte lăudabil și democratic, dar sistemul întronat este straniu și chiar primejdios. El ne reamintește mentalitatea croului lui Caragiale, care întrebând de soție ce este acela stat, a răspuns cam așa: «Statul este acela care dă, care are de unde să dea, căci daia este el stat» [...] Am fi curioși să vedem cum va putea guvernul pune în practică sistemul ce a inaugurat și care tinde în principiu la fericirea tuturor cetățenilor cu ajutorul statului a toate făcător, a toate știutor, a toate distribuitor.“

Sub titlul *Grevomania* Editorialul din prima zi a *Universului* scrie: „Democrația nu este anarhie. Democrația nu poate admite terorizarea unei părți de cealaltă parte. În țările occidentale și peste Ocean oamenii de stat au luat oarecare măsuri spre a pune zăgaz valului distrugător. Organizatorii grevelor au început să fie tratați drept dezorganizatori și în lumea care se conduce după principii sănătoase s-au între-

văzut mijloace capabile să pună la adăpost civilizația față de o operă negativă și distructivă.“

O analiză a situației învățământului primar prezintă o imagine dezolantă: „În medie, 60% din populația țării trăiește încă în noapte; populația rurală, singură, are 70% analfabeți și 85% analfabete, lipsindu-ne 15.000 de învățători [...] Ministerul Instrucțiunii publice, în urma unei serii de rapoarte ale actualiei direcțiuni a învățământului primar, rapoarte care stabileau că de la 1877 până azi nu s-a cheltuit anual decât 0,0001 centime de cap de locuitor, a înființat în decursul ultimilor ani 3.500 de posturi noi de învățători [...] Desele schimbări de șefi de departamente au adus tot atâtea programe, oferind o priveliște unică în felul ei. Fiecare nou venit se considera în drept și-și făcea o sfântă datorie să dărâme cu desăvârșire slaba schiță pe care înaintașul său avusese curaj să încerce s-o formuleze. Continuitatea de acțiune, pe

care o cere orice întreprindere omenească și care e cu atât mai necesară cu cât opera e mai vastă și mai profundă, ne lipsește, peste tot.“ Se reproducea apoi un pasaj din referatul directorului învățământului primar: „Obiceiul de a se elabora legi, regulamente, programe dintre patru pereți ai cabinetelor ministeriale întrebuițat adesea până acum, fără să se consulte masa mare a dascălimei, care a experimentat și s-a frecat o viață întreagă cu tot felul de nevoi este dacă nu cu totul greșită, dar riscată, fiindcă numai atunci o lege sau o programă se aplică cu succes când se aplică din convingere și este cu consensul tuturor.“

La 31 ianuarie, după Lamiază, au sosit la Cluj trenurile cu miniștrii și trimișii statelor străine invitați la inaugurarea Universității. La 15.20, în sunetul imnului regal, a sosit trenul cu Ferdinand și Maria. Suveranul a dat mâna cu Maniu și Iorga, apoi a fost îmbrăți-

șat de principele Carol. Scara, la ora 21.00, s-a dat un banchet la primărie. La șampanie a luat cuvântul primarul orașului Cluj. S-a intonat *Marseilleze*, în semn de recunoștință pentru sprijinul Franței. A luat apoi cuvântul Nicolae Iorga, președintele Camerei. I-a urmat

Regele Ferdinand și principele Carol primesc defilarea trupelor la Cluj

ALEXANDRU IOAN CUZA

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										

ORIZONTAL: 1) Act politic de mare însemnătate istorică în viața poporului român realizat prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn... – ... în capitala Moldovei, la 5 ianuarie 1859... 2) ... și la 24 ianuarie 1859 în capitala Țării Românești, acesta fiind începutul materializării unui vis mai vechi al românilor, ce se va finaliza cu actul de la 1 Decembrie 1918, când se va desăvârși procesul de formare al statului național unitar. 3) Domn care vine la conducerea României după abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza, la 11/23 februarie 1866, și care, din 1881, devine primul rege al României (... de Hohenzollern-Sigmaringen) – Mieș de păslă! 4) Milcovul, afluent pe dreapta al Putnei, care până la unirea sub Cuza a Moldovei cu Țara Românească a constituit hotarul natural

dintre aceste două țări – Documentele semnate de Alexandru Ioan Cuza la începutul domniei sale, cum sunt; contopirea Adunărilor de la Iași și București într-un Parlament unic, numirea unui singur guvern și fixarea capitalei noului stat la București, Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris etc. 5) Descendent, urmaș (fig.) – Maria Romanescu – Bun de cusut. 6) Ioan Cuza, fiul lui Miron Cuza, care, ajuns spătar și făcând opoziție domnitorului, a fost decapitat; Neculai Cuza, căminar; Ioan Cuza, bunicul domnitorului, pentru Alexandru Ioan Cuza. 7) Perioadă istorică – Aflate în port! – În acest mod. 8) Ioan, fiul lui Neculai Cuza, pentru domnitorul Alexandru Ioan Cuza – Gustul strugurilor necopti. 9) Uniți la urmă! – Grad militar la care a fost avansat Cuza de caimacanul Vogoride, la 20 august 1858, după care, la 12 septembrie 1858, l-a numit ajutor al hatmanului Miliției, post important în ierarhia militară. 10) Procesul organizat de instruire și de educare prin școală, reformat de Alexandru Ioan Cuza prin introducerea cursului primar obligatoriu și prin înființarea Universității din Iași, în 1860 și a celei din București, în 1864

VERTICAL: 1) În șubă! – Om politic și publicist român, cunoscut ca militant pentru unirea Principatelor, având un rol de seamă în Adunarea ad-hoc în alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor în Țara Românească (Constantin A.; 1816 – 1885). 2) Pom fructifer cu fructul tare – Ajutorul venit din afară, de la țări ca: Rusia, Sardinia, Franța etc., care l-au sprijinit pe Cuza în procesul de realizare și de desăvârșire a actului de unire. 3) Primul zburător mitologic – Botul porcului. 4) Lege adoptată de Cuza la 14/26 august 1864 prin care țăranii erau eliberați din iobăgie și împroprietăți cu loturile de pământ pe care le foloseau prin răscumpărare – Aflate în păcat! 5) Viteaz – Om sucit! – Aflate la cetăț! 6) Dânsul – Norme de comportare în societate. 7) Incluse în risc! – Mistuit de foc – Comună (abr. uz.). 8) Asalt – Anotimpul unirii. 9) A opri – Localitate în Germania. 10) Maior, comandantul Batalionului de vânători, însărcinat cu garda palatului, care a intrat în conspirația împotriva lui Alexandru Ioan Cuza și a pregătit lovitura de stat de la 11 februarie 1866. (Dimitrie) – Lot gol!

Dictionar: ASL, SIEN

Gheorghe BRAȘOVEANU

MĂSURI ORGANIZATORICE

Continuăm prezentarea unui raport din fondul Constantin Vișoianu, începută în numărul anterior al revistei. Raportul era adresat regelui Mihai și se păstrează la Arhivele Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Le mulțumim, ca de obicei, doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU.

DI. Mihai Răutu: Chestiunile constituționale și administrative din R.P.R. Urmărirea activităților politice ale lui United Nations. Participarea la lucrările lui ACEN și International Peasant Union.

DI. Virgil Veniamin: Reprezentant al Comitetului Național la Paris. Chestiuni în legătură cu organizația judiciară din țară. Supravegherea ziarului *La Nation Roumaine* din Paris. Consilier juridic al Comitetului Național Român în tot ce privește chestiuni legale din R.P.R. și chestiuni juridice în Europa. Membru în Comitetul de Direcție al Fundației Universitare Carol I; legătura cu Consiliul European, Movement European, Nouvelles Equipes și orice alte organizațiuni similare din Europa.

DI. Iancu Zissu: Chestiuni de muncă R.P.R., legături cu organizațiile muncitorești din Statele Unite, cu asociațiile muncitorești ale exilului și cu Internaționala Socialistă. Colaborator la ziarul în limba română al Comitetului. Participarea la lucrările lui ACEN.

Comitetul a considerat că este bine ca fiecare din membrii săi să aibă însărcinări și răspunderi speciale pentru ca astfel Comitetul să fie în măsură să întocmească studii, memorii și rapoarte și să facă intervențiuni urgente în legătură cu orice chestiune ce interesează activitățile Comitetului.

Legăturile Comitetului Național Român cu Comitetul Free Europe s-au dezvoltat într-o atmosferă satisfăcătoare și sunt pe cale să dea rezultate din ce în ce mai utile în sprijinul activității regulate a Comitetului Național Român. Majestatea Voastră cunoaște nevoia pe care, din nenorocire, o are Comitetul Național Român de a căuta nu numai sprijinul moral și politic al Comitetului Free Europe, dar și ajutorul lui material. Din această cauză suntem în constante discuțiuni cu Comitetul Free Europe

în scopul de a obține un mai larg ajutor material, care să îngăduie Comitetului Național Român să întreprindă o mare parte din activitățile pe care le socotește necesare. Deocamdată, pe baza ajutorului material acordat de Comitetul Free Europe, Comitetul Național Român are un local la New York, în care – potrivit dorinței ferme și persistente a Comitetului Free Europe – și-a stabilit birourile principale de lucru. Aici au fost instalați dl și d-na Naum Ionescu, precum și noul secretar general al Comitetului, dl Gh. Ionescu. Trebuie să recunosc că aceste birouri din New York sunt într-o mare măsură folositoare, pentru că ele permit, pe de o parte, să asigurăm o mai rapidă colaborare cu Comitetul Free Europe, cu Adunarea Națiunilor Captive și cu celelalte Comitete Naționale care își au aproape toate sediul la New York. Aceste birouri permit de asemenea membrilor Comitetului aflători la New York și celor care vin din Washington pentru a participa la lucrările Adunării Națiunilor Captive să aibă un loc de lucru și de întâlnire. Sediul oficial al Comitetului Național Român rămâne la Washington, unde însă nu mai dispunem de multe mijloace tehnice de lucru. Eu însumi îmi împart activitatea între New York și Washington, petrecând trei zile ale săptămânii la New York și trei la Washington.

Sper că în curând făgăduielile pe care mi le-a făcut Comitetul Free Europe pentru ca să îmi îndeplinesc și alte cerințe ale Comitetului Național decât cele pe care le satisface astăzi să fie realizate. Vom putea astfel să publicăm un ziar în limba română, să ajutăm pe unii din reprezentanții Comitetului în străinătate, să sprijinim activitățile Fundației Regale Carol I și să întreprindem, din când în când, acțiuni și manifestațiuni speciale.

(Va urma)

CONTENTS (Romanian History) C.C. Giurescu Alexandru Ioan Cuza, the prince of the first Union • I.-A. Pop At the Centenarian of the „Babeş – Bolyai“ University of Cluj-Napoca • I. Talpeş Meetings with Evgheni Primakov (IV) • Ş. Solcan Wizards and witches in 16th and 18th century Transylvania • T. Varga Writing, reading and literacy in Roman Dacia • I. Schipor Deportation of ethnic Germans from Romania to the U.S.S.R. Documents from the Russian archives (III) • P. Otu „The Paris Peace Conference and the New European International Order 1.0“, scientific reunion organized by The Institute for Defense and Military History Political Studies • A.-M. Gruia, I. Gruică The scientific truth about the „alien“ object from Aiud • I. Scurtu The work of Greater Romania's first Parliament (II) • G. Filitti Letters from former days... on the agrarian reform of 1921 • M. Vasileanu The architect George Văsai and the Burning Bush • The readers ask, historians respond • V. Buga 3 – 4 september 2019. Romanian-Russian scientific dialogue • In Romania, 100 years ago • Romanian Documents at Hoover Institution (CLXVI)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) К.К. Джуреску Александру Иоан Куза, господарь первого Объединения • А.-И. Поп Столетие Университета «Бабеш-Боляй» в Клуж-Напоке • И. Талпеш Встречи с Евгением Примаковым (IV) • Ш. Солкан Колдуны и колдуньи в Трансильвании 16 – 18 вв. • Т. Варга Писать, читать и грамотность в римской Дакии • И. Скипор Документы российских архивов о ссылке румынских немцев в СССР (III) • П. Оту «Парижская мирная конференция и новый международный порядок в Европе 1.0», научное совещание, организованное Институтом политических исследований по обороне и военной истории • А.-М. Груя, И. Груица Научная правда об «инопланетном» объекте в Аюде • И. Скурту Деятельность первого Парламента Великой Румынии (II) • Дж. Филитти Когда-то люди посылали письма друг другу: аграрная реформа 1921 г. • М. Василяну Архитектор Джордже Вэсай и Неопалимая Купина • Читатели спрашивают, историки отвечают • В. Буга 3 – 4 сентября 2019. Румыно-российский научный диалог • В Румынии 100 лет тому назад • Румынские документы в Гуверском Институте (CLXVI)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali de la oraşe şi de la sate sau la redacţie (pentru cititorii din Bucureşti).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacţie, pe adresa Piaţa Valter Măărăcineanu, nr. 1 – 3, sector 1, PO Box 15 – 702, cod 010155, Bucureşti, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Preţul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicaţi adresa poştală unde doriţi să primiţi revista şi data de la care să înceapă abonamentul

ISSN 0541 – 881X

Lei 8.00

DIALOG CU CITITORII

UNA SAU DOUĂ
INFIRMIERE?

Am citit în numărul pe luna septembrie al revistei dumneavoastră **ne scrie doamna EMILIA CIOCAN, din Bacău** – un articol dedicat infirmierei franceze Geneviève Hennet de Goutel, semnat de dr. Mioara Ioniță. M-a impresionat soarta acestei tinere, care și-a dăruit viața semenilor ei în suferință, murind pe pământ românesc. I-am asociat biografia cu o lectură a mea mai veche: *Jurnalul de război* din 1916–1917 al lui Yvonne Blondel, și ca sanitar voluntar, fiica ministrului plenipotențiar al Franței în România, Camille Blondel, apărut în traducere la Editura Institutului Cultural Român, în 2005. Am găsit acolo, la pagina 398, sub însemnarea Joi, 23 februarie – 8 martie [1917], următoarea mențiune: „Morții se înlanțuie în jurul nostru într-o sarabandă sumbră. Eroica Geneviève de Motel nu a putut rezista și a murit ca o sfântă, duminică; ultimele sale cuvinte au fost pentru a-și striga mama, acca biată mamă ce nu va afla decât mult mai târziu despre cruda nenorocire ce a lovit-o, în castelul său Piron din Savoia”. M-am gândit dacă nu cumva la Yvonne Blondel poate fi o simplă greșală de ortografică a numelui de familie al

acestei tinere, Motel, în loc de Goutel, dat fiind că croina din *Magazin istoric* este moartă în 7 martie 1917, exact în același interval de timp descris de Yvonne Blondel, care se afla și ea tot la vila Greierul. În plus, în prefața la volum, profesorul Norbert Dodille, fost director al Institutului Francez din București, povestește despre avaturile textului, „care nu este exact jurnalul lui Yvonne Blondel, așa cum l-a ținut ca de la o zi la alta, ci un jurnal recopiat, cu grijă [...] Câteva elemente biografice ne vor fi necesare pentru a încerca să evaluăm în ce măsură jurnalul a putut fi modificat în momentul în care a fost recopiat.”

De altfel și regina Maria în *Jurnal de război* 1916–1917, precedat de însemnări din 1910–1916, apărut la Editura Humanitas, în 2014, își nota sub ziua de „Luni, 27 februarie/12 martie 1917”: „La întoarcere ne-am oprit la Vila Greierul ca să-i vizităm pe bolnavii de tifos exantematic. Biata franțuzoaică tânără care a murit de tifos exantematic la Vila Greierul, domnișoara Hennet de Goutel, a fost îngropată azi la Mănăstirea Notre Dame de Sion.”

În mod sigur, în ediția amintită de cititoarea noastră, numele Geneviève de Motel este transliterat greșit. De altfel, și istoricul prezen-

tat pe site-ul oficial al Castelului Piron nu amintește nimic despre o astfel de familie.

BARBU, NU LASCĂR

Doamna dr. GEORGETA FILITTI, constant colaborator al revistei noastre, ne-a semnalat o eroare strecurată în integramă pe care am publicat-o în numărul din luna octombrie. Prim-ministrul asasinat este Barbu, nu Lascăr Catargi. Este adevărat, și Lascăr a fost prim-ministru, dar nu a pierit asasinat. El făcea parte din ramura din Moldova a familiei, ajunsă acolo în vremea lui Matei Basarab, în secolul al XVII-lea.

Barbu Catargi (1807 – 1862) a fost prim-ministru din 15/27 februarie 1862 până în ziua asasinării, la 8/20 iunie același an. Autorul asasinatului nu a putut fi identificat cu precizie.

Facem cuvenita rectificare și cerem scuze cititorilor noștri.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei *Magazin istoric* prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista *Magazin istoric* figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356.

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Piața Valter Măracineanu, nr. 1-3, etajul 3, camerele 11-14, sector 1. Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

magazin istoric

5 948384 040081 20001